

Helenga Urana Toto Ngana Nenge Mateus

*Iesus Na Tete Mur
(Luk 3:23-38)*

¹ ✧ Nananga nenge te nana urume Iesus Kristus na tete mur iange Iesus ha nga mata nenge Teuit pe Teuit nette Apraham.

² Iok, Isak temene Apraham pe Iakop temene Isak. Pe Iuta iri ul titina mur temeria Iakop.

³ ✧ Iok, Peres iri nai tina Sara temeria Iuta pe taria he Tamar.

Pe Hesron temene Peres pe Rem temene Hesron.

⁴ Iok, Aminatap temene Rem pe Nason temene Aminatap.

Pe Salmon temene Nason.

⁵ ✧ Pe Poas temene Salmon pe tana he Rahap.

Iok, Opet temene Poas pe tana he Rut.

Pe Iese temene Opet.

⁶ ✧ Pe Naungaala ana non soke ne Teuit temene Iese.

Iok, Solomon temene laka ne Teuit pe tana laka ne Uraia nehei.

⁷ Pe Rehopoam temene laka non palau Solomon pe Apisa temene laka Rehopoam.

Iok, Asa temene laka Apisa.

⁸ Pe Iehosapat temene ne Asa

✧ **1:1:** Gen 22:18; 1Ch 17:11 ✧ **1:3:** Gen 38:29-30; Rut 4:18-22

✧ **1:5:** Rut 4:13-17 ✧ **1:6:** 2Sa 12:24

pe Iehoram temene ne Iehosapat.

Pe Usae temene ne Iehoram.

⁹ Iok, Iotam temene ne Usae

pe Ahas temene ne Iotam.

Pe Hesakie temene ne Ahas.

¹⁰ Pe Manase temene ne Hesakie

pe Amon temene ne Manase.

Pe Iosae temene ne Amon.

¹¹ ✧ Iok, Ekonia pe titina mur temeria ne Iosae nga etue nenge Pabilon mur te hekou sue Israel mur pe te ua ia iri langa kileng nge Pabilon.

¹² ✧ Iok, tetu nga ich Pabilon nem lo

pe Siltiel temene Ekonia

pe Serupapel temene Siltiel.

¹³ Iok laol, Apiut temene ne Serupapel

pe Eliakim temene ne Apiut.

Pe Asor temene ne Eliakim.

¹⁴ pe Satok temene ne Asor

pe Akim temene ne Satok

pe Eliut temene ne Akim.

¹⁵ Iok, Eliesa temene ne Eliut

pe Matan temene ne Eliesa

pe Iakop temene ne Matan.

¹⁶ Iok ol, Iosep temene ne Iakop pe nehei he Maria.

Pe he Maria hoe Iesus. Iesus nenge te hetue I ke Kristus.

¹⁷ Ke Iesus na tete mur ana lala iri analoch pe henel talun nge Apraham ke lange Teuit. Iok, analoch pe henel mule talun nge Teuit ke langa etue nenge tela nga ich lomona ngana nenge Pabilon. Iok, analoch pe henel mule nga etue neu ke langa etue nenge Iesus tana hoe i ia.

✧ **1:11:** 2Ki 22-24; 2Ch 36:10; Jer 27:20 ✧ **1:12:** Ezz 3:2

*Te Hoe Iesus Kristus
(Luk 2:1-7)*

¹⁸ ✧ Iesus Kristus tana hoho ngana ia lohote ke pomai koi. Tana he Maria te teke lape lei nge ne Iosep. Pe iri nai te lei hel ero kura pe hei neu sana nga Opepengpeng lo. ¹⁹ Pe Iosep letena tuanin ke teke lape hile mule hei neu pe teke poia ke nek mana iange i non urana ngana ia pe lemene ero nge hemeia he Maria nga hulua mataria.

²⁰ Iok laol, letena tuanin hote ke het pe Non Soke na angkelo e la pe hele lange i nga opene ke teke, “Iosep! Iong lemte palaungana laka ne Teuit. O matau ero. O mene he Maria ke langa lem pele ke lem hei ia iange hei nem sana nga Opepengpeng. ²¹ ✧ I lape hoe tuna tamane ngana e pe o hetue kol suna nem ke ene Iesus. Iange i lape mene mule nena hana mur nga reria poinga poreke ngana mur.”

²² Ure lochloch ngana nei lohote ke pete tote ure nemur nenge Non Soke hele hote nga hetatalonga hanna lo nenge hele ke teke, ²³ ✧ “Hei malolong e nge maluluch nge non e ero kura lape sana. Pe lape hoe tuna tamane ngana e pe lape te hetue i ke ene Imanuel.” Pe ene nem luna pomai, “NeHalang tu luluch nge ita.”

²⁴ Iok laol, Iosep memete haka pe poia ure nenge NeHalang nena angkelo heleia lange i. Pomalam mene he Maria langa na pele ke nehei ia. ²⁵ ✧ Pe iri nai tema luluch hel ero ke la he Maria hoe tuna tamane ngana neu. Pe Iosep heto sapele ke ene Iesus.

✧ **1:18:** Luk 1:27, 35 ✧ **1:21:** Luk 1:31; 2:21 ✧ **1:23:** Isa 7:14

✧ **1:25:** Luk 2:21

2

Hana Papalauna Hel Tela Ke Te Heto Heke Iesus

¹ Iok, Iesus ha nge Petlehem nga kileng nenge Iutea nga etue nenge ne Herot i naungaala ana non soke nga kileng neu. Iesus ha ke ulo pe hana papalauna hel te lohaka nga kileng ilina hele nenga chaia haka ngana pe tela nge Ierusalem. ² ✧Pe te ontei ke te teke, “Mo teke mo nau nge kol sune nenge tana hoe i pe te teke Iuta mur aria naungaala ana non soke ia. Ana non ngai? Motu nga lememe kileng pe mo esia ana itoch nge tualeme nga chaia haka ngana. Ke ngana koi moat ke mo teke mo heto heke i.”

³ Pe naungaala ana non soke Herot pe hulua lochloch ngana nge Ierusalem te longe ure nei pe leteria tuanin rara ia ke halang. ⁴ Ol pe ne Herot iu sapele tunginga ana hana mur aria papalauna mur pe hotonga ana hetoronga mur pe ontei hote iri ke teke, “Kristus nem lape tana hoe i langai?” Pe iri te tuacholia, ⁵ “Nge Petlehem nga kileng nenge Iutea. Iange hetatalonga e has ngana hele ke teke, ⁶ ✧ “ ‘Petlehem iong otu nga ich nenge Iutea.

Pe pingam iuiu ol iange Naungaala ana Non e lape lohote iong ke nauele lek hana mur nge Israel.’ ”

⁷ Ol pe ne Herot iu kome hana papalauna nemur pe ontei hote iri nga etue tei toto nenge itoch neu lohote ia. ⁸ Ke het pe kulosia iri ke tela nge Petlehem pe hele lange iri ke teke, “Ala pe a tango rara hote kol sune nem ke nek toto. A tango rere i ke a

hottaua i pe a hele at nge iau. Ke iau pule ela ke e heto heke i.”

⁹ Te longe Herot na helenga ke het pe te i sapele. Pe te i ke te nanas mene itoch nenge te esia neu. Te nanasia lala ke la itoch neu mes pengpeng nga kileng unne nenge mamau neu maia. ¹⁰ Te esia itoch neu pe te iech toto. ¹¹ ✧Iok, te i teu langa pele neu letena pe te esia kol sune nem iri nai tana he Maria. Pe te tualou sio toto nga matana pe te heto heke i. Ke het pe te mene hote reria tunginga mur nenge ururia haka toto pe te tunge lange i. Tunginga mur nenge pomanga (machmach) um chalemlem ngana nenge uruna haka toto pe ure inangana ehech ngana pe ure pais ngana nenge inangana ehech. ¹² Pe operia ke Non Soke teke tela mule nge Herot ero pomalam te i nga kue e nge altoto ke tela mule nga reria kileng.

Te Ua Ke Tela Nge Ekipto

¹³ Iok, hana papalauna nemur tela ol pe Iosep ma opene ia Non Soke na angkelo e nge hele lange i ke teke, “O lohaka nga kileng nei pe o mene kol sune nem iri nai tana pe a ua ke a lange Ekipto. Ala ke atu nga lamau pe o longo ala mana nge e hele la mule nge iong. Lange Herot lape tango rere kol sune nem ke teke hunune.”

¹⁴ Ol pe Iosep lohaka pe mene mamau neu iri nai tana pe te ua sapele nga miliko ke tela nge Ekipto. ¹⁵ ✧Tetu nge Ekipto ke la ne Herot mete. Pe nem pule pete tote Non Soke na helenga nenge heleia lange hetatalonga mur nenge hele ke teke, “E iu hote tuk nga kileng nenge Ekipto.”

Herot Hun Lapue Aina Kinkino Ngana Nenge Iri Tatamanna

¹⁶ Pe ne Herot letena inin toto iange eteia ke hana papalauna mol nem te channangaia i lo. Pomalam tung hote helenga kerkereng ngana ke teke te hune aina tatamanna kinkino ngana lochloch nge Petlehem pe nga kileng mur nenge tetu rochroi nge Petlehem pule. Pe teke te hune iri nenge aria hesinga nai ke langa penpene ngana mur lochloch. Pe poia poinga neu iange ontei hote hana papalauna mol neu pe te hele lange i lo nga etue nenge te esia itoch neu. ¹⁷ Pe poinga nei lohote ke pete tote ure nenge hetatalonga Ieremaia heleia lo. Nenge hele ke teke:

¹⁸ ✧ “Te longe tanginga pe utunga lolo nge Rama.

Mele kou hepehoihoi. He Resel laka tangtang ia tutuna mur.

Iange tutuna mur kou hana te hune iri ke ulolo.

Pe lemene ero nge te hemaluche i.”

Tela Mule Nge Nasaret

¹⁹ Iok, ne Herot mete ke ulo pe Non Soke na angkelo lohote mule nge Iosep nga ma opene ngana nge Ekipto. Pe hele lange i ²⁰ ke teke, “O lohaka pe o mene kol sune nem iri nai tana pe a la mule nga ich nenge Israel iange iri nenge te teke te hunune kol sune nem ngaria kou te mete lochloch lo.”

²¹ Pomalam Iosep lohaka pe mene kol sune nem iri nai tana pe tela mule nge Israel.

²² Pe Iosep matau nena nge la mule iange longe nge te teke ne Akelos mene mule temene munna ke i non palau pe nauele mule kileng nenge Iutea.

✧ **2:18:** Gen 35:19; Jer 31:15

Ol pe ma opene mule pe te hele lange i ke lange Kalelea ²³ ✧ pe la tetu nga kileng nenge Nasaret. Po-malam NeHalang na helenga nenge hetatalonga mur te hele hote lohote ke manmanna. Nenge hele ke teke, “Lape te hetue I ke nena nge Nasaret.”

3

Ioanes Nenge Henunun Nena Hengetoro (Mak 1:1-8; Luk 3:1-18; Ioa 1:19-28)

¹ Iok, nga etue nemur Ioanes nenge henunun la ke haliuliu nga ich sana lomona nenge Iutea ² ✧ ke teke, “A hulia letemo nga lemo poinga mur iange NeHalang nena naualanga pe nekinga heroi lo.” ³ ✧ Ioanes nenge henunun laka nenge hetatalonga Isaias heleia ke teke, “Non e kou haliuliu nga ich sana lomona ke teke, ‘A tatalo ele Non Soke na kue pe a poia ke pengpeng toto.’”

⁴ ✧ Pe Ioanes na hengeron te ume ia nga kamel pulpulna pe ana tal nenga luana te ume hote nga huros mur uliria. Pe ana ngaunga laka sis pe misou eina. ⁵ Pe hulua lochloch ngana nge Ierusalem pe nge Iutea pe nga kileng lochloch ngana nga ech Iortan te longe i pe te eukirau ke tela lochloch nge i. ⁶ Pe te hulia leteria pe te hele hote reia poinga poreke ngana mur pe Ioanes henun sapele iri nga ech nge Iortan.

⁷ ✧ Pe Paresio mur pe Satusi mur tela pule nga kileng nenge Ioanes henunun hehei pe hana ia. Ol pe Ioanes esia iri pe hele lange iri ke teke, “Ilimo

✧ **2:23:** Isa 11:1; 53:2; Luk 2:39; Ioa 1:45 ✧ **3:2:** Mat 4:17; Mak 1:15 ✧ **3:3:** Isa 40:3 ✧ **3:4:** 2Ki 1:8 ✧ **3:7:** Mat 12:34; 23:33

alete nemur itei toto nenge hemataua imo ke a ua nga NeHalang letena inin ngana nenge atat mam?
⁸ A poia ute hel ke henonou hote imo nge a hulua letemo lo. ⁹ ✧Eh! Imo a teke Apraham na tete mur imo ke lape NeHalang renge imo ae? Ero toto laka! E hele lange imo pengpeng NeHalang nakuna nge mene um nemur pe poia iri ke te lohote ke Apraham na tete mur ia iri! ¹⁰ ✧Pe e hele lange imo pengpeng, ila kou ma nga ae hunalo pe lape te ris heke ae mur nga ularia. Ae nemur nenge te hei pe nganangaria urana ero lape te tele sue iri pe tesau heke iri langa oan.

¹¹ ✧“Iau e henun mene imo nga ech. Pe poinga nem henonou hote ke ahul mule letemo nga lemo poinga poreke ngana mur lo. Pe I nenge nanasia iau lape henune imo nga Opepengpeng pe nga oan. Ana Non I palaungana toto nge iau. Pe iau e urana ero pule nge e mene apena ana ae ulina. ¹² Pe I rahite nena sulinga lo nenge lape sulhote uit nganngana mur nga kina. Pe uit nganngana nemur lape takiraua iri ke nek nga ana pele. Pe uit kina nemur lape chacharuch heke iri langa oan nenge remen ngana tu ke kokoes mana.”

Ioanes Henune Iesus
(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22)

¹³ Iok, Iesus lange Kalelea pe i ke langa ech nenge Iortan ke teke I pule mene henuninga nge Ioanes. ¹⁴ Pe Ioanes teke hulua Iesus letena poma-lam hele ke teke, “Iau toinge e mene henuninga

✧ **3:9:** Ioa 8:33, 39; Rom 4:12 ✧ **3:10:** Mat 7:19; Luk 13:6-9

✧ **3:11:** Ioa 1:26-27, 33; Ume 1:5

laka nge iong. Pe ngana iam o teke e henun mule iong mam! Pomerei mai?”

¹⁵ Pe Iesus hele, “O henune iau ol. I urana nge e mene henuninga nge iong pomalam lape ure lochloch ngana nenge NeHalang heleia lohohot ke pengpeng.” Ol pe Ioanes longala ke henun sapele Iesus.

¹⁶ ✧Iok, Iesus mene henuninga ke het pe lohaka sapele. Pe nga etue neu pengpeng tapa sana ulala pe Iesus esia NeHalang opene nge nakuna manga ngie chaulum nge sio at ke to haka mana nge I. ¹⁷ ✧Pe helenga e nge sio at nga tapa hele ke teke, “Nenge nei Iau tuk toto nenge lemek tau tote pe e iech toto nge i.”

4

Non Poreke Ngana Olleke Iesus (Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)

¹ ✧Ke het Opepengpeng poia Iesus ke i sapele ke langa ich sana lomona e ke la non poreke ngana olleke i. ² ✧Pe Iesus mete ana toto lo iange ngau ero ke sinanga koana iri ana non kina nai (40) pe miliko iri ana non kina nai (40) lo. ³ Pe non poreke ngana la pe olleke i ke teke, “Nenge teke iong NeHalang tuna o hele langa um nemur ke tehul ke iri ngaunga.” ⁴ ✧Pe Iesus tuacholia pe hele, “NeHalang nena helenga nenge tehas sue ke ulolo, hele ke teke, ‘Non e tu ke maumul nga ngaunga mana ero. Nenge teke mele rahit lochloche helenga mur

✧ **3:16:** Ioa 1:32 ✧ **3:17:** Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 12:18; 17:5; Luk 9:35 ✧ **4:1:** Hip 2:18; 4:15 ✧ **4:2:** Exo 34:28 ✧ **4:4:** Deu 8:3

nenge lohot nga NeHalang hanna pengpeng mele nem lape tu ke maulul.’ ”

⁵ Ol pe non poreke ngana neu mene sapele Iesus ke langa tuele tana palaungana nge Ierusalem. Pe mene heke i langa NeHalang na pele palaungana ona nga lut toto. ⁶ ✧Ol pe hele lange Iesus ke teke, “Nenge teke Iong NeHalang tuna toto o tamu hot nga lamai ke osio langa ich. Iange NeHalang nena helenga nenge tehas sue ke ulolo, hele ke teke, “ ‘NeHalang lape heleia iong lange nena angkelo mur ke te rahit heke mene iong nga peria. Pe lape otut hule apem nga um ero.’ ”

⁷ ✧Ol pe Iesus tuachol mule lange i ke teke, “NeHalang nena helenga mur nenge tehas sue ke ulolo, hele pule ke pomai, ‘O olleke am Soke NeHalang ero toto.’ ”

⁸ Ol pe non poreke ngana neu mene heke Iesus langa hengene e nge haka langa lut toto pe henonoua I langa kileng lochloch ngana nga ich pe reia kerkerenga mur. ⁹ Pe hele lange Iesus ke teke, “Nenge teke o tualou sio pe o heto heke iau lape e tunge ure lochloch ngana nemur lange iong.”

¹⁰ ✧Pe Iesus tuacholia lange i ke teke, “Iong Satan! O ua toto nge iau. NeHalang nena helenga mur nenge tehas sue ke ulolo, hele ke teke, ‘O heto heke am Soke NeHalang pe o ume mana nge i.’ ”

¹¹ Ol pe non poreke ngana neu ua ke la ol pe angkelo mur teat ke te halaua Iesus.

*Iesus Talune Ana Ume Nge Kalelea
(Mak 1:14-15; Luk 4:14-15)*

12 ✨Iok, nga etue nenge Iesus longe Ioanes pingana nge tu nga tuele au ngana, lohaka pe la sapele nge Kalelea. 13 Iesus hile kileng nge Nasaret pe la ke tu nge Kapernam. Pe kileng nem tunga ech hetaliliu ngana palaungana nenge Kalelea ilina. Nga ich nenga mata nenge Sepulun iri nai Naptali. 14 Pe Iesus poingana nem lohote ke pete tote ure nenge hetatalonga Isaias heleia lo. Ke hetatalonga Isaias hele ke teke,

15 ✨ “Ich Sepulun pe Ich Naptali nga kue tana nenge langa ech hetaliuliu ngana palaungana nenge Kalelea pe nga ech Iortan ilina hele kileng Kalelea nenge hana lomomona ngana mur te tuia.

16 Nga lamau hehei pe hana nenge tetu nga kileng au ngana lape te esia lemenga palaungana. Pe iri nenge metenga ana mulil ma hite iri lemenga nem tualeme hatalia iri pule.”

17 ✨Iesus talun ke hetoro nga etue neu pengpeng pe haliu ke teke, “A hulua lemo poinga poreke ngana mur iange NeHalang nena naualanga pe nekinga heroi lo.”

*Iesus Talun Ke Iua Nena Hana Mur
(Mak 1:16-20; Luk 5:1-11)*

18 Iok, Iesus i olole nga ech ilina nge Kalelea pe esia hana nai. Hana nai neu titiria hel. Ngana laka Simon nenge te hetue ke Petrus iri nai tina Antreas. Iri nai te hesisio hoat nga ruach sana iange iri hana nenge te holole ruo. 19 Pe hele lange iri nai, “A i at ke a nanasia iau pe e poia imo ke

✨ 4:12: Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20 ✨ 4:15: Isa 9:1-2

✨ 4:17: Mat 3:2; 19:27

aole hana pule!” ²⁰ Ueiuvei mana iri nai te hile sue aria hoat pe tela ke te nanasia Iesus. ²¹ Iok, tei ole nga lamau ke telala pe Iesus esia hana nai pule. Iri nai titiria hel pule. Elle ene Ieims pe elle ene Ioanes. Pe iri ne Sepeti tutuna mur ia iri. Iri nai te manmana nga aka e pule luluch nge temeria Sepeti ke te palalala aria hoat. Iesus iua iri nai ²² pe ueiuvei mana te hile sue temeria luluch nga aria hoat pe tela ke te nanasia Iesus.

*Jesus Hetottoro Pe Hemasmas
(Luk 6:17-19)*

²³ ✧Iok, Iesus i ke langa kileng lochloch ngana nge Kalelea ke hetottoro nga pele heteronga mur. Pe haliu hote helenga urana ngana nga NeHalang nena naualanga pe nekinga. Pe pule hemasmasia hehei pe hana nga aria haleles mur. ²⁴ ✧Ol pe Iesus pingana song ke te longe nga kileng lochloch ngana nge Siria. Pomalam te mene iri nenge aria haleles kuenkuena ke te laia iri nge I. Iri nenge te amneia inin palaungana pe iri nenge uneinei tetu nge iri pe iri nenge singiria loiloiloi pe iri nenge singiria metmete pe te laia iri nge Iesus ke hemas mule iri. ²⁵ ✧Ol pe hulua lochloch ngana nga kileng nenge Kalelea pe Tekapolis pe Ierusalem pe Iutea pe nga kileng nenge tu nga ech Iortan ilina hele te nanasia Iesus.

5

Jesus Hetore Hehei Pe Hana

✧ **4:23:** Mat 9:35; Mak 1:39; Ume 10:38 ✧ **4:24:** Mak 6:55

✧ **4:25:** Mak 3:7-8

¹ Iok, Iesus esia hulua nemur pe i haka ke la are nga sasana ilina. Ol pe nena hana mur tela nge I ² pe talun ke hetoro sapele iri. Pe hele,

Iechinga Nenge Manmanna
(Luk 6:20-23)

- ³ ✧ “Iri nenge te eteia ke reria ute e ero toto nga NeHalang matana te iech toto iange lape tetu teu langa NeHalang nena naualanga pe nekinga.
- ⁴ ✧ Iri nenge te tangtang heueu nei te iech toto ol iange lape NeHalang hemaluch mule leteria.
- ⁵ ✧ Pe iri nenge tetal sio totote iri te iech toto ol iange lape NeHalang tunge ich lochloch lange iri.
- ⁶ ✧ Iri nenge muteria tau tote NeHalang lemene ngana ke pomanga muteria taua ngaunga pe ech te iech toto ol. Iange NeHalang lape poia iri ke saria huna.
- ⁷ Pe iri nenge leteria porekreke ia pekngaria mur te iech toto ol iange lape NeHalang letena porekeia iri pule.
- ⁸ Pe iri nenge leteria lemlem te iech toto pule iange lape te esia NeHalang.
- ⁹ Pe pule iri nenge te hemetmete palinga hel pe hunelinga te iech toto iange lape te hetue iri ke NeHalang tutuna mur ia iri.
- ¹⁰ ✧ Pe iri nenge te nanas ia poinga nge pengpeng pe mele hel te poi poreke iri te iech toto

✧ **5:3:** Isa 57:15 ✧ **5:4:** Isa 61:2-3; Hem 7:17 ✧ **5:5:** Psa 37:11

✧ **5:6:** Isa 55:1-2 ✧ **5:10:** 1Pi 3:14

iange lape teteu la pule nga NeHalang nena naualanga pe nekinga.

11 ✧ “Pe imo nge a nanas ia iau pe te hele poreke imo pe te tunge amo melmelenga pe te channanga ia hehei pe hana nga helenga poreke ngana mur ke te heporeke imo 12 ✧ letemo sio pe a iech toto iange urumo palaungana kou kulele imo nga lut nga tapa. Pe poinga nenge te poia lange imo nem te poi tele lange hetatalonga mur nenge tetu tala nge imo.”

Mesmes Pe Lemenge
(Mak 9:50; Luk 14:34-35)

13 “Imo a pomanga mesmes nge hehei pe hana nga ich nei. Pe nenge teke mesmes nem lemene ngana het lape ta poia ke mesmes mule ke pomere? Lape ana ume ero ol. Pomalam lape ta sau pe ta hepapar hite ke lasus.

14 ✧ “Pe imo a pomanga lemenga nenge tualeme hatalia ich nei. Nenge teke te ume heke tuele tana palaungana e nga sasana, kileng nem talkome ero toto. 15 ✧ Mele pele tonge lemenga pe hekom ite nga kaliu e ero. I lape heon heke nga ana heoninga ke tualeme hatal ia iri lochloch ngana nenga pele letena. 16 ✧ Ke pomalam mana imo a tualeme pule ke hehei pe hana te esia imo. Pe lape te esia lemo poinga urana ngana mur pe te heto heke Tememo nga lut nga Tapa.

Hemallaha Nga Nenga Hotonga

✧ 5:11: 1Pi 4:14 ✧ 5:12: 2Ch 36:16; Ume 7:52 ✧ 5:14: Ioa 8:12; 9:5 ✧ 5:15: Mak 4:21; Luk 8:16; 11:33 ✧ 5:16: Epe 5:8-9; 1Pi 2:12

17 ✧ “E at ngak nei e at ke e sisparai ia Moses nena hotonga mur pe hetatalonga mur te hetoro ngaria mur ero. E at ngak pete tote iri. 18 ✧E hele pengpeng lange imo! Tapa pe ich nei lape te het. Pe hasinga elle munna kinkino ngana nemur unne lape erue ero toto. Hotonga nemur lape tetu ke te rorol lochloch ke la het nga etue nenge helenga nemur nganangana lohote ke manmanna. 19 ✧Nenge teke mele longo ole taua helenga nenge hotonga sune e hele ia pe hetore mele hel pule ke te longo ole, mele nem pingana lape iuiu ero toto nga NeHalang nena naualanga pe nekinga nenga tapa. Pe mele nenge nanas tau tote hotonga nemur pe hetottore lala nge mele hel, mele nem lape ene song ke palaungana toto nga naualanga pe nekinga nenga tapa. 20 E hele lange imo, nenge teke a nanas tau pengpeng ia NeHalang lemene ngana ero pe lemo poinga urana ngana ristote poinga urana ngana nenge Paresio mur pe hotonga ana hengetoro mur ero lape ateu langa naualanga pe nekinga nenga tapa ero toto.

Hetorongana Nenge Leteinin Ana

21 ✧ “A longe lo nge nike te hele lange hehei pe hana ke te teke, ‘O hune mele ero toto. Pe nenge teke mele hune mele lape tenau teu langa poinga nenge mele nem poia ke nek toto.’ 22 ✧Pe e hele pengpeng lange imo. Mele nenge letena inin tau mule tina e, mele nem lape tenau teu lange i ke nek toto pule. Pe nenge teke o hele poreke tim e, lape hana papalauna tenau teu lange iong pule

✧ 5:17: Rom 3:31 ✧ 5:18: Luk 16:17; 21:33 ✧ 5:19: Iei 2:10

✧ 5:21: Exo 20:13; Deu 5:17 ✧ 5:22: 1Io 3:15

nga lem poinga nem. Pe nenge teke o hele ia mele ke ana hauaua, o nekia iong iange lape osio langa oan ngingina ngana.

²³ ✧ “Pomalam nenge teke o lala ia lem tunginga nenge lala nga NeHalang nena hatanga pe letem metene tim e nge poia poinga e lange iong ²⁴ otal sue lem tunginga mur nga hatanga ilina mukam. Pe ola nge neingam nem ke imo nai a sisa perimo mukam. Ke het pe oat mule ke o tunge lem tunginga lange NeHalang ol.

²⁵ “Pe nenge teke lem ngarang e mene iong ke la ames nga hana nenge te longlongo helenga mataria, a i olole nga kue kura pe a hepeng hote nike. Ke a sisa perimo pe a nauel mule ke nek. Pe nenge teke ero lape lem ngarang nem tunge iong langa hana nemur peria pe hana nemur lape te tunge iong lange non papal hussu e ke tamal teua iong langa tuele au ngana. ²⁶ Pe e hele ke manmanna toto lange iong lape o lohote toto ke la het nga etue nenge o saua umtutuna lochloch nenge te teke o saua.

Salaunga Ana Poinga

²⁷ ✧ “Iok a longo, nge nike te teke, ‘Oma luluch nge none nehei ero.’ ²⁸ E hele lange imo, mele nenge esia heie pe memelei ia pe letena tuanin mana ke teke ma luluch nge i nga letena nge teu, poia poinga poreke ngana nem ke het lo. ²⁹ ✧ Ke nenge teke matam nenga pen tamalmal poia iong ke o losio nga poinga poreke ngana o sulhote ke lasus. Pomalam singim unne elle mana lape lasus

✧ 5:23: Mak 11:25 ✧ 5:27: Exo 20:14; Deu 5:18 ✧ 5:29: Mat 18:9; Mak 9:47

ol. Pe nenge teke ero lape te sausue iong pe singim lochloch ke langa oan ngingina ngana. ³⁰ ✧Iok, nenge teke perim nenga pen tamalmal poia iong ke o losio nga poinga poreke ngana o chato hote pe o saua ke lasus. Urana toto nge o hile hote singim unne ke lasus. Pe nenge teke ero lape tesau sue singim lochloch ke langa oan ngingina ngana.

Hilenga Hel Nga Leinga

(Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18)

³¹ ✧“Iok, te heleia pule ke te teke, ‘Nenge teke none lemene ke hile nehei non nem tung tele helenga toto e nga alalaha ke lange nehei. Iange alalaha nem hele tote iri nai aria leinga nge lape het.’ ³² ✧Pe e hele lange imo pengpeng mele nenge hile nehei lape poia hei nem ke la pingana hota mule nge none. Pe hei neu poi ke mau iange ure hunu nge iong non nenge o hile i nem. Ke iong non nem o eteia ke iong sipom o heporeke amo leinga. Ure hunu nenge o teke o hile lem hei ngana koi nei; Nenge teke lem hei ma luluch nge none ke pingaria hota o hile sapele i. Pe non nenge lei heke mule hei nem lape amneia ke poreke toto iange nanas ia hotonga nenga leinga ero.

Ta Hekerkereng Ia Helenga E Nga NeHalang Ene Ero

³³ ✧ “Iok, pule a longe lo nga helenga nenge te heleia lange ratete mur nge nike. Te teke, ‘Nenge teke o hele ke manmanna lange NeHalang ke o poia ute e, o poia ure nem ke lohot ke pomanga

✧ **5:30:** Mat 18:8; Mak 9:43 ✧ **5:31:** Deu 24:1-4; Mak 10:4

✧ **5:32:** 1Ko 7:10-11 ✧ **5:33:** Lev 19:12; Num 30:2; Deu 23:21

o hele ngam pe o pallaka ero iange Non Soke esia iong ke ulolo.’ ³⁴ ✧ Pe e hele lange imo pengpeng, o teke o hele, o hetue kileng nga lut nga tapa ke hekerkereng ia lem helenga ero iange NeHalang na arenga nge heo ngana toto tu nga lut nga Tapa. ³⁵ ✧ Pe pule o hele pe o hetue ich ke hekerkereng ia lem helenga ero iange ich nei NeHalang nena ure nge ala hote ke apena ma haka ia. Pe pule o hele pe o hetue kileng nge Ierusalem ke hekerkereng ia lem helenga ero iange Non Soke nenge i naungaala ana non soke toto laka na kileng nem. ³⁶ Pe pule o hele ke manmanna toto nga palpalum ero iange o purpur ero toto nge o hulia palpalum ina elle ke hussu pe muna. ³⁷ O hele ke pengpeng mana. O hele ke ‘Oe’ ma o hele ke ‘Ero’. Iange helenga nemur nenge otal teu luluche langa lem helenga nenge ‘oe’ pe ‘ero’ nem non poreke ngana laka tunge lange iong ol.

O Tuachol Mule Lange Mele Ero
(Luk 6:29-30)

³⁸ ✧ “Pe pule a longe lo nenge te teke, ‘Nenge teke mele pal ele matam iong o pal ele matana pule. Pe nenge teke mele pal hoa ngingim iong o pal hoa ngingina pule.’ ³⁹ Pe e hele lange iong pengpeng o tuachol mule lange mele nenge poi poreke iong ero. Nenge teke mele tepele sose iong o hulia iong ke tepele iong nga ele pule. ⁴⁰ Pe nenge teke mele hemes teua iong langa tuele nenge te longlongo helenga ia pe teke mene lem hengeron nenge teu ana o tunge lem hengeron nenge ot ana

✧ **5:34:** Isa 66:1; Mat 23:22; Iei 5:12 ✧ **5:35:** Psa 48:2; Isa 66:1

✧ **5:38:** Exo 21:24; Lev 24:20; Deu 19:21

lange i pule. ⁴¹ Pe nenge teke mele echia iong ke o puotaua i ke sase pol o puotaua i ke sase toto. ⁴² Pe nenge teke mele onteia iong nga ute o tunge lange i. Pe pule nenge teke mele lemene ke hanok ia ute nge iong, o tunge ure nem lange i pule.

*Lememo Taua Iri Nenge Tepoi Poreke Imo
(Luk 6:27-28, 32-36)*

⁴³ ✧ “Pe pule a longe lo nenge te teke, ‘Lememo tau mene neingamo mur pe apoi poreke lemo ngarang mur.’ ⁴⁴ ✧ Pe heueu nei e hele pengpeng lange iong. Lemem taua lem ngarang mur. Pe iri nenge te tunge amo melmelenga o hetalaulau aria nge NeHalang ke halaua iri. ⁴⁵ Nenge teke apoi ke mai Tememo nga lut nga tapa tutuna mur toto imo. I sipona poia chaia matana ke haka ke tua hatal ia hana uranrana ngana mur pe nge hana porekreke ngana mur pule. Pe poia pitte ke sio nge hana nenge te nanas ia poinga nge pengpeng pe nge hana nenge te popoi poinga porekreke ngana mur pule. ⁴⁶ Nenge teke lememo taua mele nenge lemene taua iong lape o mene urum unne ero toto. Hana nenge te lololoch umtutuna te popoi ke pomalam pule. ⁴⁷ Pe nenge teke o apala hot mene neingam mur utar nge urana toto nge o poia? Hana nenge te eteia NeHalang ero iri te poi ke urana toto lala nge pekngaria mur. ⁴⁸ ✧ Ke imo lochloch a hepengpeng ia imo pe a poia ure ke lohok ke pengpeng ke pomange Tememo nga lut nga tapa I non nge pengpeng toto.

✧ **5:43:** Lev 19:18 ✧ **5:44:** Exo 23:4-5; Luk 23:34; Ume 7:60; Rom 12:14, 20 ✧ **5:48:** Lev 19:2; Deu 18:13

6

Poinga Nenge Ta Halaulau Iri Nenge Reria Ure Ero

¹ ✧ “Tok, letemo matana ke nek toto. Nenge teke a poia poinga urana ngana mur a poia pe a hemallaha hote ke hulua te esia ero. Iange nenge teke o hemallaha hote lape o mene urum unne nge Temem nga lut nga tapa ero.

² “Ke nenge teke o tung ure lange mele hel nenge reria ero o iua ana ngalum paena ero. Iange hana nenge aria hengetau nachnai te popoi ke pomalam. Te popoia poinga nem nga pele hetoronga mur pe nga kue matana mur ke te teke hehei pe hana te heto hekeke iri. Pe e hele lange imo pengpeng iri te mene ururia mur ke het lo. ³ Ke nenge teke a tung lange mele hel nenge reria ure ero ⁴ apoi kome tote ke perimo nenge hoihoi eteia ure nenge perimo nenge tamalmal popoia ero. Pomalam lape a mene urumo nge Tememo. Iange I esia ure lochloch ngana nenge talkomkome.

Iesus Hetore Ita Nga Hetalaulaunga (Luk 11:2-4)

⁵ ✧ “Tok, nenge teke a hetalaulau apoi ke mange hana nenge aria hengetau nachnai ero. Iri lemeria toto nge temes ke te hetalaulau nga hetoronga ana pele letena pe nga kue ilinlina mur ke te teke hehei pe hana te esesia iri. Pe e hele lange imo pengpeng iri te mene ururia lochloch ke het lo. ⁶ Pe imo nenge teke a hetalaulau ateu langa lemo pele nga mullimo nenge a mamaia pe a hetalaulau lange Tememo nenge ta esia I ero. Pe Tememo

✧ 6:1: Mat 23:5 ✧ 6:5: Mat 23:5; Luk 18:10-14

esia ure nenge apoi kome pe nga hoena lape tunge urumo ol. ⁷ ✧Iok, hana hel leteria manmanna nge NeHalang ero. Pe nenge teke a hetalaulau apoi ke ma nge iri ero. Iange iri te hetalaulau pe te heleleia helenga mur halang nenge luna ero pe te olole ke sasase toto. Pe te teke lape aria non soke longe iri nga reria helenga lochloch ngana nemur. ⁸ ✧A poi ke mange iri ero toto. Iange a onteia Tememo ero kura pe I etei ia ure nemur lo nenge lape a onteia.

⁹ “Ke nenge teke a hetalaulau, a hetalaulau ke mai koi;

“ Tememem nga lut nga tapa em pengpeng toto.

¹⁰ ✧Lem naualanga pe nekinga at ke mo longo taua iong lakoi nga ich ke pomanga te longo taua iong nga lut.

¹¹ O tunge emem ngaunga nga lapa pe nge he pe.

¹² ✧O tuacholia nge imem ero ke pomanga mo tuacholia ero nge iri nenge te poi poreke imem.

¹³ ✧O poi ele imem nga olenga pe o hu hele ure poreke ngana mur nge imem.’

¹⁴ ✧Iange nenge teke letem ia mele nenge poi poreke iong lape Temem nga lut nga tapa lape letena ia iong pule. ¹⁵ Pe nenge teke letem ia iri nenge te poi poreke iong ero Temem lape letena porekeia iong nga lem poinga poreke ngana mur ero pule.”

✧ **6:7:** 1Ki 18:26-29 ✧ **6:8:** Mat 6:32 ✧ **6:10:** Luk 22:42
 ✧ **6:12:** Mat 6:14-15; 18:21-35 ✧ **6:13:** Luk 22:40; Ioa 17:15; Iei 1:13; 2Te 3:3; 2Ti 4:18 ✧ **6:14:** Mak 11:25-26

Poinga Nenge Aheo Nga Ngaunga

16 ✧ “Nenge teke oheo nga ngaunga o henonou hote nakum usus ngana ero. Iange hana nenge te channanga hali te popoi ke pomalam. Nenge teke teheo nga ngaunga te hemallaha hot tote lange hehei pe hana ke nakuria usus toto. Pomalam te eteia ke hana nemur teheo nga ngaunga. Pe E hele lange imo. Hana nemur te mene ururia mur lochloch ke het lo. 17 Nenge teke oheo nga ngaunga o lome matam pe o helemlem heke singim 18 ke hehei pe hana te eteia ero nge oheo nga ngaunga. Pe Temem nenge ta kolkolia lape tunge urum nga hoena ol. Iange I toro mana nge esia ure lochloch ngana nenge talkome.

NeHalang I Urana Toto Nga Umtutuna (Luk 12:33-34)

19 ✧ “Pe a takiraua lemo ure urana ngana mur nga ich nei ero. Iange lape kankan te ngau hule pe lape tema sakilil pe singiria karkare hulu. Pe pule lape kemenge kina mur te tamu teu ke te kemeia iri. 20 ✧ Nenge teke a takirau lemo ure urana ngana mur a takiraua lakou nga lut nga tapa. Iange kankan lape ngaua ero pe ure hel te heporeke ero. Pe pule kemenge kina mur lape te kemeia ero. 21 Pomalam lape letem tu hit mene kileng nenge lem ure urana ngana mur te maia.

Lemenge Nenga Singira (Luk 11:34-36)

22 “Matara i lemene nenga singira. Nenge teke matam te urana mana singim lochloch lape

✧ **6:16:** Isa 58:5-9 ✧ **6:19:** Iei 5:1-3 ✧ **6:20:** Mat 19:21; Luk 18:22

tualeme. ²³ Pe nenge teke matam te poreke singim lochloch lape tu ke au mana. Ke nenge teke lemenga e ero nga singim pe singim au mana lape au nem puo ke palaungana pe au hit sapele iong.

NeHalang pe Rera Ure Mur
(Luk 16:13; 12:22-31)

²⁴ “Mele pele ume nge hana nai ero. Iange lape lemene ero ia e pe lemene taua e. Nem pe la ke nanas mene e pe nau sio mene e. Mele nenge lemene tau tote umtutuna nakuna ero nge ume nge NeHalang.

²⁵ ☆ “Ke pomalam e hele lange imo letemo meena sakilil nga atu ngamo nga ich nei ero. Nga utar nenge lape a ngaua pe a inia pe nga utar nenge lape a heron hite nga singimo. A maul ngamo i ure nenge palaungana toto nga ngaunga pe singimo i ure nenge palaungana toto nga hengeron mur.

²⁶ ☆ A nau haka langa ngie mur nga lut. Iri tetua ngaunga ero pe te lulu erochro. Pe pule te takirau teueu ngaunga nga ana pele ero. Pe Tememo nga lut nga tapa hengaungaua iri kura. Pe ngie nemur iri ure nenge palaungana nga NeHalang matana ero. Ngana laka imo lo. ²⁷ Iok, nenge teke letemo meena sakilil amo tei nge imo purpur nge tom ia ana etue nenge meteia ke elela polpol? ²⁸ Pe pomere nenge letemo meena sakilil ia hengeron mur? A nau langa ae rorana mur nga ume. Iri te poia ume palaungana e ero pe iri siporia te sime aria tal nenge te hemale hite nge iri ero. ²⁹ ☆ Pe e hele lange imo pengpeng Ne Solomon heron heke

☆ **6:25:** Pil 4:6; 1Ti 6:6-8; 1Pi 5:7 ☆ **6:26:** Mat 10:29-31; Luk 12:6-7 ☆ **6:29:** 1Ki 10:4-7; 2Ch 9:3-6

nena hengeron urana ngana mur pe i nakuna urana ero iange ae rorana nemur nakuria urana toto nge i. ³⁰ Pe NeHalang Isipona hemele heilil lochloch ngana nenge tetu nga uraurau. Pe heilil nemur tetu ke te maulul heueu pe nge rou tesau heke iri nga oan. Ke pomalam imo nenge letemo manmanna ngana unne sune mana a etei tote ol ke NeHalang lape hemele imo pule! ³¹ Letemo meena ero pe a hele ke pomachmai ero: ‘Lape ta ngaua ara utar mai ol? Pe lape ta in langai mai? Pe lape ta heron ia utar?’ ³² ✧ Melehel nenge te eteia NeHalang ero toto lape te song ke te tango rere ure nemur. Pe Tememo nga lut nga tapa eteia lo ure nemur nenge purpur ero nge imo. ³³ ✧ Ure nenge toi nge lememo tau tele ngana laka NeHalang nena naualanga pe nekinga pe pule nena poinga nenge pengpeng toto. Ol pe NeHalang lape tunge ure lochloch ngana nemur lange imo. ³⁴ Pomalam letemo tuanin rara sakilil nga utar nenge lape lohote nge rou ero. Etue nenge rou nem i sipona letena tuaninin nge i sipona. Ke ure meena ngana mur te lohote ke te purpure etue elle pe elle.

7

A Henonou Perimo Lange Mele Ero (Luk 6:37-38, 41-42)

¹ ✧ “A henonou perimo lange mele hel ero toto. Mele nenge henonou penna lange mele NeHalang lape henonou penna lange i. ² ✧ Kue nenge a

✧ **6:32:** Mat 6:8 ✧ **6:33:** 1Ki 3:11-14; Psa 37:4, 25; Rom 14:17

✧ **7:1:** Rom 2:1; 1Ko 4:5; Iei 4:11-12 ✧ **7:2:** Mak 4:24

henonou perimo lange mele hel kue nem mana NeHalang lape poia lange imo pule.

³ “Pomere nenge o esia ae mumuna unne sune nge ma ele neingam matana pe o kolkolia ae chonna palaungana nenge ma ele iong sipom matam? ⁴ Pomere nenge ae chonna palaungana ma ele matam pe o hele lange neingam e neu ke o teke o poi hote ae mumuna unne nenge ma ele matana? ⁵ Iong am hengetau nai iam teke poi pe o mene hot tele ae chonna palaungana nenge ma ele matam mukam. Ke het o nau ke nek pe o poi hote ae mumuna unne sune nenge ma ele neingam e nem matana ol.

⁶ “Lemo ure urana ngana mur nenge heo ngana a tunge lange kaone mur ero. Pe lemo holonga mur a tamal sue lange kie mur ero. Iange lape te hepapar hulu hit mene pe te ringha taua imo pe te lata hule imo.

*Ta Onteia NeHalang
(Luk 11:9-13)*

⁷ ✧ “O ontei pe lape NeHalang tunge lange iong. O tango rara pe lape o hottaua. O ischong nga piunga pe piunga nem lohe lange iong. ⁸ ✧ Ke iri nenge te onteitei te menmene pe iri nenge te tango rarara te hottautau pe iri nenge te ischongchong nga piunga lape piunga olha lala nge iri.

⁹ “Amo tei nge imo nenge teke tuna tamane ngana e ontei loi lange i pe tunge um lange tuna? ¹⁰ Nem pe tuna ontei ruo pe tunge ilimo lange i? ¹¹ ✧ Imo hana poreke ngana nemur a eteia utar

✧ **7:7:** Mak 11:24; Ioa 14:13; 15:7; 16:23-24 ✧ **7:8:** 1Io 3:22; 5:14-15 ✧ **7:11:** Iei 1:17

nenge urana nge lape a tunge lange tutumo mur. Ke pomalam a etei tote ol ke Tememo nenga lut nga tapa lape tunge ure urana ngana mur lange iri nenge te onteitei lala nge I.

12 ✧ “Pe nga ure lochloch poinga urana ngana mur nenge lememo ke mele hel te poia lange imo a poia lange iri pule. Moses nena hotonga mur pe hengetoro nenge hetatalonga mur luna toto koi nei.

*Piunga Matana Nenge Kino Pe Nenge Soke
(Luk 13:24)*

13 “Iok, imo a i teu laka nga piunga matana nenge kino. Iange piunga nenge soke pe ana kue mallaha pe song ke langa oan ngingina ngana. Pe hulua halang toto te i teueu nga piunga nem. 14 Pe piunga nenge kino ana kue tuna mana pe mallaha ero. Pe kue nem song ke langa maulinga ke koko ana kileng. Pe iri hel mana te saolia kue nem pe te nanasia.

*Hana Nenge Te Pallaka Ke Te Teke Iri Hetatalonga
(Luk 6:43-44)*

15 ✧ “Iok, a nauala amo ke nek nge hana nenge te channangnanga ke te teke iri hetatalonga mur. Iri lape teat nge imo pe te maluch ole mene imo ke pomanga sipsip mur. Pe i nge ero la. Nga leteria nge teu te poreke toto ke pomalaka nga kaone hinolo mur. 16 ✧ Lape a etei tote iri ke nek laka nga reria poinga mur ol. A nau at, uain nganangana te sohe hote nga kiki tana ero. Pe

✧ **7:12:** Mat 22:39-40; Luk 6:31; Rom 13:8-10 ✧ **7:15:** Mat 24:24; Ume 20:29; 2Pi 2:1 ✧ **7:16:** Kal 5:19-22; Iei 3:12

ae Popi nganangana te sohe hote nga heilil nenge memesanga ngana halang ero. ¹⁷ Ke pomalam mana ae nenge urana lape nganangana mur te urana mana pe ae nenge poreke lape nganangana mur te poreke. ¹⁸ Ke ae nenge urana nakuna ero nge nganangana poreke. Pe ae nenge poreke nakuna ero nge nganangana urana pule. ¹⁹ ✧ Pe ae nemur nenge nganangaria te poreke lape te tele sue iri pe tesau heke iri langa oan. ²⁰ ✧ Ke pomalam mana lape a eteia hana nemur nga ure nemur nenge te popoia.

Lape Non Soke Eteia Imo Ma Ero?

(Luk 13:25-27)

²¹ ✧ “Hulua lape te hetue iau ke ‘Non Soke Non Soke’ pe iri lochloch lape teteu la ero toto nga naualanga pe nekinga nga lut nga tapa. Iri nenge te nanas taua Temek nenge tu nga lut lemene ngana iri mana lape teteu langa naualanga pe nekinga nenga tapa. ²² Pe hulua lape te hele at nge iau nga NeHalang nena haliunga ana etue nem ke mai, ‘Non Soke, Non Soke, imem mo haliu hote iong pe mo helope hote uneinei mur pe mo poia urelu mur ke te lohote nga iong em pule i.’ ²³ ✧ Pe lape e hele ke mallaha toto lange iri ke e teke, ‘Imo nemur, e eteia imo ero toto. A ua toto nga matak. Imo hana porekreke ngana mur iam.’

Hana Nai Te Hemes Pele

(Luk 6:47-49)

²⁴ “Ke pomalam iri nenge te longe lek helenga mur pe te nanas taua te poi ke pomanga non

✧ **7:19:** Mat 3:10; Luk 3:9; Ioa 15:6 ✧ **7:20:** Mat 12:33 ✧ **7:21:** Luk 6:46; Iei 1:25 ✧ **7:23:** Psa 6:8; 2Ti 2:19

nenge letena matana ke hemes heke na pele nga um. ²⁵ Pe nga etue nenge pitte molmol pe ech hotot pe tuttula at ke tah teu nga pele neu pe pele nem losio ero. Iange ana pele mes haka nga um ke kerkereng toto. ²⁶ Pe iri nenge te longe lek helenga pe te nanas taua ero te poi ke pomalaka nge non nenge letena matana ero pe hemes sio mene na pele nga peipei. ²⁷ Pe nga etue nenge pitte molmol pe ech hotot pe tuttula at ke tah teu nga pele neu pe pele nem hutu sio ke chach hulu.”

²⁸ Iok, Iesus hele ia ure nemur ke het pe hulua nemur leteria tuanin ke halang nga Iesus hetoro ngana. ²⁹ ✧ Iange i hetoro ke pomanga hotonga ana hetoronga mur ero. Hetoro ngana pomalaka nga none nge na kerkerenga palaungana toto.

8

Iesus Hemasia Non Sususun Kina E (Mak 1:40-45; Luk 5:12-16)

¹ Iok laol, Iesus i sio mule nga sasana neu pe hulua halang toto te nanasia i. ² Ol pe none nge haleles poreke ngana mene i lange Iesus. Non neu lake tualou sio nga Iesus matana pe hele, “Non Soke, nenge teke lemlem o hemas mule iau ke singik lemlem mule.”

³ Ol pe Iesus tul hot sapele penna pe la tal heke nge non neu pe hele, “Oe iau lemek. Singim lemlem mule ol.” Ueiuei mana pe haleles poreke ngana neu het sio sapele nga non neu singina. Haleles poreke ngana neu ngau hohoa singira. ⁴ ✧ Pe Iesus hele lange i ke teke, “Heueu o hele hote

✧ **7:29:** Mak 1:22; Luk 4:32 ✧ **8:4:** Lev 14:1-32; Mat 9:30; Luk 17:14

ure nei lange mele e ero toto. Ola ke o eteia iong lange tunginga ana none ke poia tunginga nenge Moses hele ia nga hana nenge te urana mule. Ke nem lape henonou hote utar nenge e poia lange hehei pe hana.”

None Letena Manmanna Ngana Nge Palaungana Toto

(Luk 7:1-10)

⁵ Iok, Iesus la ke i teu nga kileng palaungana nenge Kapernam pe palinga hel ana hana mur aria soke e lake esia i pe hele lange Iesus ke halaua i. ⁶ Ke non soke neu hele lange Iesus ke teke, “Non Soke, lek non nenge umume nge iau kou ma mana nga pele. Singina inin hulu pe sachul rara ero toto.” ⁷ Pe Iesus hele, “Lape e la ke e hemasmasia i.”

⁸ Pe palinga hel ana hana mur aria soke neu hele, “Non Soke, iau e urana ero toto nge o teu at nga lek pele. O hele mana pe lek non neu urana mule. ⁹ Iange iau pule hana hel tenau ele iau. Pe iau enau ele lek hana mur hel pule. Nenge teke e hele lange iri ke, ‘Ola,’ pe ana non la. Pe e hele lange i neu ke, ‘O iat,’ pe ana non i at. Pe e hele lange lek non ke, ‘O poia ure nei,’ pe i poia.”

¹⁰ Iesus longe non neu nge hele ke mau pe letena tuanin ke halang. Ol pe hele lange iri nenge te nanasia i, “E hele ke manmanna toto lange imo, e hottaua none nge Israel nge poi ke mange non nei ero kura. Non nei letena manmanna ngana palaungana toto. ¹¹ ✧Hulua halang teat nga kileng hele nenga chaia haka ngana, pe nga chaia sio

✧ **8:11:** Luk 13:29

ngana pe la te kila ke te ngau luluch nge Apraham pe Isak pe Iakop, nga naualanga pe nekinga nenga tapa. ¹² ☆Pe hana nenge reria kileng neu toto, lape NeHalang lope hote iri ke la tetu nga kileng au ngana. Nga kileng nenge te tangtang pe ngingiria chatrekreke ia.”

¹³ Ol pe Iesus hele lange palinga hel ana hana mur aria soke neu, “O laol, Ure nem lape lohote ke pomanga letem manmanna ngana nenge o teke lape lohote ke pomam. Ol pe nena non nenge singina haleles neu, singina urana mule nga etue neu pengpeng.”

*Jesus Hemasia Hulua Hel Pule
(Mak 1:29-34; Luk 4:38-41)*

¹⁴ Iok, Iesus la ke i teu nga Petrus nena pele pe esia Petrus uene nge singina haleles ke ma nga hete. Ana hei singina milanglang. ¹⁵ Ol pe Iesus penna la ke rahite hei neu pe ana haleles het sio sapele. Pe hei neu lo haka pe tun sapele ngaunga pe hengaua Iesus. ¹⁶ Iok, nga ulei te laua iri nenge uneinei tu teu nge iri ke te laia iri nge Iesus. Pe Iesus hele pe helope hote uneinei nemur pe hemas mule iri lochloch ngana nenge singiria haleles. ¹⁷ ☆Pe poinga nenge Iesus poia nem, poia ke pete tote NeHalang nena helenga e nge hetatalonga Isaias hele hote nge nike lo nenge hele ia ke teke, “Isipona amneia ara melmelenga pe takisia ara haleles mur.”

*Te Teke Te Nanasia Iesus
(Luk 9:57-62)*

18 Iok, Iesus esia hulua nge te heliliu hite I ke tom, pe hele lange nena hana mur ke teke te lotele langa kolkolu palaungana neu ilina hele. 19 Ol pe hotonga ana hetorongā e la pe hele lange Iesus ke teke, “Hetorongā, nenge teke o la ke merei, iau lape e nanas mene iong.”

20 ✧Pe Iesus hele lange i ke teke, “Kaone hinolo mur reria polo tu nga ich, polo nenge te mamaia. Pe ngie mur pule reria kiniu, pe Non Tuna munna e nge mama ia ero.” 21 ✧Pe Iesus nena none hele ke teke, “Non Soke, e la ke e alo hite temek mukam, ke ulo pe e at ke e nanasia iong ol.” 22 Pe Iesus hele lange non neu ke teke, “Hana nenge te metmete pekngaria mur te alo hit mulmule iri. Pe iong o iat ke o nanasia iau.”

*Iesus Hemete Ruach Pe Tuttula Palaungana
(Mak 4:35-41; Luk 8:22-25)*

23 Iok, Iesus haka nga sulang e pe nena hana mur tela luluch nge I. 24 ✧Te la ol pe kileng eingana haka sapele. Pe kileng eingana neu palaungana pe poia ruach ke poreke toto. Pe ruach ana mee teke hepuluch sue iri. Pe Iesus mamani. 25 Ol pe nena hana mur te hengo heke I pe te hele ke te teke, “Non Soke, o halaua ita ero kai? Ta metmete lo i!” 26 ✧Pe Iesus hele, “Imo letemo manmanna ngana unne sune mana iam. A matau sakilil ia utar?” Ol pe Iesus lo haka pe hele ke kerk-ereng toto langa tuttula palaungana neu pe ruach poreke ngana neu. Ol pe tuttula palaungana neu het pe ruach poreke ngana neu ma ke mello mule.

✧ 8:20: 2Ko 8:9 ✧ 8:21: 1Ki 19:20 ✧ 8:24: Psa 4:8 ✧ 8:26: Mat 14:31; Psa 89:9

²⁷ Ol pe hana nemur te esia pe leteria tuanin ke halang pe te hele, “Non nei mai i utar toto? Tuttula pe ruach te longo tau mene I.”

Jesus Hemasia Hana Nai Nge Uneinei Tuteu Nge Iri

(Mak 5:1-20; Luk 8:26-39)

²⁸ Iok, Iesus lo tele la sapele nga kolkolu palaungana neu ilina hele nga Katara mur reria ich. Pe hana nai nge uneinei tu teu nge iri. Te lohot nga rika mur nenge hana koluria mur tema teu ia pe la te saolia Iesus. Pe hehei pe hana te matau tote hana nai neu ke te i rara nga lamau ero toto. Iange iri nai nakuria sisiling toto. ²⁹ ✧ Iok laol, hana nai neu te alngaria sapele, “NeHalang Tuna, o teke oat ke o potaria ia imem? Emem etue nenge mo takisia emem melmelenga at ero kura.” ³⁰ Pe kie ana tuangarung e te sesel ke sase ero mana nga iri te mes ngaria. ³¹ Ol pe uneinei nemur te echia Iesus, “Nenge teke o lope hote imem heueu, o kulosia imem ke mo teu heke kou kie ana tuangarung neu.”

³² Ol pe Iesus hele lange iri, “Iok, a laol!” Ol pe uneinei nemur te lohot nge hana nai neu pe la ke teteu heke kie nemur. Pe kie ana tuangarung neu te song hot sapele langa sasana neu ilina, pe te losio teu nga kolkolu neu pe te pulachlach ke te mete sapele. ³³ Pe iri nenge tenau elele kie nemur te song sapele ke tela nga tuele tana pe te hele ia ure nenge lohot nga kie nemur, pe pule nge hana nai nenge uneinei tu teu nge iri neu. ³⁴ Ol pe hulua lochloch ngana nga tuele tana palaungana neu, te

✧ 8:29: Mak 1:24; Luk 4:41

i ke la te lohot nge Iesus. Te la te esia I pe te hele ke kerkereng toto lange I ke te teke, ua nga reria kileng unne neu pe la toto nga kileng unne.

9

Iesus Hemas Mule None Nge Singina Mete (Mak 2:1-12; Luk 5:17-26)

¹ ✧Iok laol, Iesus lo haka mule nga sulang pe mana tele mule ke lange Kapernam, nga i sipona nena kileng huna. ² Ol pe hana hel te takis ia none nge singina lochloch mete pe mamana nga tako. Pe Iesus esia hana nemur leteria manmanna ngana pe hele lange non nenge singina mete neu, “Letem huna sakilil ero ol. E saua lem poinga poreke ngana mur ke te lasus toto lo.”

³ Pe hotonga ana hetoronga mur hel, te hele chunuch mana nge iri ke pomai, “Non nei hele ngana pomalaka nga I NeHalang toto i. Poia helenga nei, heporeke tote NeHalang ene.”

⁴ ✧Pe Iesus eteia leteria tuanin ngana mur ke ulolo. Ol pe hele ke teke, “Pomere nenge letemo inin ngana nem tu teu mana nge imo ke pomam? ⁵ Helenga tei nge semel nge lape te heleia? ‘E saua lem poinga poreke ngana,’ ma nenge e teke, ‘O mes haka pe o i.’” ⁶ ✧Iau e teke e poia ke mam ke a eteia, ke Non Tuna na kerkerenga palaungana nga ich, nge saua hehei pe hana reria poinga poreke ngana mur ke lasus toto.” Ol pe Iesus hele lange non nenge singina mete neu, “O mes haka pe o mene lem manga pe o i ke o la nga lem pele.” ⁷ Non neu mes haka pe i ke la sapele nga na pele.

⁸ Pe hulua lochloch ngana te esia ke pomau pe leteria huna pe leteria tuanin ke halang. Pe te heto heke tote NeHalang ene iange tunge kerkerenga palaungana nei at nge ita non.

*Iesus Iua Mateus
(Mak 2:13-17; Luk 5:27-32)*

⁹ Iok, Iesus lo haka nga lamau pe i ole ke la pe esia none nge ene Mateus, nge arare nga hana nenge te lololoch umtutuna reria pele sune. Ol pe Iesus hele lange i ke teke, “O i at ke o nanasia iau.” Mateus lo haka pe nanas sapele Iesus.

¹⁰ Iok, Iesus pe na hana mur teare ke te ngaungau nga Mateus na pele pe hana nenge te lololoch umtutuna pe hana porekreke ngana mur teat ke te ngau luluch nge iri. ¹¹ ✧Pe Paresio mur te esia ke mau pe te onteia Iesus nena hana mur ke te teke, “Pomere nenge amo hetoronga ngau luluch nge hana porekreke ngana pe hana nenge te lololoch umtutuna mai?”

¹² Pe Iesus longe pe hele, “Haleles kina mur mana tela nge non nenge hemasmas ia haleles kina mur, pe iri nenge singiria urana tela nge non nem ero. ¹³ ✧Ala pe letemo tuanin hote helenga nei luna ke nek. ‘Lemek ero ia lemo tunginga pa nemur nenge a makmak huros. Lemek ke letemo ia hehei pe hana.’ Iange e at ke e iua hana porekreke ngana mur mana, pe hana nenge te urana e iua iri ero.”

*Onteinga Nga Hengeo Nga Ngaunga
(Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)*

✧ **9:11:** Luk 15:2 ✧ **9:13:** Hos 6:6; Mat 12:7

14 ✨Iok, Ioanes na hana mur teat pe te onteia Iesus ke te teke, “Pomerei nenge imem pe Paresio mur moheo nga ngaunga pe lem hana mur teheo ero?”

15 Pe Iesus tuacholia ke teke, “Nenge teke none nge lei heueu ngana at ke kila luluch nge nena hana mur, hana nemur lape te iech ke elela. Pe nga etue nenge non halangina nem i ero hatalia iri, hana nemur lape teheo nga ngaunga sapele.

16 “Mele pele mene malenga heueu ngana sachana, pe sima hite hengeron nike ngana chach ngana ero. Nenge teke poia ke pomam, lape malenga sachana heueu ngana nem ta chach mule. Pe ure chach ngana nem palaungana toto sapele. 17 Nenge mele ling teua uain heueu ngana ke langa meme ulina ke kina ia, ling teua langa meme ulina nenge nike ngana ero, iange meme ulina nike ngana nem sosolos lo, pe uain heueu ngana nem lape una haka ke hemute meme ulina sosolos ngana nem ke chach. Pe uain nem lape pasiling hot pe kina pule poreke ke lasus. Nenge urana laka, ling teua uain heueu ngana ke langa kina meme ulina nenge heueu ngana. Pomalam iri nai tetu ke urana.”

*Mele Hei Ngana Sune Nge Mete, Pe Heie Nge Haleles Poreke Ngana Poia I
(Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)*

18 Iok, Iesus helele kura pe non nenge nauuelele pele hetorongana neu, at ke tualou sio nga Iesus matana pe hele, “Tuk nenge hei pau kou mete heueu mana nei. Pe e teke o i at ke la otal heke perim nge i ke maul mule.” 19 Iok laol, Iesus pe

✨ 9:14: Luk 18:12

nena hana mur te lo haka pe tela luluch nge non neu sapele.

²⁰⁻²¹ ✧ Pe heie pule toho mala lohot nge i ke hesinga iri analoch pe nai lo. Pe ana hei helele nge i sipona ke teke, “Nenge teke e ra haka mana nga Iesus na hengeron, haleles nei lape het nge iau sapele.” Pomalam hei neu langa Iesus rumena pe rahaka nga Iesus nena hengeron ana horo.

²² Ol pe Iesus ralele pe esia i pe hele, “Hatong, letem huna ero ol. Letem manmanna ngana laka nenge hemaulia iong nga haleles nem.” Pe nga etue unne neu pengpeng haleles neu het sapele nge hei neu.

²³ Iok laol, Iesus la ke i teu nga non nenge nauelele heteronga ana pele nena pele pe esia hana nge te iuiua iu pe hulua nge te chauchai rara ke halang. ²⁴ Ol pe Iesus hele, “Imo lochloch ngana nem a ua! He nem mete ero iam, mamani mana laka.” Pe hulua nemur te melmel lil ia Iesus. ²⁵ Iok, hulua nemur tela ke tetu nge hot pe Iesus teu la ke ra hite he neu nga penna. Ol pe he neu opene teu mule nge i pe lo haka sapele. ²⁶ Pe ure nenge Iesus poia neu ana helenga song ke kileng lochloch ngana nenga lamau te longe.

Iesus Hemasia Hana Nai Nge Mataria Hit

²⁷ ✧ Iok, Iesus lohot nga lamau ke teke lalalo pe hana mata hit nai te nanas pe alngaria hot lange I ke te teke, “Ne Teuit tuna, letem poreke ia imem!”

²⁸ Ol pe Iesus la ke i teu nga pele e pe mata hit nai neu tela nge i. Pe Iesus onteia iri ke teke, “Imo

mam letemo manmanna toto ke lape e hemas mule imo ma?”

Pe iri nai te hele, “Oe Non Soke, letemem manmanna toto i.”

²⁹ Iok laol, Iesus ra haka nga iri nai mataria pe hele, “Lape e poia ure nem ke lohote nge imo nai ke pomanga letemo manmanna ngamo.” ³⁰ ✧ Ol pe iri nai tenau mule sapele. Pe Iesus hele ke kerkereng toto lange iri nai ke teke, “A hele hote ure nei lange mele ero toto.” ³¹ Pe ero. Hana nai neu tela ol pe te hesongia ana helenga nga kileng lochloch ngana.

Iesus Hemasia None Ke Hele Mule

³² Iok, nga etue nenge hana nai nem te i ke tela, hana hel te takisia none pule lange Iesus. Non nem hele poreke iange uneinei tu teu nge i. ³³ ✧ Iesus helope hote uneinei nem ke ua hot nge non nem. Iok laol non nenge hele poreke nem hele mule sapele. Ol pe hulua ngaria lohote pe te hele, “Imem mo kolkol ute e nge pomai nge lohote nge nike nge Israel.” ³⁴ ✧ Pe Paresio mur te hele, “Uneinei mur aria soke laka hekerkereng ia i ke helope hotote uneinei mur.”

Ume Ana Hana Mur Iri Halang Ero

³⁵ ✧ Iesus i ke rongo heke tuele tatana mur pe kileng kinkino ngana mur, ke hetottoro nga hetoronga ana pele mur. Iok, pe haliu hote helenga urana toto ngana nenga NeHalang nena nualanga pe nekinga pe pule hemasia hehei pe hana nga aria haleles mur. ³⁶ ✧ Pe Iesus esia hulua

✧ **9:30:** Mat 8:4 ✧ **9:33:** Mak 2:12 ✧ **9:34:** Mat 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 ✧ **9:35:** Mat 4:23; Mak 1:39 ✧ **9:36:** Num 27:17; 1Ki 22:17; Zec 10:2; Mat 14:14; Mak 6:34

nemur pe letena ia iri iange leteria meena pe tetu poreke, pe mele nge nauele iri ero ke pomanga sipsip mur nge aria naunga ala ero. ³⁷ ✧Ol pe hele lange nena hana mur ke pomai, “Ngaunga halang te mera tach lo. Pe lulunga ana hana mur iri unne sune mana. ³⁸ A hetalaulau lange ume tokoninga ke kulosia lulunga ana hana mur hel pule ke te halau ke te lulu.”

10

Jesus Iua Nena Hana Mur Nge Iri Analoch Pe Nai (Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

¹ ✧Iok laol, Iesus iua nena hana mur nge iri analoch pe nai ke te eukirau pe tunge kerk-erenga palaungana lange iri. Te mene kerkerenga palaungana nem ke lape te helope hotote uneinei mur, pe te hemasmas ia hehei pe hana nga aria haleles mur.

²⁻⁴ Pe Iesus nena hana mur analoch pe nai eria koi nemur:

Simon (nenge ene e pule Petrus)

Antreas (Simon tina)

Ieims (ne Sepeti tuna)

Ioanes (Ieims tina)

Pilip

Patolomius

Tomas

Mateus (nenge lololoch umtutuna.)

Ieims (nenge Alpeus tuna)

Tateus

Simon (non nenge teke Israel mur iri siporia tenau ele iri)

✧ **9:37:** Luk 10:2 ✧ **10:1:** Mak 6:7; Luk 9:1

Iutas Iskariot (nenge tunge Iesus langa hana porekreke ngana mur peria)

⁵ Hana iri analoch pe nai nei, Iesus kulos hote iri pe hetoro tote iri ke mai, “Ala pe atu luluch nge hana lomomona ngana mur ero. Pe pule ala nge iri nemur nge Samaria ero. ⁶ ✧Ala manmana nge hehei pe hana nenge Israel iange iri te pomalaka nga sipsip mur nenge te erue toto lo. ⁷ ✧Ala pe a haliu hote koi helenga nei, ‘NeHalang nena naualanga pe nekinga nenga tapa, ngana koi heroi lo.’ ⁸ Pe a hemasmas ia haleles kina mur, a hemaui heke mule iri nenge te metmete. Pe a helemlem mule iri nenge haleles poreke ngana ngau lala ke ngau hoa singiria pe a helope hotote uneinei mur. Kerkerenga nenge e tunge lange imo nei, a olia at nge iau ero. Pomalam, a la pe a poia lange iri pe a chepeia uruna ero pule. ⁹ ✧Pe pule a in teua umtutuna unne e pe machmach unne e pe hake unne e nga amo melo matana ero toto. ¹⁰ ✧Ai ia inga nei pe a takis kole ero pule. Pe a mene ke lemo hengeron nachnai ero pe apemo ana kalenga haka nachnai ero pule. Pe pule a ra hit heko ero. Iange ure nemur, non nenge umume uruna ia.

¹¹ “Nenge teke ateu langa kileng palaungana e, nem pe nga tuele kina sune, anau rara none nge na poinga urana pe pengpeng pe a la ke atu luluch nge i nga nena pele. Pe atu luluch nge i ke la het nga etue nenge a lo haka mule. ¹² ✧Ke nenge teke a i teu nga pele e, a hele ke a teke NeHalang pete

✧ **10:6:** Jer 50:6 ✧ **10:7:** Mat 3:2; 4:17; Luk 10:9, 11 ✧ **10:9:** Luk 10:4 ✧ **10:10:** Luk 10:7; 1Ko 9:14 ✧ **10:12:** Luk 10:5-6

imo. ¹³ Pe nenge teke iri nenga pele nem te iech ia lemo helenga, lemo helenga urana ngana nem lape tu luluch nge iri. Pe nenge teke ero, lemo petenga nem haka mule nge imo. ¹⁴ ✧Pe nenge teke none longo lange imo ero pe mene imo langa nena pele ero, a pasis sue maruchrue nga apemo pe ai hot nga kileng nem. ¹⁵ ✧E hele ke manmanna toto lange imo. Nga NeHalang nena haliunga ana etue kileng nem lape mene tuangachol nge poreke toto nga nenge Sotom pe Komora.”

Jesus Heleia Ure Meena Ngana Mur Nge Lape Lohot

(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)

¹⁶ ✧ “Iok, a longo at nge iau ke nek toto. E kulosia imo ke pomalaka nga mele nenge kulosia sipsip mur ke tela ke tetu teu luluch nge kaone hinolo mur. Pomalam letemo matana ke nek toto ke manga hilimo pe a nanas tau tote ngie chaulum nena poinga nenge tu ke neknek. ¹⁷ ✧Pe anau ala amo ke nek toto nge hana mur. Iange lape te laua imo kela ames nga hana papalauna mataria pe pule lape te taklala teua imo langa hetoronga ana pele pe tepal hulu hite imo. ¹⁸ Pe te poia imo ke pomam iange lek hana mur imo. Ke lape te mene imo lange almasinga ana hana mur pe naunga ala mur. Pe lape a hele hote helenga urana toto ngana lange iri pe nge hana lomomona ngana mur pule. ¹⁹ Pe nenge teke te laua imo, letemo song rara sakilil ero. Iange a hele ngamo nga ure nenge a heleleia lape ma ke mallaha hot mana nga

✧ **10:14:** Luk 10:10-12; Ume 13:51 ✧ **10:15:** Mat 11:24; Iut 7
 ✧ **10:16:** Luk 10:3; Rom 16:19 ✧ **10:17:** Mak 13:9-11; Luk 12:11-12; 21:12-15

letemo nga etue nem pengpeng. ²⁰ ✧ Pe imo sipomo a hele ero, iange Tememo NeHalang opene lape hele hot nga halimo ol.

²¹ ✧ “Non e lape tua hita mule tina ana pe te hune i ke mete. Pe none lape poia poinga nem lange tuna pule ke tua hita mule ana. Pe aina lape te pal hel luluch mule nge tetemeria mur pe tataria mur pe te hune iri ke te mete. ²² Hana lochloch lape lemeria ero ia imo iange Iau lek hana mur imo. Pe mele nenge mes ke kerkereng toto nga letena manmanna ngana, lape mene maulinga ke koko. ²³ Nenge teke te poi poreke imo nga kileng e, a ua ke a langa kileng e pule. E hele ke manmanna toto lange imo koi. Imo lape a heulo hote amo ume nga kileng lochloch ngana nge Israel ero kura, pe Non Tuna lape at.

²⁴ ✧ “Mele nenge lala nga hengetoro kura, i muka mule nge ana hetoronga ero. I nanas tau mene ana hetoronga. Pe mele nenge umume nge none, i pule tamu tote ana ae huna ero. I longo la manmana nge ana ae huna. ²⁵ ✧ Pe mele nenge lala nga hetoronga nem purpur pule nge lohot ke pomange ana hetoronga. Pe pule mele nenge umume nge none nem, purpur pule nge lohot ke pomange ana ae huna nem. Ke nenge teke te hetue non poreke ngana ene Pelsipul lange non soke e, lape te poia poinga nem ke palaungana toto lange non nem nena hana mur.”

✧ **10:20:** Ioa 14:26 ✧ **10:21:** Mic 7:6; Mat 10:35; Mak 13:12; Luk 21:16 ✧ **10:24:** Luk 6:40; Ioa 13:16; 15:20 ✧ **10:25:** Mat 9:34; 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15

*A Matau Mene NeHalang I Toro Mana
(Luk 12:2-7)*

26 ✧ “Pe a mataua iri ero. Ure lochloch ngana nenge talkomkome lape lohot nga mallaha. Pe ure lochloch ngana nenge te hele komkome lape lohot ke hulua te eteia pule. 27 Utar nenge e heleia lange iong nga kileng au ngana, o hele hote nga sinanga. Pe utar nenge e mangun ia langa talngam, o mes haka ia nga pele ona pe o haliu hote. 28 ✧ A matau heke mene hana nenge te hunun ero. Iri te hun mene singira pe te hune opere ero. A matau mene laka I nenge lape chacharuch heke singira pe opere nga oan nge henge lemlem. 29 Ngie kinkino ngana nai ururia haka toto ero. Pe te olia iri nga umtutuna elle mana. Pe nenge teke elle nge iri mete, Tememo eteia ke het lo. 30 Pe pule NeHalang amele palpalumo ina pe eteia iri ke het ta lo. 31 ✧ Ke a matau ero, iange imo a ele haka toto nga ngie nemur.”

*A Hele Hote Letemo Manamanna Ngana Lange
Hehei Pe Hana
(Luk 12:8-9)*

32 “Mele nenge mes haka nga hulua mataria pe hele hote letena manmanna ngana nge Iau, mele nem lohot ke lek non ia toto. Pe lape e heleia i lange Temek nga lut nga tapa. 33 ✧ Pe mele nenge hele ke teke eteia Iau ero nga hulua mataria, Iau lape e hele lange Temek nga lut nga tapa, ke e teke e eteia mele nem ero pule.

✧ **10:26:** Mak 4:22; Luk 8:17 ✧ **10:28:** Rom 8:31; Iei 4:12

✧ **10:31:** Mat 6:26 ✧ **10:33:** Mak 8:38; Luk 9:26; 2Ti 2:12

³⁴ “Imo a teke e at ke e hesue kilanga nge urana nga ich nei, ae? Ero nike. E at ia kakop nge matana kaliu ala i. Pe lape e heporeke lemo kilanga mur.
³⁵ ✧ Lape e poia kol mele ke iri nai temene te hunel, pe he mele ke iri nai tana te hunel, pe heie ke iri nai na mele te hunel.

³⁶ “Lemo ngarang mur laka lemo hehei mur pe tutumo pe alomo mur pengpeng.

³⁷ “Imo nenge lememo tau tote tememo pe tamo ke te ele haka nge iau, imo lek hana mur ia imo ero. Pe imo nenge lememo tau tote tutumo mur ke te ele haka nge iau, imo lek hana mur ia imo ero. ³⁸ ✧ Pe mele nenge lemene ero nge takis ia ana melmelenga pe nanas ia iau, lape e hile hote i ke pomalam pule. ³⁹ Pe mele nenge teke tu ke maulul mana, lape mete pe lasus sapele. Pe mele nenge poia ak ume pe te hune i ke mete, lape maul haka mule pe tu ke maulul mana ol.

Lape Ta Mene Urura
(Mak 9:41)

⁴⁰ ✧ “Mele nenge long ia iong, long ia Iau pule. Pe mele nenge long ia Iau, long ia I nenge kulosia Iau ke e at nei. ⁴¹ Mele nenge eteia nge none i hetatalonga pe long ia i, lape mene uruna nenge manga hetatalonga nem. Pe mele nenge eteia nge none i non nge pengpeng pe long ia i lape mene uruna nenge manga non nenge pengpeng toto.

⁴² “Pe nenge teke mele eulia ech lololo ngana ke tunge lange hatong e nge umume nge iau, manmanna toto ke mele nem lape mene uruna.”

✧ **10:35:** Mic 7:6 ✧ **10:38:** Mat 16:24-25; Mak 8:34-35; Luk 9:23-24; 17:33; Ioa 12:25 ✧ **10:40:** Mak 9:37; Luk 10:16; Ioa 13:20

11

Ioanes Kulosia Nena Hana Mur Hel Lange Iesus (Luk 7:18-35)

¹ Iok, Iesus hetoro hite nena hana analoch pe nai neu ke het, pe lohaka sapele ke langa kileng nemur nge Kalelea. Pe nga lamau Iesus hetottore hehei pe hana pe haliu hote Helenga Urana Toto Ngana.

² Pe Ioanes tu nga tuele au ngana pe longe Iesus pingana nge popoia ume nemur. Ol pe kulosia nena hana mur ke tela nge Iesus. ³ Pe te onteia I ke mai, “Iong nenge te heleleia nge o atat laka lom? Ma, lape mo kulele mele kau atat kura mau?”

⁴ Pe Iesus tuacholia lange iri ke teke, “Ala mule pe a hele lange Ioanes nga ure lochloch ngana nenge a longe pe a esia nga matamo ke ulolo. ⁵ ✧ Iri nenge mataria hit tenau mule lo pe iri nenge aperia mete te i mulmule lo. Pe iri nenge haleles poreke ngana tu nga singiria, singiria urana mule lo. Pe iri nenge talngaria hit te longo mulmule lo pe iri nenge te mete te maul haka mule lo. Pe iri nenge reria ure halang ero, te longlonge NeHalang na Helenga Urana Toto Ngana. ⁶ Hana nenge te longe lek helenga pe leteria manmanna ngana losio ero, lape te iech toto!”

⁷ Iok laol, Ioanes nena hana mur te i ke te lala pe Iesus talun ke heleia Ioanes lange hulua nenge te eukirau neu ke teke, “Nga etue nenge ai ke a la nga ich sana lomona, utar toto nenge a teke a la ke a esia? A teke a la ke a esia heilil ina e nge tuttula iua ke malau sio? ⁸ Eh, a teke a la ke a esia utar? Non

✧ **11:5:** Isa 35:5-6; 61:1

e nge heronia heroninga urana ngana mur? Ero toto. Hana nenge te heronronia heroninga urana ngana mur, te tutu nga hana papalauna nenge iri Soksoke reria pele. ⁹ Ol pe a la lamau ke a teke a esia utar? A teke a la ke a esia hetatalonga e ae? Oe, non nem i hetatalonga pe i ele haka toto nge hetatalonga mur. ¹⁰ ✧Iange nge non nei mana, NeHalang nena helenga nenge tehas sue ke ulolo, hele ke teke,

“Lape e hekule lek none ke i muka nge iong pe i lape hepengpeng ia lem kue.’

¹¹ “E hele ia helenga nei manmanna. Nge hulua lochloch ngana nenge te hoe iri ke te lohohot nga ich, Ioanes nenge henunun i palaungana toto nge iri. Pe mele nenge i kino toto nga NeHalang nena naualanga pe nekinga, lape i palaungana toto nge Ioanes. ¹² ✧Talun nga Ioanes nenge henunun ana etue ke at heueu nei, NeHalang nena naualanga pe nekinga song ke pur kikina toto. Pe hana solaki ngana mur te ech taua ke te mene. ¹³ Iange hetatalonga mur pe NeHalang nena hotonga mur te haliu hotot nike ke at nga etue nenge Ioanes lohohot ia. ¹⁴ ✧Ke nenge teke letemo manmanna nga helenga nemur, Ioanes i Elaisa nenge te teke lape at. ¹⁵ Imo nenge a longlonge iau, a longo ke neknek.

¹⁶ “Lape e heilangia hehei pe hana nga etue nei ke pomere? Iri te pomalaka nge aina kinkino ngana nemur nenge te kilkila nga ingala matana pe te alngaria lala nge pekngaria mur ke te teke, ¹⁷ “Mo iuiua emem iu pe imo mam a hes ero ia?

✧ **11:10:** Mal 3:1; Luk 1:76 ✧ **11:12:** Luk 16:16 ✧ **11:14:** Mal 4:5; Mat 17:10-13; Mak 9:11-13

Pe mo utute utunga lolo pe a tang ero ia?

¹⁸ “Ioanes at pe ngau ero pe in ech ero. Pe te hele ke te teke, ‘Non nei, uneinei ia i.’ ¹⁹ ✧ Pe Non Tuna, at pe ngaungau pe inin ech. Pe te heleia i ke te teke, ‘A nau la pam, non neu ngau ngana pe in ngana kou kura. Pe pekngana mur toto laka hana nenge te lololoch umtutuna pe hana porekreke ngana mur.’ Pe ure nemur nenge te lohotos nem, te lohotos urume mene NeHalang letena matana ngana.”

Kileng Nemur Nenge Te Hulua Leteria Ero
(Luk 10:13-15)

²⁰ Iok, nga kileng hel, Iesus poi hote ure nenge hele pe lohotos manmana ke halang, pe hulua te hulua leteria ero. Pomalam Iesus hele ke kerkereng toto lange iri ke teke, ²¹ ✧ “Imo nenge Korasin pe Petsaita a neknek ia imo. Lange e poi hote ure nemur ke a esia nga lamai pe a hulua letemo ero toto. Pe toinge e poi hote ure nemur nga kileng nenge Tir pe Saiton, hehei pe hana nga lamau lape te hulua leteria ke het lo. Pe toinge ngana kou te heron heke hengeron muna hulu ngana, pe te hepore heke kasu nge iri pe teare nga oan ina lo. Ke poinga nem henonou hote iri nge te hulua reria poinga mur lo. ²² E hele lange imo Korasin pe Petsaita, nga NeHalang nena haliunga ana etue, imo lape a mene tuacholinga nge poreke toto nge Tir pe Saiton mur. ²³ ✧ Pe imo nenge Kapernam lape ala ke merei? A haka langa lut nga tapa? E hele lange imo, lape ateu sio la pengpeng nga oan nge henge lemlem. Toinge e poia ure nemur

✧ **11:19:** Mat 9:14 ✧ **11:21:** Isa 23; Ezk 26-28; Jol 3:4-8; Amo 1:9-10; Zec 9:2-4 ✧ **11:23:** Gen 19:24-28; Isa 14:13-15

ke te lohot nga kileng nenge Sotom nike, hehei pe hana lape te hulua leteria ke ueiuei mana. Pe kileng nem lape tu ke urana kura ke at nga etue nenge nei. ²⁴ ✧Pe e hele lange imo Kapernam, nga NeHalang nena haliunga ana etue, imo lape a mene tuangachol e nge poreke toto nge nenge Sotom.”

A At Nge Iau Ke A Tah Eingamo

(Luk 10:21-22)

²⁵ ✧Ke het pe Iesus hele sapele ke teke, “Temek! E heto heke tote Iong. Iong Non nge Iong Soke toto nga lut nga tapa pe nga ich. Iange o hekome tote ure nei lange hana nenge te etei ngaria palaungana toto pe o etei hot mene lange hana nenge te etei sakilil ero ke mange aina kinkino ngana. ²⁶ Oe Temek, Iong o iech nge lohot ke pomam nike.

²⁷ ✧“Temek tung sue ure lochloch ngana at nga perik ke e nauele iri. Pe mele pele eteia Tuna ero. Temene I toro mana eteia Tuna. Pe mele pele eteia Temene ero. Tuna i toro mana eteia Temene. Pe iri nenge Tuna hetore iri lange Temene, iri toro mana te eteia Temene.

²⁸ ✧ “Imo nenge a takisia ure meena ngana pe kikimo ero ol, ai at nge iau pe a amneia ure meena ngana e ero ol. ²⁹ A longo taua iau pe a mene hengetoro nge iau iange e poi ke nek toto pe e tal sio tote Iau. Ke nenge teke a longo taua iau lape atah eingamo. ³⁰ ✧Iange hengetoro nenge e tunge lala nge imo nem polpolenga mana.”

✧ **11:24:** Mat 10:15; Luk 10:12 ✧ **11:25:** 1Ko 1:26-29 ✧ **11:27:** Mat 28:18; Ioa 1:18; 3:35; 10:15; 17:2 ✧ **11:28:** Jer 31:25
 ✧ **11:30:** 1Io 5:3

12

Onteinga Nga Sapat Ana Etue (Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)

¹ ✧Iok laol, nga Sapat ana etue, Iesus pe nena hana mur te i teu nga ume e letena. Ume neu tetue ana uit mur mana. Ol pe Iesus nena hana mur te mete aria pe te sohe uit nganangana hel ke te ngaua. ² ✧Ol pe Paresio mur te esia pe te hele lange Iesus ke te teke, “O nau langa lem hana mur te poi ngaria pam! Pomere nenge te nanasia hotonga nenga Israel mur aria etue nenge te hetalaulau ia ero?”

³ ✧Pe Iesus tuacholia ke teke, “Nananga e nge nike hele ia non soke Teuit pe pekngana mur nge te mete aria. Pe imo mam a sisia nananga nei ero mana kura kai? ⁴ ✧Ana non i teu langa NeHalang nena pele pe mene ngaunga nenge heo ngana ke pekngana mur te ngaua. Pe ngaunga nem heo ngana toto nge non pulut ngana e mana ngaua. Iange hotonga hele ke teke tunginga ana hana mur, iri toro mana te ngaua ngaunga nem. ⁵ ✧Pe pule hotonga e nge Moses hasia hele ke teke, tunginga ana hana mur te umume nga NeHalang na pele nga Sapat ana etue. Te longo ole taua hotonga pe mele pele hele ia iri ero. ⁶ ✧Pe e hele lange imo, mele nenge mes heueu nei, i palaungana toto nga NeHalang na pele palaungana nem. ⁷ ✧NeHalang nena helenga nenge tehas sue ke ulolo, hele ke teke, ‘Lemek ero ia lemo tunginga pa

✧ **12:1:** Deu 23:25 ✧ **12:2:** Exo 20:10 ✧ **12:3:** 1Sa 21:1-6
 ✧ **12:4:** Lev 24:5-9 ✧ **12:5:** Num 28:9-10 ✧ **12:6:** Mat 12:41-42
 ✧ **12:7:** Hos 6:6; Mat 9:13

nemur nenge a makmak huros. Lemek ke letemo ia hehei pe hana.' Toinge a eteia helenga nem luna ke nek, toi ngana koi a henonou perimo lange iri nenge te poia ute ke poreke ero. ⁸ Iange Non Tuna, I non Soke toto nga Sapat ana etue."

Jesus Hemasia None Nge Penna Mete
(Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

⁹ Iok, Iesus i nga lamau pe la ke i teu nga henge-toro ana pele. ¹⁰ ✧Pe none nge penna mete tu nga lamau pule. Pe mele hel te tango rara kue nenge te teke te laulaua Iesus. Pomalam te poi haka pulut mana ure huhuna mur pe te onteia I ke te teke, "Hotonga mai hele ke teke iri nenge singiria haleles, lape te hemas mule iri nga Sapat ana etue pule kai? Ae?"

¹¹ ✧Pe Iesus hele lange iri ke teke, "Nenge teke amo e na sipsip losio teu nga polo nga Israel mur aria etue nenge te hetalaulau ia, mele nem lape poia ke mere? E hele lange imo, heueu mana nei mele nem in haka hot mule nena sipsip nem.

¹² Iok, anau langa ure nai nei, sipsip mur pe ita non. Tei nge iri nai nge NeHalang esia ke ure palaungana toto nga matana? Ure nenge palaug-nana toto nga NeHalang matana, ngana koi ita non. Ke pomalam, i pengpeng nge ta halaua mele nga Sapat ana etue."

¹³ Ol pe Iesus hele sapele lange non neu, "O tul hote perim." Iok, non neu tul hote penna pe penna urana mule sapele ke pomanga penna nenga hele.

¹⁴ ✧Pe ero, Paresio mur tehot lange hot pe tetal helenga ke te teke te hune Iesus.

Iesus I NeHalang Nena Non Toto

15 Pe Iesus eteia lo. Ke pomalam lohaka nga kileng neu pe hulua te kumnana nge i ke hemasmasia haleles kina mur lochloch nga aria haleles mur. 16 ☆Pe heo ele tote iri nge te hele hot rere lange mele hel. 17 Pe ure nei lohote ke pete tote NeHalang nena helenga nenge hetatalonga Isaias hele hote nge nike nenge teke,

18 ☆ “Nenge nei, Iau lek non toto nge E henonou hote.

Iau lemek tau tote I pe E iech toto nge I.

Pe lape etal heke opek nge I, ke lape haliu hote lek poinga nenge e hemasmas

lange mata mur nga kileng lochloch ngana.

19 Pe I lape hele ia letena inin ngana ero pe alngana rara ero.

Pe lape te longe I nge haliu rara nga kue tana ero pule.

20 Pe lape hekerkereng mule iri nenge leteria manmanna ngana

unne sune mana ol, ke te kerkereng mule.

Pe lemenga nenge ngau ke unne sune mana, i hemete sapele ero.

Teke poia poinga urana ngana nei, ke ris tote poinga lochloch pe mes hot ke mallaha toto.

21 Pe mata lochloch ngana nenga kileng lochloch lape leteria kerkereng mana nge lape te mene maulinga nga I toro mana ene.”

*Iesus Na Kerkerenga At Nge NeHalang
(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)*

²² Ol pe hana hel, teat ia none nge matana hit pe hele erochro iange uneinei tu nge i. Te laia i ke Iesus hemas mule i. Ke het pe ana non matana charchara ke nau mule ke nek pe hele mule sapele. ²³ Ol pe hulua te esia pe leteria tuanin ke halang pe te hele, “Non nei nge lape ne Teuit tuna i.”

²⁴ ☆ Pe Paresio mur te longe pe te hele, “Ero iam! Uneinei mur aria soke Pelsipul laka hekerkereng ia non nem ke helope hotote uneinei mur.”

²⁵ Pe Iesus eteia leteria tuanin ngana mur lo, pomalam hele lange iri ke teke, “Nenge teke hana mur nga tuele kina e te chach hel pe hunelinga lohohot, kileng nem lape het sio sapele. Ke nenge teke hana nemur nga kileng nem te chach hel pe te ua rara, reria kileng nem lape tu ero ol. Pomalam mana nge none pe nehei pe tutuna mur. Nenge teke te chach hel pe te ua rara lape tetu ke muria elle mule ero ol. ²⁶ Pe nenge teke non poreke ngana helope hot mule i sipona, ta etei mellehe mene ke non poreke ngana nena hana mur, te het sio sapele iange huria ero ol.

²⁷ “Imo a teke e helope hotote uneinei mur nga Pelsipul ene, pe lemo hana mur te popoia ume nem pule. Pe te popoia nga itei toto ene? Ke imo anau, lemo hana mur pengpeng lape te hele hot mule amo. ²⁸ ☆ Nenge teke NeHalang opene hekerkereng ia iau, ke e helope hotote uneinei

☆ **12:24:** Mat 9:34; 10:25 ☆ **12:28:** Ume 10:38; 1Io 3:8

nemur, NeHalang nena naualanga pe nekinga at nge imo lo.

²⁹ “Amo non tei nakuna toto nge tale chachia non solaki ngana e na pele ke loloch hote nena ure mur? Nenge teke o poi ke pomam o nanasia koi kue nei. O kale hit tele non nem. Ke het pe o teu nga nena pele ke o loloch hote nena ure mur.

³⁰ ✧ “Mele nenge ma at nge iau ero, lek ngarang toto laka i. Pe mele nenge ume luluch nge iau ero, lape sisparai ia lek ume. ³¹ ✧ Pe e hele lange imo, NeHalang lape letena ia imo nga lemo poinga poreke ngana mur, pe lemo helenga porekreke ngana mur lochloch. Pe mele nenge hele poreke Opepengpeng, mele nem lape mene poreke tote. ³² Pe mele nenge hele poreke Non Tuna, lape NeHalang letena ia i. Pe mele nenge hele poreke Opepengpeng, mele nem lape NeHalang letena ia i ero toto, nga etue nei pe nga hoena pule.

Ae Pe Nganangana Mur
(Luk 6:43-45)

³³ ✧ “Nenge teke o poia ae e ke urana, nganangana lape hot ke urana. Pe nenge teke o poi poreke ae e, nganangana lape hot ke poreke. Iange tanau urume ae elle pe elle nga nganangana mur. ³⁴ ✧ Ilimo alete nemur! Imo hana porekreke ngana mur pa ne mam. Ol pe a teke a heleia ure nge urana ke mere? Iange lape halimo hele hot mene laka ure poreke ngana nemur nenge tu teu nga letemo nem lo. ³⁵ Hana nenge leteria urana, te hele hotote ure urana ngana mur nenge tu teu

✧ **12:30:** Mak 9:40; Luk 9:50 ✧ **12:31:** Hip 6:4-6 ✧ **12:33:** Mat 7:16-20 ✧ **12:34:** Mat 3:7; 15:18; Luk 3:7; 6:45

nga leteria. Pe hana porekreke ngana mur, ure poreke ngana halang tu teu nga leteria, pomalam lape te hele hot menmene ure poreke ngana mur. ³⁶ Pe e hele lange imo, NeHalang nena haliunga ana etue nem lape at, pe lape mele elle pe elle na poinga mur lape hele hot mule ana. ³⁷ Lem helenga mur lape te hele hote iong. Nenge teke te urana, lape o urana nga NeHalang matana. Pe nenge lem helenga mur te poreke, lape o poreke nga NeHalang matana.”

Paresio Mur Te Onteia Iesus Ke Poi Hote Ute Ke Tenau

(Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)

³⁸ ✧Ol pe Paresio mur hel pe hotonga ana het-oronga mur te hele lange Iesus ke te teke, “Het-oronga, o hele pe ute lohota mana ke mo nau mukam.”

³⁹ ✧Pe Iesus tuacholia ke teke, “Imo hehei pe hana nga etue nei, a muta nga poinga poreke ngana mur pe letemo manmanna ngana tu hite NeHalang ero toto. Ol pe a ontei ke a teke a esia utar? Lape e poi hote ute pele ke a esia ero toto. Lape e hemallaha hot mene laka hengeilang nenge hetatalonga Iona lange imo. ⁴⁰ ✧Nge nike toto, ruo palaungana tone Iona. Pe Iona ma ke ana etue iri mol nga ruo nem letena. Ke pomalam mana, Non Tuna lape ma ke ana etue iri mol nga ich letena pule. ⁴¹ ✧Pe lape etue palaungana nem at pe iri nenge Niniue lape te hele ia imo

✧ **12:38:** Mat 16:1; Luk 11:16; Ioa 6:30 ✧ **12:39:** Mat 16:4; Mak 8:12 ✧ **12:40:** Jon 1:17 ✧ **12:41:** Jon 3:5

hehei pe hana nenga etue nei. Iange iri te hulua reria poinga mur nga etue nenge Iona haliu hot. Pe mele nenge i palaungana toto nge Iona, ngana koi helele heueu nei, pe pomere a hulua letemo ero? ⁴² ✧ Nga NeHalang ana etue nem pule, lape Hei Soke nem nenge nauele kileng Sipa lape heleia imo. Iange i lo haka nga na kileng pe la ke longo nga Non Solomon Palau nena helenga urana ngana mur. Pe mele nenge I palaungana toto nge ne Solomon, ngana koi helele heueu nei. Pe pomere a longo langa nena helenga mur ero?”

*Uneinei Lohot Ke La Pe At Mule Ngana
(Luk 11:24-26)*

⁴³ “Nenge teke uneinei e lohot nge none, song sapele ke langa kileng nenge ana ech ero pe tango rara munna nge tuia. Pe lape hottaua munna e nge tuia ero. ⁴⁴ Pe lape helele nge i sipona ke teke, ‘E ua hot nga lamau ke e at pe mullik ero nga lamai i. Lape e la mule nga lek pele iam.’ Iok laol, uneinei nem at mule pe esia na pele nge tu ke polpolo mana. Pe pele neu letena te sachalue ke lemlen, pe ure mur nga letena te talue ke tema ke nek toto. ⁴⁵ ✧ Ol pe ana ure la mule pe la mene ke uneinei iri rahtele nai ke iri ul teat ke la tetu nga pele neu. Pe uneinei nemur nenge iri rahtele nai neu, te poreke toto nga uneinei elle nenge mene iri at. Pe non neu, tu ngana nga tele ngana urana pol, pe nei ol, tu ngana poreke toto ol. Ke hehei pe hana poreke ngana mur nga etue nei, tetu ngaria lape pomalam mana.”

Iesus Tana Pe Titina Mur
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)

⁴⁶ Iok, Iesus hele lala nge hehei pe hana kura, pe tana pe titina mur teat ke te mes nge hot. Iri te teke te hele luluch nge Iesus. ⁴⁷ Ol pe mele hele lange Iesus ke teke, “Tam pe titim mur kou te mes nge hot, pe te teke te hele luluch nge iong.”

⁴⁸ Pe Iesus hele, “Iau mai hetak itei pe titik mur itei hel?” ⁴⁹ Ol pe Iesus henonoua nena hana mur pe hele, “Hetak pe titik mur koi nemur. ⁵⁰ ✧ Temek tu nga lut nga tapa, pe mele hel nenge te poia ume ke nanasia Temek lemene ngana, ke lohohot nga ich nei, iau titik mur pe liliuk mur pe hatak mur ia iri.”

13

Helenga Opene Nga Ngaunga Alona
(Mak 4:1-9; Luk 8:4-8)

¹ Iok, Iesus iuch hot nga pele nga etue neu pe la ke are nga kolkolu palaungana nenge Kalelea ilina. ² ✧ Pe hulua tela ke te maimai ite i. Pomalam, lo haka ke are nga aka e pe mana hita nge hot. Pe hulua nemur te mes nga peipei ilina. ³ Ol pe Iesus nenene ure halang lala nge iri nga helenga opene mur. Iesus nanana ke teke, “A longo at, none lake sausaua ngaunga alona nga ana ume. ⁴ Sausaua iri pe hel te losio hot langa alingele pe ngie mur teat ke te tuais haka taua ke het. ⁵ Pe hel te losio teu langa um letentena nenge ana ich halang ero pe te haka ke ueiuei mana iange ich unne sune mana. ⁶ Iok, chaia matana haka ke sine iri pe te melu sapele iange ularia teu sio ero mana. ⁷ Pe

✧ 12:50: Rom 8:29 ✧ 13:2: Luk 5:1-3

ngaunga alona hel te losio teu nga kiki letentena. Pe kiki nem haka ke au hite pe makia iri ke te mete. ⁸ Pe ngaunga alona hel te losio haka nga ich nenge urana pe te haka ke nek pe te hei pe nganangaria sapele. Hel nganangaria mur iri ana non kina iri lime (100) pe hel nganangaria iri ana non kina mol (60) pe hel nganangaria iri ana non elle pe analoch (30). ⁹ Imo nenge a longo atat nge Iau, a longo ke neknek.”

*Pomere Nenge Iesus Nana Nga Helenga Opene
(Mak 4:10-12; Luk 8:9-10)*

¹⁰ Iok, Iesus nena hana mur tela nge i pe te ontei hote ke te teke, “Pomere nenge o hetore hehei pe hana nga helenga opene mur?”

¹¹ Pe Iesus tuacholia lange iri ke teke, “Heteinga nga ure talkomkome ngana mur nga NeHalang nena naualanga pe nekinga nga tapa, imo a mene lo. Pe iri ero kura. ¹² ✧ Mele hel nenge te etei lo lape te etei ke halang toto mule. Pe mele hel nenge te etei ke nek ero kura, te etei ngaria unne sune nem lape te ua toto mule ia nge iri. ¹³ Ke ngana laka nenge e nana manmana nga helenga opene lala nge iri:

“Mataria charchara ke te nachnau pe te esia ute e ero.

Pe talngaria longlongo pe te longe ute e ero pe te eteia ute e ero pule.”

¹⁴ ✧ Pe hehei pe hana te poi ngaria nei, pete tote helenga e nge hetatalonga Isaias hele hote nge nike ke teke,

“ ‘Imo lape a longlongo pe a eteia luna e ero toto.

✧ **13:12:** Mat 25:29; Mak 4:25; Luk 8:18; 19:26 ✧ **13:14:** Isa 6:9-10; Ioa 12:40; Ume 28:26-27

Pe a nachnau pe a esia ute e ero toto.

¹⁵ Iange iri leteria hit toto lo,
pe anali pule nge te longe ute e nga talngaria
ol.

Pe pule te poi hele mataria ke hit lo.

Pe toinge ero, heueu nei te nachnau nga
mataria
pe te longlongo nga talngaria.

Pe leteria matana ke te hulua reria poinga
mur,
pe teat ke e hemas mule iri. Pe nei ero.'

¹⁶ ✧ Pe imo nenge a esia ure nga matamo pe a longe
helenga nga talngamo a iech toto. ¹⁷ E hele ke
manmanna toto lange imo, hetatalonga mur pe
NeHalang nena hana mur muteria toto ke te teke
tenau nga ure nenge imo a esia nem. Pe ero, iri te
kolkol toto. Pe pule te teke te longo nga ure nenge
imo a longe nem. Pe ero, iri te longe ero toto.

¹⁸ "Iok, a longo ke nek toto ol nga helenga opene
nenge ngaunga alona nem luna. ¹⁹ Ngaunga alona
nenge losio hot langa alingele nem, pomalaka nga
mele nenge longe Helenga Urana Toto Ngana nga
NeHalang nena naualanga pe nekinga pe eteia
luna ke nek ero. Pe non poreke ngana at ke ua
toto mule ia helenga nem nenge tu nga mele nem
letena. Ke ngaunga alona nenge losio hot nga kue
nem luna la nem. ²⁰ Pe nenge te losio teu nga
um letentena, ngana laka mele nenge mene sapele
NeHalang nena helenga pe iech ele tote. ²¹ Pe
mene helenga nem ke langa letena nge teu toto
ero. Pe ra hite ke choro mana iange helenga nem
ulana au ero. Pe nenge teke helenga nem lohot

✧ **13:16:** Luk 10:23-24

ia totoinga pe ure meena ngana, mele nem letena manmanna ngana losio ke ueiuei mana. ²² ✧Pe ngaunga alona nenge te losio teu nga kiki leten-tena, pomalaka nga mele nenge longe Helenga Urana Toto Ngana lo, pe letena tu ke kerkereng toto nga ure lochloch ngana nenga ich. Nga nenge teke na umtutuna halang toto pe ure. Pe Helenga Urana Toto Ngana nem, haka pe nganangana ero iange ure nemur te poi hele mene. ²³ Pe ngaunga alona nenge te losio haka nga ich nge urana, pomalaka nga mele nenge longe Helenga Urana Toto Ngana nem, pe eteia luna ke nek toto. Ke nganangana mur iri ana non kina iri lime (100), pe hel ana non kina mol (60) pe hel ana non kina elle pe analoch (30).”

Helenga Opene E Pule Nga Heilil Poreke Ngana Nenge Haka Nga Ume

²⁴ Iok, Iesus heleia helenga opene e pule lange iri ke teke, “NeHalang nena naualanga pe nekinga nga tapa, pomalaka nga none nge tue ngaunga alona urana ngana mur nga ana ume. ²⁵ Pe nga miliko hulua lochloch ngana te mamani, pe non nem na ngarang mur teat ke te tua teua heilil poreke ngana alona mur nga ume neu. Te tue iri ke het pe te ua sapele. ²⁶ Iok, ngaunga alona nemur te talun ke te hei pe heilil poreke ngana nemur te haka pule.

²⁷ “Iok laol, non neu nena hana mur nenge te umume nge i, tela nge i pe te onteia i ke teke, ‘Non soke, ngaunga urana ngana alona mur mana

✧ **13:22:** Luk 12:16-21; 1Ti 6:9-10, 17

kai nenge otue iri nga ume mai? Pe heilil poreke ngana nemur mai teat ke merei?’

²⁸ “Pe non neu tuacholia ke teke, ‘Lape lek ngarang e laka tua teua heilil poreke ngana nemur.’

“Pe nena hana mur te ontei mule i, ‘Ke pomere? Lemem ke o teke mo la ke mo lalau hote iri?’

²⁹ “Pe non neu hele, ‘Ero, iange ngaunga alona mur te haka lo. Lape a tak haka leke iri heueu.

³⁰ Tetu ke te haka luluch mana mukam, ke la het nga etue nenge ngaunga te mera. Nga etue nem pengpeng lape e hele lange lulunga ana hana mur ke te lalau tele heilil poreke ngana nemur pe te kale pute iri pe la te chacharuch heke nga oan. Ke het pe te lule ngaunga mur pe te tatach teua iri langa ngaunga ana pele.’ ”

*Helenga Opene Nga Ae Haka Ngana
(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)*

³¹ Iok, Iesus heleia helenga opene e pule lange iri ke teke, “NeHalang nena naualanga pe nekinga nga tapa, nakuna pomalaka nga ae nganngana e nge tuna mana. Pe ae nganngana nem, none mene ke tue nga ana ume. ³² I nganangana tuna mana pe haka ngana, ris tote ae mur lochloch pe tana palaungana toto. Pomalam ngie mur nga lut tela ke te ole teu nge i, ke tetal kiniu pe te arare nga perperna mur.”

³³ Pe Iesus hele hote helenga opene e pule ke teke, “NeHalang nena naualanga pe nekinga nakuna pomai pule. Pomalaka nga ure tutuna nenge heie mene pe poi teu luluche nga beret itach ngana. Pe ure nem poia beret ke una haka.”

³⁴ Iesus heleia ure lochloch ngana lange hehei pe hana nga helenga opene mur mana. Utar nenge heleia, heleia nga helenga opene mana. ³⁵ ✧ Pe poinga nenge poia nem, pete tote utar nenge hetatalonga e hele hote nge nike lo, nenge hele ke teke,

“Lape e hele mana nga helenga opene mur mana. Pe lape e hele hote ure nemur nenge tetu ke te talkome, nga NeHalang ala hot ngana ia tapa pe ich ke at heueu nei.”

Iesus Hele Hote Helenga Opene Luna Nga Heilil Poreke Ngana

³⁶ Iok, Iesus hele ke het pe la sapele ke i teu nga pele e. Ol pe nena hana mur tela nge i pe te hele, “O hele hote helenga opene nei luna at nge imem. Helenga opene nenga heilil poreke ngana nenge te haka nga ume.”

³⁷ Ol pe Iesus hele, “Non Tuna laka nenge I mele nenge tue ngaunga alona urana ngana mur nga ume nem. ³⁸ Pe ich nei, i ume nem. Pe ngaunga alona urana ngana nemur laka NeHalang tutuna mur, nenge tetu teu nga nena nualanga pe nekinga. Pe heilil poreke ngana mur laka, non poreke ngana nena hana mur. ³⁹ Pe ngarang nenge tua sue heilil poreke ngana nemur, ngana laka Satan i sipona lo. Pe ngaunga mera ngana pe lulunga ana etue laka, etue nenga ich nei hetala toto ngana. Pe lulunga ana non mur laka NeHalang nena angkelo mur.

✧ **13:35:** Psa 78:2

40 ✧“Ke nga ich nei hetala toto ngana, lape poi ke pomalaka nga te leke heilil nemur pe tesau heke iri langa oan. 41 ✧Ke pomalam mana, nga NeHalang nena naualanga pe nekinga. Non Tuna lape kulos hote nena angkelo mur ke tesau hote iri lochloch ngana nenge te heporekreke hehei pe hana leteria manmanna ngana mur. Pe iri lochloch ngana nenge te popoia poinga poreke ngana mur, lape tesau hot luluche iri pule. 42 ✧Ke lape tesau heke iri ke la te tangtang pe ngin-giria chatrekreke la kou nga oan sapel lala ngana. 43 ✧Pe NeHalang nena hana mur, lape singiria tua ke pomanga chaia matana nga Temeria nena naualanga pe nekinga. Imo nenge a longo atat nge Iau, a pal talngamo pe a longo ke nek!

Helenga Opene Nga None Nge Hottaua Umtutuna Nge Te Talkome

44 “Iok, NeHalang nena naualanga pe nekinga pomai koi pule. Pomalaka nga umtutuna putana e nge mele alo hit kome nga ich unne. Pe none hottaua pe iech ala toto i ia. Ol pe alo hit kome mule ke nek. Non neu letena iech toto pe la ke mene nena ure mur lochloch, pe la ia ke hehei pe hana te olia iri. Ke het, mene umtutuna neu, pe la ke ol hot mule ich unne nenge alo hit kome umtutuna putana neu ia, ke nena ich neu ol.

Holonga Nenge Uruna Haka Toto

45 “Pe pule NeHalang nena naualanga pe nekinga pomalaka nga none nge tango rerere

✧ **13:40:** Ioa 15:6 ✧ **13:41:** Mat 24:31; 25:31; Mak 13:27

✧ **13:42:** Mat 8:12 ✧ **13:43:** Dan 12:3

holonga nenge uruna haka toto. ⁴⁶ Iok laol, ana non hottaua pe la sapele ke mene nena ure mur lochloch, pe la ia ke hehei pe hana te olia. Ke het pe mene umtutuna neu pe la ke ol hote holonga neu.

Helenga Opene Nga Hoat

⁴⁷ “Pe pule NeHalang nena nualanga pe nekinga pomalaka nga hoat nenge te hesue nga kolkolu palaungana pe ruo lochloch nenga mata pe mata te haia. ⁴⁸ Hoat nem muta pe iri nenge te olole ruo nem, tetak heke sapele langa peipei, pe te kila sio sapele ia ruo eu hot ngana. Pe te loloch mene ruo urana ngana mur mana. Pe nenge te poreke tesaua iri ke te lasus. ⁴⁹ Ke poinga nei lape lohot nga etue nenga ich nei hetala toto ngana. Angkelo mur lape teat ke te eukiraua hehei pe hana nenge te urana ke te mes ke kuena, pe porekreke ngana mur te mes ke kueria. ⁵⁰ ✧Pe lape tesau heke porekreke ngana nemur ke la te tangtang pe ngingiria chatrekreke nga oan sapel lala ngana.”

⁵¹ Pe Iesus onteia iri, “A eteia helenga nemur luria lo?”

Pe iri te hele, “Oe mo eteia lo.”

⁵² Ol pe Iesus hele mule lange iri, “Pomalam mana hotonga ana hetoronga mur nenge e hetore nga NeHalang nena nualanga pe nekinga, te pomalaka nga tokoninga nenga pele palaungana e. Ana non teu langa pele nenge tattalue ure urana ngana mur ia, pe mene hote ure heueu ngana pe nike ngana mur ke hot lochloch.”

✧ **13:50:** Mat 13:42; Luk 13:28

Iesus Na Kileng Nganngana Mur Lemeria Ero Ia

I
(Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)

⁵³ Iok, Iesus hele hote helenga opene nemur ke het pe lo haka sapele nga kileng neu. ⁵⁴ ✧ Pe i ke la mule nga nena kileng huna. La pe hetottore hehei pe hana nga reria hengetoro ana pele. Pe hehei pe hana leteria au ala pe leteria tuanin ke halang. Pe te ontei ke te teke, “Non nei mai mene letena matana ngana nei langai toto? Pe na kerkerenga nenge hele pe urelu te lohohot manmana mai mene langai pule?” ⁵⁵ ✧ Non nei, non nenge hemesmes pele tuna koi. Pe tana ene laka he Maria. Pe titina mur laka Ieims pe Iosep pe Simon pe Iutas. ⁵⁶ Pe liliuna mur pai, ita ul ke ta tutu panei. Pe I mai mene ure nemur langai toto?” ⁵⁷ ✧ Ol pe saria keke Iesus sapele.

Pe Iesus hele lange iri ke teke, “Hetatalonga e pingana iuiu nga kileng pe kileng. Pe nga nena kileng huna pe nga na pele pengpeng, pingana unne hota ero toto.” ⁵⁸ Hehei pe hana nga kileng neu leteria manmanna ero. Pomalam Iesus poi hote ure halang ero.

14

Ioanes Nenge Henunun Mete

(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)

¹ Nga etue neu ne Herot nauele kileng nenge Kalelea. Ana non longe Iesus pingana, ² pe hele lange hana nenge te umume nge i ke teke, “Ioanes nenge henunun laka nenge pingana sasasa nem.

✧ 13:54: Ioa 7:15 ✧ 13:55: Ioa 6:42 ✧ 13:57: Ioa 4:44

Ana non mete ke ulolo pe maul haka mule. Ke ngana laka nenge hele pe urelu te lohote manmana.”

³ ✧ Ne Herot hele ke mau iange nga tele ngana, laua Ioanes pe hele ke te kale penna pe tetal teua i langa tuele au ngana. Ne Herot poia poinga nei lange i iange Ioanes heleia i nge tak tote tina ne Pilipus nehei Herotias. ⁴ Ke Ioanes heleia ne Herot ke teke, “O nanasia hotonga tei toto nenge o poia poinga nem lange tim nehei?” ⁵ ✧ Ke nga helenga neu mana, ana non teke hune Ioanes. Pe ne Herot matau nena pule iange hulua te teke Ioanes i hetatalonga.

⁶ Pe nga etue nenge te eukirau ke te iech ia etue nenge ne Herot tana hoho ngana ia I, Herotias tuna heingana heses ke ne Herot pe nena lang mur te nachnau. Pe ne Herot esia he neu nge heses pe iech toto. ⁷ Pomalam ne Herot hele ke manmanna pe hele ke kerkereng toto ke teke, nenge teke he neu lemene taua ute e nge i, lape tung hot mene ke lange he neu. ⁸ Ol pe Herotias hele la sapele nge tuna heingana neu nga utar nenge lape onteia lange ne Herot. Ol pe he neu hele, “E teke otal heke Ioanes nenge henunun palpalna nga kaliu nei pe o mene at nge iau.” ⁹ Ne Herot longe helenga neu pe singina matau toto. Ol pe lape hele ke merei ol? Ngana paiau tamal hote helenga kerkereng ngana ke nena lang mur te longe mau lou. ¹⁰ Ol pe ne Herot hele sapele ke te chat hoa Ioanes kanna nga tuele au ngana ¹¹ pe tetal heke palpalna nga kaliu pe te mene lange he neu. Pe he neu mene pe laia

✧ **14:3:** Lev 18:16; 20:21; Luk 3:19-20 ✧ **14:5:** Mat 21:26

nge tana. ¹² Pe Ioanes nena hana mur tela ke te mene koluna ke la te alo hite. Ke het pe tela sapele ke la te hele toto Iesus nena.

Iesus Hengaua Hulua

(Mak 6:30-44; Luk 9:10-17; Ioa 6:1-14)

¹³ Iok, Iesus longo hatal nena nga ure nenge lohot nge Ioanes ke ulolo. Ol pe lohaka kun mana nga sulang e ke la tu ke I toro mana nga kileng e nge tu loulou mana. Pe hulua te longo rusia pe te lohaka nga reria kileng mur pe te i nga ich ke te nanasia I ke tela. ¹⁴ Pe Iesus mana sio langa peipei pe esia hulua nge te eukirau, pe letena ia iri. Pomalam hemasia iri nenge singiria haleles. ¹⁵ Pe kileng lala ke ulei sisio lo, ol pe Iesus nena hana mur tela nge I pe te hele, “Teke poi pe o kulosia hulua nei ke tela nga tuele tana nemur ke te ol aria ngaunga mukam. Iange mele hel tetu nga lamai ero koi. Kileng unne nei, tu loulou mana pe kileng ulei sisio lokoi.”

¹⁶ Ol pe Iesus tuacholia lange nena hana mur ke teke, “Iri lape tetu lakoloi, pe imo a tango ngaunga ke a hengaua iri.” ¹⁷ Pe iri te hele, “Ero! Iange mioka iri lime pe ruo nai mana i tema mai.” ¹⁸ Pe Iesus hele, “Iok, a mene iri at nge Iau.” ¹⁹ ✧Pe pule Iesus hele lange hehei pe hana ke te kila sio nga heilil. Ol pe Iesus mene mioka nemur pe ruo nai neu pe nau haka langa lut nga tapa, pe hele urana toto pe reke iri. Ke het pe tunge lange nena hana mur. Pe nena hana mur te heronge nge hehei pe hana. ²⁰ Iri lochloch te ngau pe te ngau ke saria una toto. Pe Iesus nena hana mur te takirau mule

✧ **14:19:** Mat 15:35-39; Mak 8:6-10

ngaunga aluanuana mur. Pe chasang iri analoch pe nai, te muta mule ia ngaunga aluanuana nemur. ²¹ Iri nenge te ngaua ngaunga neu, te am ele iri pe te lohot ke hana iri 5000. Pe tesis hele hehei pe aina kinkino ngana ero.

*Iesus I Mana Nga Ruach Ona
(Mak 6:45-52; Ioa 6:15-21)*

²² Iok, Iesus poia nena hana mur ke te lohaka nga sulang ke iri muka tele langa hele. Ke het pe kulos sapele hulua nemur ke tela ol. ²³ ✧ Ke het pe I toro mana i haka langa hengene ilina ke hetalaulau, pe tutu ke la ulei sio. ²⁴ Pe sulang nenge nena hana mur te haka ia kou manmana nga leme tunangana unne lo. Pe ruach tamal ia iri ke sio pe haka iange kileng eingana heke.

²⁵ Pe nga uachuach Iesus i ke nanas hote iri, pe i haka mana nga ruach ona. ²⁶ ✧ Pe nena hana mur te esia i pe te matau toto pe te u haka iange te teke ma moiuk. ²⁷ Pe ueiuei mana Iesus hele ele iri ke teke, “Samo loiloi pe a matau ero. Iau paiam.”

²⁸ Pe Petrus hele, “Iok, o hele at nge iau ke e i mana nga ruach ona ke ela nge iong. Laka e eteia ke iong toto.”

²⁹ Pe Iesus hele, “Iok, o i at.”

Ol pe Petrus iuch hot nga sulang neu pe i sapele nga ruach ona ke lange Iesus. ³⁰ Pe Petrus esia tuttula palaungana neu pe sana rora mule. Poma-lam talun ke hekorong teu mule nga ruach. Ol pe alngana hot ke teke, “Non Soke! O halaua iau.”

✧ **14:23:** Luk 6:12; 9:28 ✧ **14:26:** Luk 24:37

³¹ ✧Pe Iesus sie i nga penna ke ueiuei mana pe hele, “Iong letem manmanna ngana unne sune mana kura. Pomerei nenge o ra hite letem manmanna ngana ke kerkereng ero?” ³² Ke het pe iri nai te iuch teu la mule nga sulang neu, pe tuttula palaungana neu mete sio sapele.

³³ Pe Iesus nena hana mur nenge teare nga sulang neu te heto heke i pe te hele, “Manmanna toto ke iong NeHalang Tuna.”

³⁴ Iok, te lotele ke tela nga hele pe la te sio nga kileng nenge Kenesaret. ³⁵ Pe hana nemur nga kileng neu tenau urume Iesus, pe te hesese pingana ke ueiuei mana ke song rara nga kileng mur nenga lamau. Ol pe hulua teat sapele ia haleles kina mur nge Iesus ke hemasia iri. ³⁶ ✧Pe haleles kina nemur te hele lange Iesus ke te teke, te ra haka mana nga nena hengeron ana horo ke aria haleles het. Ke iri nenge te ra haka nge Iesus, aria haleles het lochloch.

15

Ta Nanasia Hengetoro Nenge NeHalang (Mak 7:1-13)

¹ Pe Paresio mur pe hotonga ana hetoronga mur hel, te lohaka nge Ierusalem pe tei ke tela nge Iesus pe te onteia I, ² “Pomere nge lem hana mur? Te nanas ia hotonga mur nenge rera tete mur te hesio tele at nge ita ero. Hotonga nemur teke, ta lomo tele pera pe ta ngau ol. Pe lem hana mur te lome peria ero, te ngau pulut mana. Pomere mai?”

✧ **14:31:** Mat 8:26; Mak 4:39 ✧ **14:36:** Mat 9:20-21

³ Pe Iesus hele, “Oe! Pe imo pomere nenge a nanas taua NeHalang na hotonga mur ero, pe a nanas mene lemo hotonga mur? ⁴✧NeHalang hele ke teke, ‘O heto heke tam pe temem pe o longo tau mene iri. Pe mele nenge hele poreke temene pe tana, lape te hune i ke mete.’ ⁵ Pe imo a teke poinga nei urana. Nenge a teke none hele lange temene pe tana ke, ‘E teke e halaua imo ke nek toto, pe ero. Iange lek halaunga nenge e teke e tunge lange imo, ngana kou e tung mule lange NeHalang lo. Ke nem, pomanga lek tunginga nenge lange I.’ ⁶ Mele nem poi ke urana lange NeHalang pe nge temene pe tana ero. Ke nga lemo poinga nem mana a tal sio tote NeHalang nena hotonga mur pe a teke a nanas tau mene imo sipomo lemo. ⁷ Imo hana nenge a pallaka hali! Hetatalonga Isaias hele hot pengpeng ia imo lo nenge hele ke teke

⁸✧ “ ‘Hana nemur te heto heke Iau nga haria ulina mana nge hot,
pe nga leteria nge teu tetu ke kangkanga toto nge Iau.

⁹ Te hetore hehei pe hana nga NeHalang na hotonga mur ero.

Iange te hetoro mene iri nga iri siporia reria hotonga mur.

Pe te channangnanga ke te heto hekeke Iau.’ ”

Iesus Heleia Ure Nenge Poia Ita Ke Letera Muna (Mak 7:14-23)

¹⁰ Ol pe Iesus iua hulua nemur ke tela nge i pe hele, “A longo ke nek nga helenga nemur nenge e heleleia nei luna mur. ¹¹✧Ngaunga nenge o mene

✧ **15:4:** Exo 20:12; 21:17; Deu 5:16 ✧ **15:8:** Isa 29:13 ✧ **15:11:** Mat 12:34

ke otal teua langa halim, heporeke iong ke letem muna ero. Pe utar nenge lohoh nga halim, ure nem poia iong ke letem muna.”

¹² Pe Iesus nena hana mur tela nge I pe te hele, “Non Soke, o eteia pule? Paresio nemur te longe lem helenga nem nge o tung hote lange iri pe saria menin hulu toto ia.”

¹³ Pe Iesus hele ke teke, “Temek nga lut nga tapa eteia utar mur nenge tue iri nga ana ume. Pe ure lochloch ngana nenge tue iri ero, lape lalau heke iri luluch nga ularia mur. ¹⁴ ✧ A reng mana lange iri. Mataria hit kura iam. Pe mele nenge matana hit pe teke henonoua mele e pule nge matana hit nga kue, lape iri nai ape ke te hekorong teu nga polo.”

¹⁵ Pe Petrus hele, “Iok, o hele urume helenga opene nem at nge imem.”

¹⁶ Pe Iesus hele, “Ia imo nge a etei ero kurkura kai? ¹⁷ Ure nenge a tal teua nga halimo, la sapele kela manga letemo. Ke het pe lohoh mule nga letemo ke lasus. ¹⁸ Pe ure nenge lohoh nga halimo, lohoh at nga letemo nge teu toto. Pe ure nem lape poia mele nem ke letena muna hulu toto. ¹⁹ Ke ure nemur nenge poia mele nem ke letena muna hulu toto laka; letena tuanin rara ngana nga ure poreke ngana mur pe hune mele ke mete pe maluluch nge none nehei pe lau sisio hehei pe kemkeme, pe channanga halali pe ngunngunu halali pe poinga nenge taolo heke mene helenga chanangnanga ke ta heporeke mele ene. ²⁰ Ke ure nemur, poia mele nem ke letena muna hulu toto. Pe nenge teke mele

✧ **15:14:** Luk 6:39; Rom 2:19

nem lome penna ero pe ngau mana, nem poia mele nem ke letena muna hulu ero.”

*Hei Kanan E Letena Manmanna Ngana
(Mak 7:24-30)*

²¹ Iok, Iesus hile kileng neu pe langa kileng nenge Tir pe Saiton. Pe hei e nge nena nge Kanan tutu nga kileng neu. ²² Ana hei esia Iesus pe tang hot lange I ke teke, “Non Soke! Iong ne Teuit tuna laka iong. Letem poreke ia iau pe o halaua iau! Tuk heingana e, uneinei te poi poreke tote. Pomerei pe o iat ke o halaua i, iange tu ngana poreke toto lo.”

²³ Pe Iesus tuacholia hei neu nena helenga ero. Ol pe nena hana mur tela nge I pe te totohita ke te teke, “O kulosia hei nei ke la ol. Ngana koi nenge nananas pe pur leme ero mana ia iunga atat nge ita.”

²⁴ ✧ Pe Iesus hele, “NeHalang kulosia iau at nge Israel mur mana. Iri te pomanga sipsip mur nenge te erue.”

²⁵ Ol pe hei neu at ke tualou sio palana nga Iesus matana pe hele, “Non Soke! O halaua iau.”

²⁶ Pe Iesus hele, “Nenge teke ta mene aina kinkino ngana aria ngaunga pe ta sau sue langa kaone mur, poinga nem poreke toto.”

²⁷ Pe hei neu hele, “Oe Non Soke, nem manmanna. Pe hana hel te ngaungau nga aria hatanga pe ngaunga mumuna losisio. Pe reria kaone mur te ngau hekeke ngaunga mumuna nemur.”

²⁸ Pe Iesus hele, “Hei nem, iong letem manmanna ngana palaungana toto. Pe utar nenge lemema taua nge iau lape lohote ke manmanna.”

Pe nga etue unne neu pengpeng hei neu tuna heingana urana mule sapele.

²⁹ Iok, Iesus hile kileng unne neu pe langa ech hetaliliu ngana nge Kalelea pe i ke henanas ole ruach nem ilina. Ol pe i haka langa hengene ilina pe kila sio. ³⁰ Pe hulua te nanasia I pe tela ke te mene iri nenge aria haleles ke la tetal sue iri nga Iesus apena huna ke hemasia iri. Ngana laka iri nenge singiria metmete, pe nenge mataria hit, pe nenge aperia metmete pe nenge te hele erochro pe haleles tana huna hel pule. ³¹ ✧Pe hulua nemur ngaria lohot, iange tenau pe iri nenge te hele erochro neu, te hele mulmule, pe nenge aperia mete tei mulmule, pe nenge singiria mete te urana mule, pe iri nenge mataria hit tenau mulmule. Ol pe te heto haka tote Israel mur aria Soke NeHalang.

Iesus Hengaua Iri 4000
(Mak 8:1-10)

³² ✧Pe Iesus iua nena hana mur pe hele lange iri ke teke, “Letek poreke ia hulua lochloch ngana nei i. Iange iri te nananasia iau ke etue iri mol lo, pe te tam teua ute e ero toto. Pe atong mur te mete aria lo. Pe pule lemek ero nge e poi kulosinga ia iri. Iange heueu lape hel mataria liuliu pe te losio ke tema mana nga kue.”

³³ Ol pe Iesus nena hana mur te hele, “Pe ita mai lape ta mene ngaunga langai ke ta hengaua hulua nenge pomai mai? Kileng e nge tu rochroi nga lamai ero i.”

✧ 15:31: Mak 7:37 ✧ 15:32: Mat 14:14

³⁴ Pe Iesus onteia iri, “Mioka hia nenge a ronronia mau?”

Pe iri te hele, “Mioka iri rahtele nai pe ruo kinkino ngana hel i, mo ronronia.”

³⁵ Ol pe Iesus hele lange hulua nemur ke te kila sio nga ich. ³⁶ Pe mene hot sapele ngaunga nemur pe ruo neu. Pe hele urana toto lange NeHalang. Ke het pe reke ngaunga nemur pe tunge lange nena hana mur ke te heronge nge hehei pe hana. ³⁷ Iri lochloch te ngau ke saria una toto. Pe Iesus nena hana mur te takiraua ngaunga aluanuana mur. Pe ngaunga aluana, te takiraua ke ana kaliu iri rahtele nai. ³⁸ Iri nenge te ngaua ngaunga neu iri 4,000 pe tesis ele hehei pe aina kinkino ngana ero. ³⁹ Iok, Iesus kulosia hulua nemur ke tela ol, pe I tamu haka nga sulang e pe mana tele langa kileng nenge Makatan.

16

Paresio Mur Te Ollaka Hote Iesus (Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)

¹ ✧Iok, Paresio mur iri ul Satusi mur tela nge Iesus pe te ollaka hote I, ke te teke hele pe ute e lohot mana ke tenau.

² Pe Iesus hele, “Imo lape a esia tapa sana nge remenmen nga ulei pe a hele pengpeng ke a teke, ‘Ochou kileng chaia pam lo, iange ririua pau kou ma hot nga tapa sana.’ ³ Pe nga uach a hele ke a teke, ‘Heueu lape pitte mol, iange muchmua halang kou ma hele tapa sana.’ Imo anau urume tapa sana pe a hele hot pengpeng ia ure nenge lape lohot. Pe pomere nge anau urume ure nenge

✧ **16:1:** Mat 12:38; Luk 11:16

lohotos nga etue nei pe ramamo chach ia ero toto?
 4 ✧Imo hana porekreke ngana mur nga etue nei, a teke e poi hote ute hel ke anau? Iau lape e poi hote ute pele ero toto. Pe ure nenge lohot nge Iona nge nike, lape e tunge lange imo.” Pe Iesus hulua rumena lange iri pe i ke la sapele.

Anau Ala Amo Kenek Nge Paresio Mur Pe Satusi Mur
 (Mak 8:14-21)

5 Iok, Iesus pe na hana mur te lotele langa kolkolu palaungana neu ilina hele lo, pe Iesus nena hana mur leteria lilil nge te mene ngaunga.
 6 ✧Pe Iesus hele lange iri ke pomai, “Anau ala amo ke nek toto nge Paresio mur pe Satusi mur. Iange hana nemur, te poi ke pomalaka nga ure nenge tetal teua langa beret itach ngana pe poia beret nem ke una haka. (is)”

7 Ol pe Iesus nena hana mur te hele tele hel mana nge iri ke te teke, “Pomere toto nenge Iesus tamal hote helenga nei mai? Lape ta mene ngaunga ero ke ngana kai?”

8 Pe Iesus eteia ure nenge te heleleia neu lo, pe hele lange iri ke teke, “Imo letemo manmanna ngana unne sune mana iam. Pomere nenge a heleleia ngaunga nge ero? 9 ✧Letemo mallaha ero kura kai? Letemo la mule nga mioka lime nenge hana iri 5000 te ngaua pe saria una hatal ia. Pe kaliu iri hia nenge te muta ia aria ngaunga aluanuana mur? 10 ✧Iok, letemo metene hulua nenge iri 4000 nem. Aria mioka iri rahtele nai

✧ **16:4:** Mat 12:39; Luk 11:29 ✧ **16:6:** Luk 12:1 ✧ **16:9:** Mat 14:17-21 ✧ **16:10:** Mat 15:34-38

mana, pe hehei pe hana lochloch ngana nem te ngau ke saria una. Pe kaliu iri hia te muta ia ngaunga aluanuana mur? ¹¹ Pomere nge letemo alchach ero kura? Iau e hele lala nge imo nga ngaunga ero. E teke anau ala amo ke nek toto nga is nenge Paresio mur pe Satiusi mur.” ¹² Ol pe Iesus nena hana mur leteria matana sapele nga ure nenge Iesus helele ia. Ke Iesus teke tenau ala aria nga is nenga beret ero. Iesus teke tenau ala aria laka nga hengetoro nenge Paresio mur pe Satiusi mur.

*Petrus Hemallaha Hote Iesus
(Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)*

¹³ Iok laol, Iesus i ole ke langa tuele tana peng-peng ngana nenge Kaesarea Pilipai. Pe onteia nena hana mur ke teke, “Hana pe hehei te heleleia Non Tuna ke te teke I itei toto?”

¹⁴ ✧Pe nena hana mur te hele, “Hehei pe hana hel te heleia Non Tuna ke te teke, I Ioanes nenge henunun; pe hel te teke I Elaia; pe hel te teke Ieremias; nem pe te teke non hetatalonga e mana.”

¹⁵ Pe Iesus ontei mule iri ke teke, “Pe imo a teke Iau itei toto?”

¹⁶ ✧Pe Simon Petrus tuacholia ke teke, “Iong Kristus. NeHalang nenge tu ke koko tuna iong.”

¹⁷ ✧Pe Iesus hele, “Simon, iong ne Iona tuna iong. NeHalang pete iong. Ke ngana laka nenge o hele hote helenga nem. Pe mele nga ich nei hele ia helenga nem lange iong ero. Temek nenge tu nga lut nga tapa henonou iong ia helenga nem.

✧ **16:14:** Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 ✧ **16:16:** Ioa 6:69

✧ **16:17:** Kal 1:15-16

18 ✧Pe e hele lange iong, iong Petrus nenge em luna laka, ‘um’, pe nga um nei lape e hemes heke lek hana mur nenge leteria manmanna nge iau. Pe kerkerenga nenga metenga lape hekou sue iri ero toto. 19 ✧Pe lape e tunge lohenga mur nenga NeHalang nena naualanga pe nekinga nga tapa lange iong. Pe utar nenge o hu hele nga ich nei, lape NeHalang hu hele nga lut pule. Pe utar nenge o longele nga ich nei, lape NeHalang longele nga lut pule.” 20 Iesus i Kristus ke manmanna. Pe toto hita toto lange nena hana mur ke te hele rere helenga nem ero toto.

*Iesus Hele Talue Ana Metenga Nge Lape Lohot
(Mak 8:31-9:1; Luk 9:22-27)*

21 Iok, talun nga etue neu ke la ol, Iesus hele lala nge nena hana mur ke teke lange Ierusalem. Pe hele urume tote lange iri, ke teke lape amneia melmelenga halang nenge lape hana nemur te poia lange I. Ngana laka hana papalauna mur pe tunginga ana hana mur aria soksoke ngana mur pe hotonga ana heteronga mur. Pe lape te hune I ke mete pe maul haka mule nga etue mol ngana.

22 Pe Petrus longe Iesus nge hele ke mau pe mene lele hote Iesus pe keres taua I ke teke, “Non Soke! O poi ke pomam ero. Lemek ero nge ure nem lohot nge iong.”

23 Pe Iesus ul mule ramana lange Petrus pe hele lange i ke teke, “Iong non poreke ngana iam, o la nga rumek! O poi ke malaka nga ure nenge teke poi hele lek kue pe hesingo ia Iau ke e losio mule.

Long letem tu mana nga ure nemur nga ich nei. Letem tu nge NeHalang ero toto.”

24 ✧Ol pe Iesus hele lange nena hana mur ke teke, “Nenge teke mele koko nge Iau heueu, hile-sue lemene ngana mur lochloch pe takisia ana melmelenga, pomalam nanasia iau ol. 25 ✧Iange mele nenge ramana tuhit mene maulul ngana nga ich, lape maulul nga hoena ero ol. Pe mele nenge nanas tote iau kela i sipona mete, ana non lape mene mule maulul ngana nenge tu ke koko. 26 ✧Nenge teke mele mutena tau tote ure lochloch ngana nga ich nei, lape mene maulinga ke koko ero. Iange lape ure nemur te halaua i nga hoena ke merei? Nem pe lape ol mule maulinga ke koko nga utar? 27 ✧Non Tuna lape at luluch nga Temene na hemalmalinga. Pe at luluch nge nena angkelo mur. Pe lape tunge iechinga lange hehei pe hana ke nanas tau pengpengia reria poinga mur nga ich nei. 28 E hele lange imo pengpeng, amo hel nge imo nenge te mes heueu nei, lape metenga mene iri ero kura pe te esia Non Tuna nge at luluch nga nena naualanga pe nekinga.”

17

Jesus Singina Lohot Ke Altoto (Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

1 Iok, etue iri rahtele elle lalo pe Iesus mene Petrus pe Ieims pe tina Ioanes ke iri ul te haka langa hengene ke iri toro mana. 2 ✧Pe nga

✧ **16:24:** Mat 10:38; Luk 14:27 ✧ **16:25:** Mat 10:39; Luk 17:33; Ioa 12:25 ✧ **16:26:** Mat 4:8-9 ✧ **16:27:** Psa 62:12; Pro 24:12; Mat 25:31; Rom 2:6; Hem 22:12 ✧ **17:2:** 2Pi 1:16-18

lamau te esia Iesus nge singina lohoh ke altoto. Iesus ramana sina ele mataria ke pomanga chaia matana. Pe na hengeron tua huita toto ke pomanga lemenga e nge tualeme ngana sina ala toto. ³ Ol pe tenau mana pe te esia Iesus nge hele lululuch nge Moses iri nai Elaisa.

⁴ Pe Petrus hele lange Iesus, “Non Soke, imem nei motu lamai ke urana lo. Pe nenge teke lemem, e hemes haka ke pelpele iri mol, ke iong lem e pe Moses na e pe Elaisa na e.”

⁵ ✧ Petrus helele kura pe ulu lohoh ke poi hite iri. Ulu neu hussu toto pe helenga e lohoh nga ulu neu ke teke, “Tuk toto koi nei, nenge mutek tau tote pe e iech toto nge I. A longo taua I!”

⁶ Iesus nena hana mur te longe ke mau pe te matau toto pe te losio mana. Pe tema ke tenau sio mana nga ich. ⁷ Ol pe Iesus la ke ra lange iri pe hele, “A lohaka ol. A matau ero.” ⁸ Te teke tenau haka pe tenau mene Iesus i toro mana ol. Pe hana nai neu iri ero lo.

⁹ Iok, tei sio nga hengene neu ke tela mulmule pe Iesus toto hita toto lange iri ke teke, “A esia ure nenge lohoh nei, a hele ia lange mele ero toto kela het nga etue nenge Non Tuna maul haka mule nga ana metenga.”

¹⁰ ✧ Pe nena hana mur te onteia I ke te teke, “Pe pomere nenge hotonga ana heteronga mur te hele ke te teke, Elaisa lape at tala mai?”

¹¹ Pe Iesus hele ke teke, “Nem manmanna, Elaisa lape at tala ke hepengia ure lochloch. ¹² ✧ Pe e hele lange imo, Elaisa at lo pe hana nemur te eteia i ero.

✧ **17:5:** Deu 18:15; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22

✧ **17:10:** Mal 4:5 ✧ **17:12:** Mat 11:14

Te poia i ke nek ero pe te poi pulut mana lange i nga lemeria ngana. Pe poinga nem lape te poia lange Non Tuna pule ke amneia ana melmelenga palaungana.” ¹³ ✧ Ol pe Iesus nena hana mur te etei sapele ke I heleleia Ioanes nenge Henunun.

*Iesus Hemasia Kol Mele Sune Nge Uneinei Poia
(Mak 9:14-29; Luk 9:37-43a)*

¹⁴ Iok, tela mule nge hulua nemur pe none lange Iesus pe tualou sio nga matana pe hele, ¹⁵ “Non Soke, letem poreke ia tuk. Heueu nei tungana poreke toto iange ute poia ramana ke ana hauaua toto. Teke la ke mak hakaka nga oan pe mana puluch teueu nga ech. ¹⁶ E mene i lange lem hana mur nenge te nananasia iong, pe nakuria ero taua nge te hemasia i.”

¹⁷ Ol pe Iesus hele ke teke, “Imo hana nem, letemo manmanna ero, pe ai ke a tuamasia lemo inga mur ero toto. Etu luluch nge imo ke mala lo. Pe nge ngingie ol pe a etei tote ume nei? A mene kol nem at nge Iau.” ¹⁸ Ol pe Iesus keres taua uneinei nenge tu nge kol neu, pe uneinei neu lohot sapele. Pe kol sune neu urana mule nga etue neu pengpeng.

¹⁹ ✧ Pe Iesus nena hana mur tela pe te ontei kome mene I ke teke, “Pomerei toto nenge mo helope hote uneinei nem pe longo taua imem ero mai?”

²⁰ ✧ Pe Iesus tuacholia ke teke, “Iange imo letemo manmanna ngana unne sune mana. E hele ke manmanna toto lange imo. Nenge teke letemo manmanna ngana purpure hohos nganngana, a

✧ **17:13:** Luk 1:17 ✧ **17:19:** Mat 10:1 ✧ **17:20:** Mat 21:21; Mak 11:23; Luk 17:6; 1Ko 13:2

hele langa hengene neu pe hengene nem lape longo taua imo. Ke a teke, 'Hengene nem, o lohaka nga lamai pe o loloun la lamau.' Pe anau, hengene nem lo haka pe loloun ke la. Pe ute pele nge anali nge imo ero ol. [²¹ Pe nenge teke a teke a helope hote uneinei nenge pomai, apoi mana nga poinga nenge a hetalaulau ke kokoes pe a hile ngaunga."]

²² ✧Iok, Iesus iri ul nena hana mur tela ke te eukirau mule nge Kalelea pe Iesus hele la mule nge iri ke teke, "Lape te tung heke Non Tuna langa hana hel peria. ²³ Pe te hune I ke mete pe nga etue mol ngana lape maul haka mule nga ana metenga." Iesus hele ke mau pe nena hana mur leteria poreke toto ia I.

Iesus Hele Nga Umtutuna Nenge Te Sausaua

²⁴ ✧Iok, Iesus iri ul nena hana mur tela te lohot nge Kapernam pe hana nenge te lololoch umtutuna tela nge Petrus pe te onteia i ke te teke, "Amo heteronga nem mam sausau umtutuna pule ma? Umtutuna nenge lala nga NeHalang na pele palaungana?"

²⁵ Pe Petrus hele ke teke, "Oe, Ana non sausau umtutuna pule la."

Ol pe Petrus i teu la sapele nga pele. Pe Iesus ontei tele i ke mai, "Simon, iong letem tuanin ngana ma ke mere? Hana papalauna nemur nga ich nei te nananasia poinga nenge te lololoch umtutuna. Pe te menmene nge itei? Te menmene nge tuturia mur pengpeng ma te menmene nge hana lomonmona ngana mur?"

26 Pe Petrus tuacholia ke mai, “Te menmene nge hana lomomona ngana mur mana.”

Pe Iesus hele lange i ke teke, “Nem manmanna. Te loloch umtutuna nge tuturia mur pengpeng ero. 27 Pe lemere ero nge ta poia hana nemur ke saria menin hulu. Pomalam o la nga kolkolu palaungana nem pe o kona. Pe ruo elle nenge o kona heke tele, o poia hanna ke pangpanga pe lape o hottaua um tuna e nge mateu. Pe ita nai rera umtuna nenge ta saua lalom. O mene pe o laia nge hana nemur.”

18

Itei Nenge I Soke Toto (Mak 9:33-37; Luk 9:46-48)

1 ✧Iok, nga etue neu Iesus nena hana mur tela nge i pe te onteia i ke te teke, “Itei toto nenge lape i soke nga NeHalang nena naualanga pe nekinga?”

2 Ol pe Iesus iua mele sune lange i pe hemes ia i nga mataria. 3 ✧Pe hele, “E hele ke manmanna toto lange imo, nenge teke a hulia lemo poinga mur ero pe a tal sue imo ke mange aina kinkino ngana ero, lape ateu langa NeHalang nena naualanga pe nekinga ero toto. 4 Ke mele nenge talsio tote i ke mange mele sune nei, lape i soke nga NeHalang nena naualanga pe nekinga.

5 ✧ “Pe mele nenge letena metene Iau pe poi ke urana lange mele sune e nge pomai, poi ke urana at nge Iau pule. 6 Aina kinkino ngana nge mai leteria manmanna nge Iau. Pe nenge teke mele

✧ **18:1:** Luk 22:24 ✧ **18:3:** Mat 19:14; Mak 10:15; Luk 18:17

✧ **18:5:** Mat 10:40; Luk 10:16; Ioa 13:20

heporeke elle nge iri letena manmanna ngana ke losio, urana nge te heon hite um palaungana nga mele nem kanna pe tesau sue langa leme chapopo ngana pe mana puluch ke lasus.

⁷ “Hulua nga kileng lochloch lape te amneia melmelenga palaungana. Iange ute hel poia iri ke te losio nga poinga poreke ngana mur. Pe ure nemur lape te lohote ke manmanna. Pe non nem nenge poia iri ke te losio lape amneia melmelenga ke poreke toto! ⁸ ✧ Nenge teke perim ma apem, te poia iong ke o losio nga poinga poreke ngana, o chato hote iri pe o saua ke te lasus. Urana nge singim unne lasus nike. Pomalam lape o mene maulinga ke koko. Iange nenge teke apem nai pe perim nai ape ke tetu, lape tesau heke iong langa oan sapel lala ngana nenge tu ke kokoes mana. ⁹ Nenge teke matam poia iong ke o losio nga poinga poreke ngana, o sul hote pe o saua ke lasus. Urana nge matam elle ke o mene maulinga ke koko. Pe nenge teke matam iri nai ke tetu kura lape tesau heke iong langa oan nge Imperno.”

Helenga Opene Nga Sipsip Nenge Erue
(Luk 15:3-7)

¹⁰ ✧ “Anau ala ke nek! A poi poreke aina kinkino ngana nenge mai ero. Iange reria angkelo mur kou tetu luluch nge Temek nga lut nga tapa. Pe kokoes te esesia Temek nakuna. [¹¹ ✧ Pe Non Tuna at ke mene mule iri nenge te erue.]

¹² “Imo letemo ma ke mere? Nga nenge teke none nena sipsip mur iri ana non kina iri lime (100) pe elle erue. Lape la ke tango rere ma ero? E

hele lange imo, non nem lape hile sue nena sipsip mur pe langa hengene ke tango rere elle nenge erue nem. ¹³ Pe nenge teke hottaua mai loi, non nem lape iech ele tote. Pe sipsip nem pekngana nemur, non nem iech ele iri ero. ¹⁴ Ke pomalam mana, Tememo nga lut nga tapa lemene ero nge e nge iri kinkino ngana nemur erue.

O Hepengia Tim E Nenge Poia Poinga Poreke Ngana Lange Iong

¹⁵ ✧ “Pe nenge teke tim e poia poinga poreke ngana e lange iong, ola ke nek mana nge i ke imo nai mana, pe o hele hote ure nenge poia ke poreke. Pe nenge teke longo lange iong ke nek, iong lape o halau mule i ke imo nai timo hel mule. ¹⁶ ✧ Pe nenge teke longo lange iong ke nek ero, ola ke o mene mele elle pule. Nem pe o mene ke aina nai pule. Iange nenge teke aina nai ma mol te hele, lape reria helenga mene hote ure nem ke lohot ke mallaha. ¹⁷ Pe nenge teke mele nem lemene ero nge longo lange iri nai ma mol nem, a heleia lange NeHalang nena hana mur. Pe nenge teke lemene ero nge longo lange NeHalang nena hana mur, anau mene i ke pomanga none nge eteia NeHalang ero. Nem pe a naue i ke pomanga non nenge lololoch umtutuna.

¹⁸ ✧ “E hele ke manmanna toto lange imo, utar nenge o hu hele nga ich, lape NeHalang hu hele nga lut pule. Pe utar nenge o long hele nga ich nei, lape NeHalang long hele nga lut pule.

✧ **18:15:** Luk 17:3; Kal 6:1 ✧ **18:16:** Deu 19:15; Ioa 8:17

✧ **18:18:** Mat 16:19; Ioa 20:23

19 ✧“Lape e hele lange imo ke mai pule, Nenge teke amo nai te ngata hel ke te hetalaulau nga ute, Temek nga lut nga tapa lape poia ke lohot ke manmanna. 20 Nei manmanna, iange nenge teke amo nai ma mol a eukirau nga Iau ek, Iau la etu luluch nge iri.”

Chau Nananga Nenge Letera Porekeia Mele

21 Ol pe Petrus lange Iesus pe hele ke teke, “Non Soke, nenge teke tik e poia poinga poreke ngana at nge iau, pe lape letek porekeia i ke e hia? Ratele nai toto?”

22 ✧Pe Iesus hele, “E hele ke e teke rahtele nai mana ero. E teke rahtele nai pe rahtele nai mule pe rahtele nai mule a poia ke koko tele mana kela pe a sis ele ero.

23 “Iange NeHalang nena naualanga pe nekinga pomalaka nge non soke ngana e nge iua nena hana mur ke te tuacholcholia reria hanganok mur. 24 Pe talune nge nena non nenge mene ke umtutuna iri halang toto (1-milion kina). 25 Pe non nem na umtutuna halang ero nge tuacholia ana soke nem nena umtutuna mur. Pomalam non soke neu hele ke lape mele hel te olia non neu pe nehei pe tutuna mur pe reria ure mur lochloch. Pe umtutuna lange non soke neu ke hemete non neu nena hanganok mur.

26 “Ol pe non neu longe pe la ke tua mermero sio nga ana soke apena huna pe hele ke teke, ‘Non soke, letem ia iau mukam, pe lape e tuachol mule lem ure mur lochloch.’ 27 Ol pe non soke neu

✧ **18:19:** Mak 11:24; Ioa 15:7 ✧ **18:22:** Luk 17:4

letena ia non neu pe hele ke teke hanganok neu lasus ol. Pe kulosia non neu kela sapele.

²⁸ “Iok, non neu i hot kela pe saolia neingana e nge hanok ke umtutuna ana non kina iri lime (100 kina) nge i. Pe sihe i pe teke inroke non neu nga kanna pe hele inin taua i ke teke, ‘Iong nem, heueu mana nei o tuacholia lem hanganok nenge o poia nge iau.’

²⁹ “Pe neingana neu tuamermero sio nga matana pe hele, ‘Kole, letem poreke ia iau pe o kulala pol mana, pe lape e tuachol ia hanganok nem.’

³⁰ “Pe non pa neu lemene ero nge kulala. Ol pe poia neingana neu kela mateu nga tuele au ngana kela het nga etue nenge tuachol taua nena hanganok mur. ³¹ Pe iri nai reria ume pekngana mur te esia poinga neu pe ma ke nek nga leteria ero. Pomalam tela nge aria soke neu pe te nene lange i.

³² “Iok laol, non soke neu iu teua non neu la pe hele ke teke, ‘Iong nem, lem poinga poreke toto! Hanganok nenge o poia nge iau nem, e hele lange iong ke e teke lasus lo. Iange iong sipom o hele ke o teke letek poreke ia iong. ³³ Pe pomere nenge letem poreke ia neingam neu ero?’

³⁴ ✧ Non soke neu letena inin pe heteu mule non neu langa tuele au ngana. Pe te poia i ke amneia ana melmelenga kela het nga etue nenge tuachol taua nena hanganok mur.

³⁵ ✧ “Pe Temek nga lut nga tapa lape poia imo elle pe elle ke pomalam pule. Pe nenge teke letemo ia

✧ **18:34:** Mat 5:25-26 ✧ **18:35:** Mat 6:15; Mak 11:25; Epe 4:32; Kol 3:13

neingamo mur, letemo ia iri nga letemo nge teu toto.”

19

Iesus Hetoro Nga Hilenga Hel Nga Leinga (Mak 10:1-12)

¹ Iesus hele ke het pe lohaka sapele nge Kalelea pe i ke langa kileng nenge Iutea, nga ech ilina hele nenge Iortan. ² Pe hulua te nanasia I pe hemasia iri nga aria haleles mur.

³ Pe Paresio mur hel tela nge Iesus ke te tuamirik hote i pe te onteia i, “Rera hotonga mai hele ke teke, lape none hile nehei nga lemene ngana pule kai?”

⁴ ✧Pe Iesus tuachol ia ke teke, “Imo nge lape a sisis nga NeHalang nena helenga ero iam. Alalaha nem hele ke teke, ‘Nga talun ngana toto, NeHalang ume hote iri ke none pe heie.’ ⁵ ✧Pe pule alalaha nem hele ke teke, ‘Pomalam, none lape hile temene pe tana pe la ke tululuch nge nehei pe iri nai singiria lohot ke elle mana.’ ⁶ Ke iri nai te lohot ke iri elle pengpeng pe nai mule ero ol. Pe ure nai nenge NeHalang puotom tele, a chatoa ero toto.”

⁷ ✧Pe hana nemur te hele, “Pe pomere nenge Moses hele ke teke, nenge teke none lemene ke hile nehei, non nem as hote alalaha e? Pe alalaha nem hele tote aria leinga nge lape het. Ke het pe tunge lange nehei pe kulosia i ke la mule nge temene pe tana. Pomere nge Moses hele ke pomam?”

✧ **19:4:** Gen 1:27; 5:2 ✧ **19:5:** Gen 2:24; Epe 5:31 ✧ **19:7:** Deu 24:1-4; Mat 5:31

⁸ Pe Iesus hele, “Moses longele imo ke a hile lemo hehei mur iange a nanasia NeHalang nena hengetoro mur ero. Pe nga tele ngana toto ute pele nge pomam ero. ⁹ ✧Pe e hele lange imo pengpeng, mele nenge hile nehei pe lei heke mule hei e, poia poinga poreke ngana nga NeHalang matana ke het lo. Kue nenge o teke o hile lem hei, ngana laka nga nenge teke hei nem pingana hota hot nge none.”

¹⁰ Ol pe Iesus nena hana mur nenge te nananasia I, tela nge Iesus pe te hele, “Eh, ke nenge teke leinga kina mur te popoi ke machmai, urana ngana ta lei ero nike.”

¹¹ Pe Iesus hele, “Hulua lochloch ngana te nanasia hengetoro nei ero. Pe NeHalang poia mele hel mana ke te nanasia. ¹² Mele hel te lei ero iange te hoe iri pe te poi ke pomau nike. Pe hel, te lei ero iange none penna poia iri. Pe hel, te lei ero iange te teke te tung tote iri ke te poia NeHalang nena naualanga pe nekinga nenga tapa ana ume. Mele nenge lemene taua hengetoro nei, mene ke tal talue nga letena pe nanasia.”

*Iesus Lemene Taua Aina Kinkino Ngana
(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)*

¹³ Iok, te mene aina kinkino ngana hel lange Iesus ke te teke Iesus tal heke penna nge iri pe hetaulau hite iri. Ol pe Iesus nena hana mur te hele inin taua iri nenge te lala ia aina kinkino ngana nemur.

¹⁴ ✧Pe Iesus heleia nena hana mur ke teke, “Aina kinkino ngana nemur te teke teat nge Iau. Pe imo,

✧ **19:9:** Mat 5:32; 1Ko 7:10-11 ✧ **19:14:** Mat 18:2-3

apoi hele iri ero. Iange naualanga pe nekinga nenga tapa, nganangana mur laka iri nenge pomam.”¹⁵ Iok, Iesus tal heke penna nge iri ke het pe i kela sapele.

*Non Kulpo E Nge Nena Ure Halang
(Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)*

¹⁶ Ol pe none lange Iesus pe ontei ke teke, “Het-oronga, lape e poia utar nge urana ke e mene maulinga ke koko?”

¹⁷ ✧Pe Iesus tuachol ia ke teke, “Pomere nenge o onteia Iau nga ure nenge urana? Mele elle mana nge urana toto. Pe nenge teke lememe ke o mene maulinga ke koko, o longo tau mene hotonga mur.”

¹⁸ ✧Pe non neu ontei, “Hotonga tei hel?”

Pe Iesus tuacholia ke teke, “O hune mele ero. O tomtom hehei ero. O keme ero. O pallaklaka ia mele ero. ¹⁹ ✧O heto heke temem pe tam. Pe lememe taua neingam ke pomanga lememe taua iong sipom.’ ”

²⁰ Pe non neu hele, “Hotonga nemur e nanas tau tote iri lo. Pe utar pule nge lape e poia?”

²¹ Pe Iesus hele, “O teke o lohote ke iong non nge pengpeng toto, o laia lem ure mur lochloch nge hana hel ke te olia, pe o tunge ana umtutuna mur lange iri nenge reria ute e ero toto. Ke nenge teke o poi ke pomai, lape lem ure halang tema ke te kulele iong nga lut nga tapa. O poia ume nem ke het pe o iat ke o nanasia Iau.”

✧ **19:17:** Lev 18:5; Luk 10:28 ✧ **19:18:** Exo 20:13-16; Deu 5:17-20 ✧ **19:19:** Exo 20:12; Lev 19:18

22 Non neu longe ke mau pe nakuna poreke pe ua sapele, iange nena ure halang sakilil.

23 Ol pe Iesus hele lange nena hana mur ke teke, “E hele ke manmanna toto lange imo. None nenge na ure halang sakilil, anali toto nge teu langa naualanga pe nekinga nenga tapa. 24 Pe pule e hele lange imo, nenge teke kamel e i teu langa pakeka sune polona, nem semel toto. Pe non nenge na ure halang, anali toto nge teu langa NeHalang nena naualanga pe nekinga.”

25 Iesus nena hana mur te longe ke mau pe te rura toto pe te ontei, “Ol pe itei toto ol nenge lape mene maulinga ke koko?”

26 ✧Pe Iesus nau lange iri pe hele, “Hana nakuria ero toto nge te poia ure nem. Pe nge NeHalang, i nakuna nge poia ure lochloch ngana.”

27 Pe Petrus hele, “O esia imem nei, mo hile sue lemem ure mur lochloch pe moat ke mo nananasia iong. Pe lape mo mene urumem utar?”

28 ✧Pe Iesus hele lange iri ke teke, “E hele ke manmanna toto lange imo nenge a nanasia iau. Nga etue palaungana nenge lape ure lochloch ngana te heueu ngana mule, Non Tuna lape are nga nena arenga nenge te hemalmalia ke I Non Soke toto ngana ia. Pe nga etue palaungana nem, imo lape a kila nga arenga mur pule. Lape a kila nga arenga mur nge iri analoch pe nai ke a nauele mata iri analoch pe nai nenge Israel. 29 Pe iri lochloch ngana nenge leteria tu mana nge Iau pe te hile sue reria pele mur pe titiria mur pe liliuria mur pe tetemeria mur pe tataria mur pe tuturia

mur pe reria ich mur, iri lape te mene mule ure nemur ke ele haka toto pe lape te mene maulinga ke koko pule. ³⁰ ✧Pe hulua nenge iri muka lape iri hoena mule, pe hulua nenge iri hoena lape iri muka mule.”

20

Chau Nananga Nenge Hana Hel Te Umume Nga Uain Ana Late

¹ Pe Iesus hele “E hele ke pomam iange naualanga pe nekinga nenga lut nga tapa, i pomanga none nge tue uain mur nga nena ich unne. Pe ana non hoala hot nga uach uruna ke tango rara hana kela te ume nga uain ana late nem. ² Hottaua hana hel pe hele lange iri ke teke, ‘Imo a ume nge iau heueu pe urumo laka umtutuna tolona elle.’ Pe iri te ngata helia uru nem. Hele lange iri ke het pe kulos sapele iri ke tela nga ume.

³ “Tok, chaia matana mes haka pol lo pe lake tango rara hana hel mule. Esia hel nge te mes rara manmana nga ingala matana ⁴ pe hele lange iri, ‘Imo nemur ai at. Ala ke a ume nga lek uain ana late. Pe lape e olia imo ke nanas urume mene a ume ngamo.’ ⁵ Hana nemur te lohaka pe tela sapele.

“Tok, chaia matana heurunga (12 kilok) pe ana non la ke tango rara hana hel pule. Pe chaia matana pallele (3 kilok) pe la ke tango rara hana hel pule. ⁶ Pe nga ulei, nga chaia matana sisio lo (5 kilok), pe la ke tango rara hana hel pule. La pe esia hel nge te mes rara manmana pe hele lange

✧ **19:30:** Mat 20:16; Luk 13:30

iri, 'Etue nei i lala lo, pe pomere nenge a mes rara manmana nga lamam mam?'

⁷ "Pe hana nemur te hele, 'Motu rara mana iange none hekuleilei ia imem ke mo ume ana ero.'

"Ol pe non neu hele lange iri, 'Iok, imo pule a la ke a ume nga lek uain ana late.'

⁸ ✧ "Iok, ulei sio nga chaia matana lala ke teu sisio lo (6 kilok), ume tokoninga neu hele lange nena non nenge nauelele hana mur nga ume ke teke, 'O iua hana nenge te ume nem pe o tunge reria umtutuna. Pe o talun tala nge iri nemur nenge teat nga rume toto pe ramam ole lange iri nenge te talun tala ume.'

⁹ "Ke iri nenge teat rume toto neu te olia iri elle pe elle nga umtutuna tolona elle. ¹⁰ Pe iri nenge te mene tele iri ke te ume neu, te teke ma lape te mene ke haka pol nge iri nemur, pe ero. Iri elle pe elle te mene ke umtutuna tolona elle pule. ¹¹ Te esia ke mau pe te ngunngunu ia ume tokoninga neu. Pe te hele lange i ke te teke, ¹² 'Iong, toinge o olia imem nenge moat tala ke urumem haka nge iri nemur nenge teat rume mana nei ol. Iange imem, mo talun tele ume nei nga chaia milang ngana nike. Pe iri nemur teat rume mana te ume ke etue choro mana. Pe pomere o tunge urumem ke elle mana ke mange iri?'

¹³ "Pe ume tokoninga neu tuachol ia pe hele lange elle nge iri ke pomai, 'Kole, e poia poinga poreke ngana e lange iong ero i. Iange iong o ngata at nge iau lo nga nenge o teke, o ume pe o mene urum nenge pomam. ¹⁴ Ke o mene pe o la ol. Nga

✧ **20:8:** Lev 19:13; Deu 24:15

iau lemek ngak mana e tunge non nenge at rume mana nem uruna ke elle mana ke mange iong. ¹⁵ Umtutuna nei iau sipok lek ia, pomalam e poia nga lemek ngak. Pe pule e poia nga poinga urana ngana. Pe iong letem ma ke mere?”

¹⁶ ✧Pe Iesus hele, “Iri nemur nenge iri muka, lape tela ke iri hoena mule pe iri nenge iri hoena, lape tela ke iri muka ke pomalam mana.”

*Iesus Hele Hemol Ngana Nga Ana Metenga
(Mak 10:32-34; Luk 18:31-34)*

¹⁷ Iok, Iesus ramana haka lala nge Ierusalem lo, pe iu hot kelkel ia nena hana mur pe hele lange iri ke teke, ¹⁸ ✧ “A longo ke nek. Tai haka lala nge Ierusalem lokoi, pe lape te tung heke Non Tuna lange tunginga ana hana mur aria soksoke ngana mur, pe hotonga ana hetoronga mur. Pe lape te tuahit ana ke te teke mete. ¹⁹ Pe lape te tunge I lange hana lomomona ngana mur ke te songlele ule, pe te heon heke I nga manga toto ke mete. Pe nga etue mol ngana lape maul haka mule!”

*Heie Onteia Iesus
(Mak 10:35-45)*

²⁰ Ol pe ne Sepeti nehei pe tutuna mur nai tela nge Iesus. Pe hei neu tualou sio nga Iesus matana pe onteia Iesus ke teke Iesus poia ute lange i.

²¹ ✧Pe Iesus onteia hei neu ke teke, “Lemem taua utar nge Iau?”

Pe hei neu hele, “Nga etue nenge ta tutu nga lem naualanga pe nekinga, o talue tutuk mur nai nei

✧ **20:16:** Mat 19:30; Mak 10:31 ✧ **20:18:** Mat 16:21; 17:22-23

✧ **20:21:** Mat 19:28; Luk 22:30

ke elle kila nga ilim hele nenga pen tamalmal, pe e nga ilim hele nenga pen hoihoi.”

22 ✨Ol pe Iesus hele, “Imo a eteia ute e ero. A ontei pulut rara mana iam. Nakumo nge a inia ure ehech ngana nga eulinga nenge lape e ininia nei kai?”

Pe iri nai te hele, “Oe! Nakumem nge mo inia la.”

23 Pe Iesus hele lange iri ke teke, “Iok, urana pe nenge amo e at ke kila nga ilik hele nenga pen tamalmal pe amo e nga hoihoi, nem Iau lek nge e hele teu ia la ero. Temek i sipona lape hele teu langa nem. Iange iri nenge Temek hesilei hote iri lo, iri laka reria arenga nemur.”

24 Iesus nena hana analoch neu te longe pekn-garia nai neu nge te poi ke mau pe leteria inin tau tote iri. 25 ✨Ol pe Iesus eukiraua iri pe hele lange iri ke teke, “Imo a eteia lo ke hana lomonmona ngana aria soksoke ngana mur, lemeria toto ke te eteiteia reria kerkerenga lala nge hehei pe hana. 26 ✨Pe imo, apoi ke pomam ero. Pe nenge teke amo e nge imo teke lohote ke i palaungana, talsio tote i pe ume nge imo mukam. 27 Pe mele nenge teke i muka toto nge imo, talsue i ke ume mana nge imo mukam. 28 ✨Ke pomalam mana nge Non Tuna. I, at nga ich nei ke hehei pe hana te ume nge I ero. At pe ume ke halaua hehei pe hana. Pe pule takisia melmelenga ke mete ke hemasia hulua halang nga reria poinga poreke ngana mur.”

✨ 20:22: Mat 26:39; Ioa 18:11 ✨ 20:25: Luk 22:25-26 ✨ 20:26: Mat 23:11; Mak 9:35 ✨ 20:28: Luk 22:27; Pil 2:7

*Iesus Hemasia Hana Nai Nge Mataria Hit
(Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)*

²⁹ Iok, Iesus iri ul nena hana mur te lohaka nge Ieriko pe hulua halang te nanasia I. ³⁰ Pe hana nai nge mataria hit te arare nga kue ilina. Te arare pe te longe nge te teke Iesus kou lopar toto aria ke lala neu lo. Ol pe te alngaria haka ke te teke, “Non Soke! Ne Teuit tuna, letem poreke ia imem!”

³¹ Pe hulua nemur te keres taua iri ke te teke te reng. Pe ero, iri nai alngaria haka ke soke toto ol, “Non Soke, ne Teuit tuna, letem poreke ia imem!”

³² Ol pe Iesus mes sapele pe onteia iri nai, “Imo nai lememo taua utar nge Iau?”

³³ Pe iri nai te hele, “Mo teke o hemasia imem ke mo nau mule.”

³⁴ Iesus letena ia iri pe tal heke penna langa iri nai mataria. Pe ueiuei mana iri nai mataria charchara pe tenau mule sapele. Ke het pe te nanasia Iesus ke tela.

21

*Iechinga Palaungana Lohot Nge Jerusalem
(Mak 11:1-11; Luk 19:28-40; Ioa 12:12-19)*

¹ Iok, tei ke ramaria lange Jerusalem pe la te lohote nga hengene nenge Oliua nga kileng nenge Petpage. Ol pe Iesus kulosia nena hana mur nai ² pe hele lange iri ke teke, “Imo a muka langa kileng nenge ta naue lala neu pe a esia tongki e nge te kale hite ke iri nai tuna te mes. Pe a une rur nge iri pe a mene iri at nge Iau. ³ Pe nenge teke none poi helenga lange imo, a hele lange i ke a teke, ‘Non Soke lemene taua iri ke poi ana ume

ia mukam.' Pomalam, non nem lape tung sapele tongki nai nem lange imo.”

⁴ Ure nei lohot ke pete tote hetatalonga e nena helenga nge poia nge nike toto ke teke:

⁵ ✧ “A hele hote helenga nei lange hehei pe hana nge Saion,
 ‘A esia lo, amo Non Soke kou are haka nga tongki,
 nga tongki lomele ngana ke atat neu.
 Pe ngana tano mana ke manga none nge pingana iuiu ero.’ ”

⁶ Iok laol, hana nai neu tela pe te poia ure lochloch ngana ke manga Iesus heleia lange iri.

⁷ Pe te mene tongki hei ngana neu luluch nge tuna. Pe te poi hote reria hengeron nenge hot ana pe te pallou heke nga tongki nemur patangaria ke Iesus are haka ia. ⁸ Pe hulua halang toto te lung ole reria hengeron mur nga kue. Pe hel te ringa ke te paria ae perperna luluche ina mur ke tetal sio ole nga kue pule. ⁹ ✧ Pe hulua nenge iri mukmuka nge Iesus pe hulua nenge iri hoena, iri lochloch te makul haka pe te hele,

“Ta iech pe ta heto haka tote ne Teuit Tuna!

NeHalang pete tote i,

iangen at nga Non Soke ene!

Ta iech pe ta heto haka tote NeHalang nga lut nga tapa,

iangen mene mule ita lo!”

¹⁰ Iesus i teu nga kileng nenge Ierusalem pe iechinga palaungana lohot. Pe te ontei rara ke te teke, “Non tei toto nenge nei mai?”

¹¹ Pe hulua te tuacholia ke te teke, “Ne Iesus nenge I hetatalonga! Ana non at nge Kalelea nga kileng nenge Nasaret.”

*Iesus Langa NeHalang Nena Pele Palaungana
(Mak 11:15-19; Luk 19:45-48; Ioa 2:13-22)*

¹² Ke ulo pe Iesus iteu la sapele nga NeHalang nena pele palaungana pe lope hote hehei pe hana nenge tei alala nga pele neu letena. Pe hekale hul sue hatanga nenge te hetata umtutuna ia. Pe lange iri nenge te laia ngie chaulum mur pe hesochare sue reria arenga mur. ¹³ ✧Pe hele lange iri ke teke, “Helenga nenge tehas sue nga NeHalang na alalaha hele ke teke, ‘Lape te hetue lek pele ke hetalaulaunga ana pele.’ Pe imo a poia ke manga kemenge kina mur reria pele toto.”

¹⁴ Ol pe iri nenge mataria hit pe nenge aperia lul, tela nge Iesus nga NeHalang na pele palaungana neu letena pe Iesus hemasmasia iri. ¹⁵ Iesus poia ure urana ngana nemur pe aina kinkino ngana te makul hakaka ke te teke, “Ta iech pe ta heto haka tote ne Teuit Tuna.” Pe ure nemur poia tunginga ana hana mur aria soksoke ngana mur pe hotonga ana heteronga mur ke leteria inin toto.

¹⁶ ✧Ol pe te onteia Iesus, “Aina kinkino ngana nemur mau te hele ke merechre mau? O longe pule?”

Pe Iesus hele, “Oe e longe pule la. Pe nga NeHalang na helenga nenge tehas sue ke ulolo, hele ke teke,

“‘Iong sipom o hetore aina kinkino ngana pe mau mau mur ke te heto heke iong.’”

✧ **21:13:** Isa 56:7; Jer 7:11 ✧ **21:16:** Psa 8:2

Ol pe Iesus ontei mule iri, “Imo nge a sisia nei ero kura kai?”

¹⁷ Ke het pe Iesus lohaka pe i hot sapele nga kileng neu ke lange Petani pe tu ke ana miliko elle.

*Iesus Ulo Heke Letena Inin Ngana Langa Ae Popi
(Mak 11:12-14, 20-24)*

¹⁸ Pe nga uach uruna toto, Iesus i ke la mulmule nge Ierusalem pe mete ana. ¹⁹ Pe esia popi tana e nge mes nga kue ilina. Ol pe teke la ke nau pe popi tana neu nganangana ero. Mes mana ia ina. Pomalam heleia popi tana neu ke teke, “Lape o rora mule ero ol!” Ueiuei mana pe popi tana neu kalum sapele.

²⁰ Pe Iesus nena hana mur te esia ke mau pe ngaria lohot toto, pe te onteia Iesus ke pomai, “Pomere nenge popi tana nei kalum ke ueiuei mana mai?”

²¹ ✧Pe Iesus tuacholia ke teke, “E hele ke manmanna toto lange imo, nenge teke letemo manmanna pe letemo nachnai ero, poinga nenge e poia langa popi nem, imo nakumo nge a poia pule. Nem pe a hele langa hengene neu ke a teke, ‘O lohaka nga lamam pe ola ke o losio teu nga ruach.’ Pe imo anau, ure nem lohot la. ²² ✧Nenge teke letemo manmanna pe a hetalaulau, ure nemur nenge a hetalaulau ia lape te lohot ke manmanna.”

*Onteinga Nga Iesus Nena Hekerkerenga
(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)*

²³ Iok, Iesus i teu langa NeHalang na pele palaungana letena pe hetottoro. Pe tunginga ana

✧ **21:21:** Mat 17:20; Luk 17:6; Ioa 14:12; 1Ko 13:2 ✧ **21:22:** Mat 7:7-11; 18:19

hana mur aria soksoke ngana mur pe hana nenge iri mukmuka nge hehei pe hana, tela nge I pe te onteia I ke pomai, “Iong mam o mene lem kerkerenga langai toto nenge o popoia ure nemur? Pe itei toto nenge tunge kerkerenga nem lange Iong?”

²⁴ Pe Iesus hele lange iri ke teke, “Iau pule lape e onteia imo nga onteinga e pule. Pe nenge teke a tuacholia, lape e tuacholia lemo pule. Pe e hele hote kerkerenga nenge e poi hohote ure nemur.

²⁵ Iok, a hele at nge Iau. Ioanes nenge henunun henune hehei pe hana. Pe henuninga nem at langai? At nga lut nga tapa ma at nge none mana nga ich nei?” Pe hana nemur te hele tele helia nge iri ke te teke, “Nenge teke ta hele ke ta teke, ‘Ure nem at nga lut nga tapa.’ I lape ontei mule ita ke mai, ‘Iok, pe pomere letemo manmanna nge i ero?’

²⁶ ✧ Pe nenge teke ta hele ke ta teke, ‘Ure nem at nge none mana,’ ta matau ala ara nge hehei pe hana pule. Iange iri lochloch leteria kerkereng toto lo nge Ioanes i hetatalonga.”

²⁷ Pomalam te tuacholia Iesus na helenga ke te teke, “Mo eteia ero i.”

Ol pe Iesus hele, “Ke pomalam Iau pule lape e hele hote lek kerkerenga nei lange imo ero.”

Helekenga Ala Nga None Nge Tutuna Mur Nai

²⁸ “Iok, imo letemo ma ke merei nga nei? None tutuna mur iri nai. Ana non lange tuna nenge soke pe hele, ‘Kolek, teke poi pe ola ke o ume nga uain ana late heueu.’

²⁹ “Pe tuna neu hele, ‘Ah! Lemek ero i!’ Pe nga hoena letena hul mule pe i ke langa ume.

✧ **21:26:** Mat 14:5

³⁰ “Iok, non neu lange tuna nenge kino pe hele, ‘Kolek, teke poi pe ola ke o ume nga uain ana late.’ Pe kon neu hele, ‘Oe temek, ela ke e ume heueu kura.’ Pe ero. I hele mana pe la ke ume ero.

³¹ “Itei nge iri nai nanas taua temeria lemene ngana?”

Pe hana nemur te hele, “Ngana laka tuna nenge soke.”

Ol pe Iesus hele lange iri ke teke, “E hele lange imo pengpeng, iri nenge te lololoch umtutuna pe salaunga kina mur, lape iri muka nge imo ke teteu tala langa NeHalang nena naualanga pe nekinga.

³² ✧Iange Ioanes at ke hetore imo nga kue nenge pengpeng toto ke a nanasia. Pe imo letemo manmanna nge i ero. Pe iri nenge te lololoch umtutuna pe salaulaunga kina mur leteria manmanna nge i. Pe imo, a esia iri nge te poi ke pomau pe a hulua letemo ero pe letemo manmanna ero pule.”

*Helekenga Ala Nga Hana Nenge Tenau Ele Ume
(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)*

³³ ✧Iok, Iesus hele lange hana papalauna nemur ke teke, “A longo at nga lek helekinga ala nei pule. Nga etuene none tue uain nga nena ich unne. Ke het pe haua ana mapuo ke liuliu tom. Pe nga ume neu letena, non neu selia polo e ke uain nganangana ana nenge te pip hotote eina. Pe pule umeia pele sase ngana e ke iri nenge tenau elele ume neu te tutu ia. Ke het tunge ume neu ke langa hana hel peria ke tenau ele, pe i lohaka ke langa kileng tau ngana e. ³⁴ Iok, nga etue nenge uain nganangana te mera, non neu kulosia nena hana

mur lange hana nenge tenau elele ume neu, ke te mene nena uain nganangana mur pe te takisia lange i.

³⁵ “Pe ero. Tela pe hana nemur te sihe iri. Elle te pal hulu hite. Pe elle, te tamalia ana um. Pe elle, te hune ke mete. ³⁶ Ol pe ume tokoninga neu kulosia nena hana mur hel ke tela pule. Neu ol, iri halang te lohaka ke tela. Tela pe hana nemur te poia iri ke pomau mana pule. ³⁷ Ol pe nga hoena ume tokoninga neu kulosia i sipona tuna ke la ol. Pe hele, ‘Hana nemur, lape te poi nek lange i ol.’

³⁸ ✧ “Pe ero. Hana nemur te esia ume tokoninga tuna nge atat pe te hele, ‘Ume tokoninga tuna la atat nem. Pe i nge lape mene temene nena ure mur lochloch laka. Ta hune i ke mete nike. Pomalam lape ta mene ure lochloch ngana nemur ke rera ia ol.’ ³⁹ ✧ Iok laol, te laua i pe tesau hote i langa mapuo rumena, pe te hune i ke mete.

⁴⁰ “Iok, ume tokoninga neu i sipona la ol. Pe lape poia hana nemur ke merei?”

⁴¹ Pe hana nemur te hele, “Non nem lape at pe heporeke tote hana porekreke ngana nemur. Pe lape tunge ume nem lange mele hel nge altoto ke tenau ele pule. Pe nga etue nenge ume nem mera sio, hana nemur te lule pe te tunge lange ume tokoninga neu.”

⁴² ✧ Pe Iesus hele lange iri, “Imo nge a sisis nga NeHalang na helenga ero kai? Nenge hele ke teke; “‘Hana nenge te hemesmes pele te teke um e poreke pe tesau hote.

✧ **21:38:** Mat 27:18 ✧ **21:39:** Hip 13:12 ✧ **21:42:** Psa 118:22-23; Rom 9:33; 1Pi 2:6-8

Pe heueu nei, um nem lohot ke i um kerkereng ngana nenge ratua hele pele. Ure nei Non Soke i sipona poia ke lohot pe i urana toto nga matara.’

⁴³ “Ke pomalam e hele lange imo. NeHalang lape piu hele nena naualanga pe nekinga ana kileng nge imo. Pe iri nenge te hulua leteria pe te longo taua nena helenga mur mana, lape teteu langa kileng neu. ⁴⁴ Pe mele nenge losio haka nga um nem lape singina uch hulu ke het. Pe nenge teke um nem losio haka nge mele, mele nem menret sapele.”

⁴⁵ Pe Paresio mur pe hana papalauna nemur te longe Iesus nena helenga mur pe te etei mellehe mene ke te teke Iesus helele ia iri. ⁴⁶ Pomalam te tango rara kue e nge te teke te sihe I. Pe ero, iange te mataua hulua nemur. Iange hulua nemur leteria manmanna toto ke te teke Iesus I hetatalonga.

22

Puongata Nga Leinga Ana Ngaunga (Luk 14:15-24)

¹ Pe Iesus nana mule nga helenga opene e pule ke mai, ² “NeHalang nena naualanga pe nekinga nga lut nga tapa, pomalaka nge naungaala ana none nge popoia ngaunga unne nge tuna nenge lei heueu ngana. ³ Pe non palau nem hekulo mele hel aria lo ke tela nga ngaunga matana nem. Iok, kulosia hana nenge te umume nge i ke tela taua iri ke la te ngau, pe hana nemur lemeria ero.

⁴ “Ol pe ana non kulosia nena hana mur hel pule pe hele lange iri ke teke, ‘Ala pe a hele lange iri nenge e hekulo aria nem ke e teke teat nga

ngaunga nei ol, iange ngaunga kalum lo. A hele ke a teke palngen hel koi e ruruke iri lo, pe ure lochloch ngana e tatalo ele ke het lo. Pe teat ke te ngau mana ol!’

⁵ “Pe ero. Hana nemur te longo tau ero nge tela nga ngaunga matana neu. Tei ke tela nga lemeria ngana mana. Hel te takis selempo pe kakop ke teii, pe hel te lala nga aria ume mur nenge te menmene umtutuna ia. ⁶ ✧ Pe hel te laua non palau neu nena hana nemur pe te pal hulu hite iri pe te hune iri. ⁷ Ol pe non palau neu letena inin pe kulosia nena palinga hel ana hana mur ke te hun lapue hana nenge te hun neu, pe te tonoi heke reria pele mur pe kileng tana neu ngau lala ke het.

⁸ “Pe hele lange nena hana mur nenge tetu neu ol ke teke, ‘Ngaunga matana nenga puongatau nei, e tatalo ele ke het lo. Pe iri nenge e hekulo aria teat ero iange te urana ero. ⁹ Pomalam ala ke a mes ele kue matana mur lochloch pe anau rara mele hel pe a hele lange iri ke teat nga ngaunga matana nei.’ ¹⁰ Iok laol, hana nemur tela pe te iua hana nge halang toto. Pe te mene hana nenge te urana pe nenge te poreke ke teat pule. Pe pele nenge te poi ngaunga matana neu ia, muta toto ia lang mur.

¹¹ “Iok laol, non palau neu i teu at sapele. At pe esia none nge heronia hengeron nenge ngaunga matana ana ia ero. ¹² Ol pe hele, ‘Kole, o teu at lamai ke mere, nenge o heronia lem hengeron nenge ngaunga matana ana ero?’ Pe non neu na helenga ero pe reng mana.

✧ **22:6:** Mat 21:35

13 ✧ “Ol pe non palau neu hele lange nena hana mur, ‘A kale hite non nei penna pe apena pe a sau hote i langa kileng au ngana nge hot. Nga kileng nenge te amneia melmelenga pe te tangtang pe ngingiria chatrekreke ia.’

14 “Ke ngana laka nenge e hele ke e teke, ‘NeHalang iua hulua halang, pe hesilei hote hel mana ke teteu la.’ ”

*Hana Hel Te Tuamirik Hote Iesus
(Mak 12:13-17; Luk 20:20-26)*

15 ✧Iok laol, Paresio mur aria papalauna mur tetal helenga ke te teke te tuamirik hote Iesus, ke heleia helenga poreke ngana e. 16 Pomalam te kulosia reria hana hel pe ne Herot nena hana hel pule ke tela nge Iesus pe te hele, “Hetorong, imem mo eteia ke Iong o pallaklaka erochro. O hetottore ure nge manmanna nga NeHalang na poinga lala nge hehei pe hana. Pe lem poinga elle mana ke lange hulua lochloch. Nge iri nenge pingaria iuiu pe iri nenge pingaria iuiu ero pule. 17 Iok, o hele hote letem at nge imem. I mai urana nge ta sau umtutuna lange ne Kaesa pule kai? Ma ero?”

18 Pe Iesus eteia ke hana nemur leteria tuanin ngana mur te poreke lochloch. Pe hele, “Imo mam, a pallaklaka manmana iam! Pomerei nenge a teke a tuamirik hote Iau? 19 A hetei hote lemo umtutuna nenge a sausaua ke enau.” Ol pe te mene hote umtuna elle pe te heteia lange Iesus. 20 Pe Iesus ontei mule iri, “Itei toto opene pe ene nenge ma haka nga umtutuna nei mai?”

21 ✧Pe iri te hele, “Ne Kaesa.”

Pe Iesus hele, “Ure nemur nenge ne Kaesa nena, a tung mule iri lange ne Kaesa. Pe ure nemur nenge NeHalang nena, a tung mule iri lange NeHalang.”

22 Hana nemur te longe Iesus na helenga pe ngaria lohot. Pomalam te lohaka mana pe tei ke tela.

*Onteinga Nga Ta Maul Haka Mule Ngara
(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)*

23 ✧Iok, Satiusi mur leteria manmanna ero nga nenge ta metmete pe ta maul haka mulmule nga metenga. Pomalam nga etue nem mana tela nge Iesus pe te onteia I ke te teke,

24 ✧“Heteronga, ne Moses has sue nga alalaha ke teke, nenge teke none lei pe tutuna mur ero pe mete hatalia nehei, non nenge mete nem tina e lape lei haka mule metenga hatal nem. Pe iri nai tuturia mur, lape te heleia ke te teke, non nenge mete nem tutuna mur ia iri. 25 Nga etuene e, hana iri rahtele nai nge titiria mur hel. Tiria nenge soke lei pe tutuna mur ero kura pe mete mule.

26 Pe tiria neingana lei heke mule metenga hatal neu pe mete pule. Iok, tiria mol ngana pule poi ke pomalam ke la het nge tiria rahtele nai ngana.

27 Pe nga hoena ol, hei neu mete. 28 Iok, o hele at nge imem. Hana nemur iri lochloch ke te leia hei neu pe te mete. Pe hei neu pule mete. Pe nga etue nenge te maul haka mule nga metenga, itei toto lape nehei mule ia ol?”

²⁹ Pe Iesus hele, “Nakuna nenge imo a eteia NeHalang nena helenga mur ero, pe a eteia na kerkereenga ero toto pule. Ke ngana laka nenge a tung hot pulut mene helenga nem. ³⁰ Nga etue nenge hehei pe hana te maul haka mule nga metenga, lape tetu mana ke pomange angkelo mur nga lut nga tapa, pe te lei hel mule ero ol. ³¹ Pe nenga maulinga haka mule nga metenga nem, NeHalang hele lange imo lo. Pe imo mai, lape a sisia ero kura kai? NeHalang hele lange imo ke teke, ³² ✧ ‘Iau NeHalang. ne Apraham pe ne Isak pe ne Iakop aria Soke Iau.’ ”

Pe Iesus heloloune na helenga pe hele, “Iri nenge aria Soke NeHalang, ngana laka, iri nenge te maulul. Pe iri nenge te maulul ero, aria Soke NeHalang ero.”

³³ Hengetoro nenge Iesus poia neu, hehei pe hana te longe pe ngaria lohotia.

*NeHalang Na Hotonga Nenge Palaungana Toto
(Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)*

³⁴ Iok, Paresio mur te longe nge te teke Iesus pal mete tote Satusi mur rea oan ke reria helenga ero. Pomalam te eu hel ke muria elle. ³⁵ Pe elle nge iri etei teu la toto nga hotonga nenge Moses. Ana non teke tuamirik hote Iesus pe poia onteinga nenge teke, ³⁶ “Hetoronga, o annei teu nga NeHalang nena hotonga nemur. Hotonga tei toto nge palaungana nge iri lochloch?”

³⁷ ✧Pe Iesus hele, “ ‘Mutemo taua NeHalang ara Soke nga kakahomo mur lochloch, pe mutemo taua I nga opemo mur lochloch, pe mutemo taua

I nga letemo tuanin ngana mur lochloch.’ ³⁸ Ke hotonga nenge palaungana toto nga hotonga mur lochloch koi nei. ³⁹ ✧ Pe neingana nenge palaungana toto pule, ngana laka nenge: ‘Mutem taua neingam e nenge tu rochroi nge iong, ke pomanga mutem tau mule iong sipom.’ ⁴⁰ ✧ Hotonga nemur nenge Moses pe alalaha nemur nenge hetatalonga mur tehas ia, kiria toto koi hotonga nai nei.”

*Jesus Onteia Paresio Mur
(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)*

⁴¹ Iok, Paresio mur te mes ke muria elle kura pe Iesus onteia iri ke teke, ⁴² ✧ “Letemo tuanin ngana ma ke merei nge I nenge ene Kristus? Pe non tei tuna toto?”

Pe iri te hele, “Ne Teuit Tuna laka nenge ene Kristus.”

⁴³ Ol pe Iesus hele lange iri ke teke, “Iok, pe pomere nenge Opepengpeng poia ne Teuit ke hetue Non nem ke I Non Soke? Nenge ne Teuit hele ke teke,

⁴⁴ ✧ “NeHalang hele lange ak Non Soke ke pomai,
‘O are lakoi nga perik hele nenga pen tamal-
mal,
pe e mene lem ngarang mur ke etal sue iri pe apem hepapar hitite iri.’

⁴⁵ A esia lo, Non nem, ne Teuit hetue I ke ana Soke ia. Pe pomere nenge Non nem lohote ke I ne Teuit tuna mule?”

⁴⁶ Iesus onteia Paresio nemur ke mau pe te tuacholia I ero toto. Ke talun nga etue neu pengpeng, te matau nge te poi onteinga la mule nge Iesus ol.

✧ **22:39:** Lev 19:18; Mat 7:12 ✧ **22:40:** Rom 13:10; Kal 5:14

✧ **22:42:** Ioa 7:42 ✧ **22:44:** Psa 110:1; Mat 26:64

23

Iesus Tunge Helenga Kerkereng Ngana Lange Hana Papalauna Mur

(Mak 12:38-39; Luk 11:43, 46; 20:45-46)

¹ Ol pe Iesus hele lange hulua nemur pe nena hana mur ke teke, ² “Paresio mur pe hotonga ana hetoronga mur te mene Moses munna ke te hetotoro pe te hele ururume NeHalang nena hotonga mur. ³ ✧Ke nenge teke te hele lange imo nga utar, a longo tau mana pe a poia. Pe reria poinga mur mana, a nanasia ero toto. Iange te hetotoro pe iri siporia te nanasia te hetoro ngaria ero toto. ⁴ Pe te poia hehei pe hana ke te amneia melmelenga halang, nga hotonga hel nenge iri siporia tetal hote. Pe iri te halau polia hehei pe hana ero toto nga melmelenga nemur.

⁵ ✧“Ure lochloch ngana nenge te popoia, te teke te poi heteinga ana mana ia. Ke te kale heke NeHalang nena helenga chorchorna mur nga raramaria pe nga peria pe te hemallaha hot tote ure nemur. Pe pule te kale rur sasase ngana nga reria hengeron mur. ⁶ Pe te kau toto elele arenga mur nga ngaunga matana. Pe nga pele hetoronga letena, te teke te kila manmana nga muka ke kokoes. ⁷ Pe muteria tau tote poinga nenge hehei pe hana te apala lange iri ke nek toto nga ingala matana. Pe te teke hehei pe hana te hetue iri ke iri hetoronga ana hana mur.

⁸ “Pe imo, a teke te hetue imo ke pomau ero. Iange imo amo hetoronga elle mana. Pe imo

✧ 23:3: Mal 2:7-8 ✧ 23:5: Exo 13:9; Num 15:38-39; Deu 6:8; Mat 6:1

lochloch titimo mur hel. ⁹ Pe a hetue mele nga ich nei ke tememo ia ero. Iange imo tememo elle mana. Ngana kou tu nga lut nga tapa. ¹⁰ Pe a poia hana pe hehei ke te hetue imo ke 'Heteronga' ero iange imo amo Heteronga laka Kristus I toro. ¹¹ ✧Ke mele nenge umume nge imo lape lohot ke i non palaungana. ¹² ✧Iange mele nenge tal hekeke i lape tetal sue i, pe mele nenge talsio menmene i lape tetal heke tote i.

¹³ "Pe imo Paresio mur pe imo hotonga ana heteronga nemur, a neknek ia imo iange amo hengetau nachnai hali. A hetero kokoua hehei pe hana pe a piu hele piunga nge iri, nga NeHalang nena naualanga pe nekinga nga tapa. Atong mur te teke teteu la toto nga kileng nem. Pe imo apoi helele iri. Pe lape ateu la ero toto ol.

[¹⁴ "Pe imo Paresio mur pe imo hotonga ana heteronga nemur, a neknek ia imo iange amo hengetau nachnai hali. A chananga ia hehei pakar mur ke a lolochia reria pele mur. Pe pule a heta-laulau ke sase toto nga hulua mataria. Pomalam, lape amo tuangachol poreke toto ol!]

¹⁵ "Pe imo Paresio mur pe imo hotonga ana heteronga nemur, a neknek ia imo iange amo hengetau nach nai hali. Iange ai ke ala nga ich hel pe a mana nga ruach ke ala nga kileng hel ke a tango rara hana. Pe lape a mene none pe a poia i ke nanas tau pengpeng ia lemo poinga mur. Pe lape na poinga poreke ngana, ristoto mule imo lemo poinga poreke ngana mur pe la ke poreke toto ol.

✧ **23:11:** Mat 20:26; Mak 9:35; Luk 22:26 ✧ **23:12:** Job 22:29; Pro 29:23; Luk 14:11; 18:14

16 ☆ “Pe a neknek ia imo pule. Iange matamo hit pe a teke a henonoua hehei pe hana nga kue. A hetottore hehei pe hana ke a teke, nenge teke mele hekerkereng tote na helenga pe hele ke kerkereng toto nga NeHalang na pele, imo a heit kou sio mene pe a teke ute pele ero nga helenga nem. Pe nenge teke mele hekerkereng tote na helenga pe hele ke kerkereng toto nga um chalemlem ngana (gol) nenge ma teu nga NeHalang nena pele letena, nem a teke poia nena helenga ke kerkereng toto. 17 Imo letemo mallaha ero pe a etei teu langa NeHalang nena poinga mur ero toto. Ure tei nge palaungana toto? Ngana kau um chalemlem ngana nenge uruna haka neu mau? Iau e teke NeHalang na pele, iange pele nem poia ure nem ke heo ngana toto. 18 Pe imo a hele pule ke a teke, ‘Nenge teke mele teke hekerkereng tote na helenga pe hele ke kerkereng toto nga hatanga, nem a teke ute pele ero pule. Pe nenge teke mele heleia tunginga mur nenge tema haka nga hatanga nem, a teke ana ure toto ol la. Pe a teke letena matana hite nena helenga kerkereng ngana nem ke nek.’ 19 Imo nge matamo hit toto lo iam. Ure tei nge palaungana toto? Ngana kau tunginga neu mau? Iau e teke hatanga nem, iange hatanga nem poia tunginga nem ke heo ngana toto. 20 Mele nenge poia helenga kerkereng ngana nga hatanga nem, poia langa ure lochloch ngana nenge tema haka nga hatanga ona pule. 21 Pe mele nenge poia helenga kerkereng toto ngana nga NeHalang na pele, poia lange mele nenge tu

☆ 23:16: Mat 15:14

teu nga pele nem pule. ²² ✧Pe mele nenge poia helenga kerkereng ngana e langa tapa, poia langa NeHalang nena arenga nenge heo ngana toto. Pe pule poia lange I nenge kila nga arenga nem.

²³ ✧“Ke imo Paresio mur pe hotonga ana hetoronga mur, a neknek ia imo pule iange amo hengetau nach nai. Nga ure lochloch ngana nenge a menmene iri pe ngaunga kinkino ngana mur nga ume, a tunge ke huna elle nge iri analoch lala nge NeHalang. Pe pomerei lememo ero nge a nanasia hengetoro palaungana nenga hotonga nenge helele ia; poinga nge pengpeng, pe poinga nenge letem poreke ia mele, pe poinga nenga letem manmanna ngana? Ure nemur nenge toinge apoi tettele iri koi nemur, pomalam lape a la nga kinkino ngana pe a nanasia ke nek pule.

²⁴ Imo nge letemo mallaha ero mana iam. A poi ke malaka nga none nge sul hote lango e nge mateu nga ana ech kina ke lasus pe in teua kamel palaungana e.

²⁵ ✧“Pe a neknek ia imo pule. Imo Paresio mur pe hotonga ana hetoronga mur. Iange amo hengetau nach nai hali. A teke a helemlem heke mene singimo nge hot. Pe letemo nge teu muta ia poinga poreke ngana mur lochloch. ²⁶ Imo Paresio nemur matamo hit toto. Toinge a lomo hot tele kou letemo nge teu, laka singimo nge hot lape lemlem pule.

²⁷ ✧“Pe a neknek ia imo pule. Iange apoi ke pomalaka nga polo e nge te alohit pum ia. Pe te

✧ **23:22:** Isa 66:1; Mat 5:34 ✧ **23:23:** Lev 27:30; Mic 6:8

✧ **23:25:** Mak 7:4 ✧ **23:27:** Ume 23:3

hepore nge hot ke hussu pe nakuna urana mana. Pe nge teu mele nenge mete neu kina pe ure nemur nenge inangaria has, te maia. ²⁸ ✧ Pe imo apoi ke pomalam toto. Nga singimo nge hot, nakumo pomanga hana nemur nenge te pengpeng toto. Pe letemo nge teu muta ia poinga poreke ngana mur, pe a channanga ele menmene imo.

²⁹ “Pe a nauala amo ke nek pule. Lange a ume heke polo mur pe a hemalmalia hetatalonga mur pe hana nenge te pengpeng toto aria polo. Pe hana nemur, lemo tete mur te hune iri nge nike. ³⁰ Pe a hele ke a teke, ‘Toinge tatu nga rera tete mur aria etue nike, lape ta koko nge iri ero nike ke ta hune hetatalonga nemur.’ ³¹ ✧ Pe nga poinga nem, a henonou hot pengpeng ia ke imo alomo mur pengpeng laka te hune hana nemur. ³² Pomalam, a heulo hot tote ol! A heulo hot tote poinga poreke ngana nemur nenge lemo tete mur te talune nge nike lo!

³³ ✧ “Nakumo manga ilimo! Ilimo nenge hunun tutuna mur laka imo! Pe NeHalang lape sau sue imo ke ala nga oan ngingina ngana. Pe lape a ua ke merei? ³⁴ Pe lape e kulosia hetatalonga mur pe hana nenge te etei tote ure mur pe pule hetoronga mur nga hotonga nenge Moses ke tela nge imo. Pe hel nge iri lape a hune iri pe a heon heke iri nga manga toto. Pe hel lape a palia iri nga hengetoro ana pele pe lape a lope iri ke tela nga kileng pe kileng. ³⁵ ✧ Ke pomalam, lape a etei tote nge imo sipomo a poia poinga poreke ngana nemur.

✧ **23:28:** Luk 16:15 ✧ **23:31:** Ume 7:52 ✧ **23:33:** Mat 3:7; 12:34; Luk 3:7 ✧ **23:35:** Gen 4:8; 2Ch 24:20-21

Nenge a hune hana nenge te pengpeng toto nga ich nei. A talune nge Abel ke lange ne Perekia tuna Sakarias, nenge a hune nga NeHalang na pele pe hatanga tunangana. Ke imo lape singimo meena mana ia poinga nenge a poia nei. ³⁶ Pe e hele lange imo pengpeng, poinga poreke ngana nemur ana tuangachol lape lohot nge imo hehei pe hana nenge etue nei.

Jesus Letena Poreke Totoia Kileng Nenge Jerusalem

(Luk 13:34-35)

³⁷ “Auoh! Kileng nge Jerusalem o! Lem hana mur te hun lapue hetatalonga mur pe te tamal hune iri nenge NeHalang kulosia iri lange iong. Kokoeses e teke e eukirauraua tutum mur ke manga pareo hei ngana nenge eukirau teua tutuna mur nga sahana ene. Pe iong lememe ero. ³⁸ ☆Ol pe lape lememe ngana ngana ero ol. Lape tu mana ol. ³⁹ ☆Pe e hele lange iong pengpeng, lape o nau mule Iau ero ol ke la het nga etue nenge o hele ke o teke, ‘NeHalang poi ke urana toto lange I nenge at nga Non Soke ene.’ ”

24

Jesus Heleia NeHalang Na Tuele Palaungana Nge Lape Te Heporeke

(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)

¹ Iok laol, Iesus i hot nga NeHalang na tuele ke teke lala lo, pe nena hana mur tela nge I ke te teke te henonou mule I langa pele mur. Pe te hele, “O nau la mule nga pele pane mur, nakuria urana

☆ **23:38:** 1Ki 9:7-8; Jer 22:5 ☆ **23:39:** Psa 118:26

mana.” ² ✧ Pe Iesus hele, “Oe, pe pele nenge a esesia iri nem lape te heporeke iri. Pe um nemur nenge te lung heke iri nem lape te sisparai sio hulu.”

*Iesus Heleia Ure Poreke Ngana Nge Lape Lohot
(Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)*

³ Iok, Iesus arare nga hengene nge Oliua pe nena hana mur tela kome mana nge I pe te ontei hote I ke pomai, “O hele hot lememe. Ure nem lape lohote nge ngingie? Pe utar nge lape lohote tala ke mo nau hilia oat mule ngam pe ich nei hetala toto ngana mai?”

⁴ Pe Iesus hele, “Imo a nauala amo ke nek, iange lape mele hel te channanga rere mene imo. ⁵ ✧ Iri halang lape tela nge imo pe te hetue ek, pe te channanga rere mene hehei pe hana ke te teke, ‘Tau Kristus koloi, Non nenge NeHalang kulosia at ke mene mule hehei pe hana.’ ⁶ Pe imo lape a longe nananga mur nga hunelinga palaungana, pe a longe pingana nge sasa ke at. Pe a matau ero. Ure nemur nenge pomam te lohote tattala pe ich nei hetala toto ngana, ngana kou atat kura.

⁷ Kileng papalauna nai aria mata i helel. Pe tuele kina e teia polong ke tela nga tuele kina e pule. Pe lape uringa lohote pe mangila rurur nga kileng mur lochloch. ⁸ Pe ure nemur te lohote ke pomanga hei nenge amneia ana inin nga talun ngana toto nenge tuna sechia i.

⁹ ✧ “Tau lek hana mur imo. Pe hulua nga kileng lochloch lape lemeria ero ia imo. Pe lape te laua imo pe a amneia melmelenga palaungana pe te hune imo ke a mete. ¹⁰ Pe nga etue nem, hana

✧ **24:2:** Luk 19:44 ✧ **24:5:** Mat 24:23-24; 1Io 2:18 ✧ **24:9:** Mat 10:22

halang nenge leteria manmanna nge Iau, lape te hile leteria manmanna ngana nem pe lape te poi poreke hel mule nge iri. Pe lape te tung heke mule hel nge iri langa reria ngarang mur peria. ¹¹ ✧Pe hana halang lape te lohaka pe te channanga ke te teke iri hetatalonga mur pe te pallaklaka ia hulua halang. ¹² Poinga poreke ngana lape salala hite kileng pe poinga urana ngana lape het sio. ¹³ ✧Pe mele hel nenge te mes ke kerkereng kela het nga kileng nei hetala toto ngana, lape NeHalang mene iri. ¹⁴ ✧Pe helenga urana toto ngana nga NeHalang nena naualanga pe nekinga, lape te hele hote nga kileng lochloch ngana nga ich, ke hehei pe hana lochloch te longe. Ke het pe ich nei hetala toto ngana lohohot sapele.”

*Ure Nenge Poreke Toto Lape Lohohot
(Mak 13:14-23; Luk 21:20-24)*

¹⁵ ✧Pe Iesus hele pule ke teke, “Imo lape a naue ure poreke ngana nenge hetatalonga Taniel hele ia nge nike toto lo ke teke, ‘Ure poreke ngana nem mes nga NeHalang na tuele.’ Mele nenge sisia helenga nei letena tuanin hote luna ke nek. ¹⁶ Ke nga etue nem, iri nenge tetu nge Iutea te ua ke tela nga hengene mur. ¹⁷ ✧Nenge teke otu nga pele ona, otu lola. Pe o teu la mule nga pele letena ke o mene mule ute ero ol. ¹⁸ Pe nenge teke otu nga ume, otu lola. Ola mule nga lem pele ke o mene lem hengeron sase ngana ero ol. ¹⁹ Nga etue nem, hehei nenge saria pe nenge te lololo peo

✧ **24:11:** Mat 24:5, 24; 1Io 4:1 ✧ **24:13:** Mat 10:22 ✧ **24:14:** Mat 28:19 ✧ **24:15:** Dan 9:27; 11:31; 12:11 ✧ **24:17:** Luk 17:31

lape te amneia ke meena toto nge iri. ²⁰ Pomalam a hetaulau lange NeHalang ke ure nem lohohot nga etue lololo ngana ero, pe lohohot nga Sapat ana etue ero. ²¹ ✧Iange melmelenga pe ure meena ngana nenge palaungana toto lape lohohot nga etue nem. Pe ure e nge pomam lohohot nge nike ero toto, nga ich nei talun ngana nike. Pe nga hoena pule ure palaungana e nge pomai lape lohohot ero. ²² Nenge teke NeHalang tom chore etue poreke ngana nem ero, hulua lochloch lape te het. Pe I letena ia nena hana mur nenge hesilei hote iri lo, pomalam tomia etue nem ke choro mana. ²³ ✧Nga etue nem, nenge teke mele hele lange imo ke teke, ‘A nau at! Kristus koi! Eh, ero! Ngana pau kou!’ A nau pe poinga nei lohohot, letemo manmanna ia ero. ²⁴ ✧Iange hana nenge te channanga ke te teke iri Kristus pe te channanga ke te teke iri hetatalonga mur, lape te lohohot ke te poia ure mur nenge te lohohot manmana ke halang. Pe lape te teke te channanga ia NeHalang nena hana mur pule. Lape nakuria nge te poia ma ero. ²⁵ A longo ke nek! Ure nemur te lohohot ero kura pe e hele tele lange imo nike.

²⁶ ✧ “Ke nenge teke mele hele ke teke, ‘Ana non pau kou tunga ich sana lomona,’ a longe helenga nem pe a la ero toto. Nem pe mele hele ke teke, ‘Ana non pai koi talkomkome nga pele pa nei letena.’ Helenga nemur, letemo manmanna ia iri ero. ²⁷ ✧Iange Non Tuna at ngana, pomalaka nga kileng chalem ngana nenge chalem nga chaia

✧ **24:21:** Dan 12:1 ✧ **24:23:** Mat 24:5 ✧ **24:24:** Deu 13:1-3; 2Te 2:8-9; Hem 13:13-14 ✧ **24:26:** Luk 17:23-24 ✧ **24:27:** Mat 24:37-39

matana haka ngana pe tualeme ke la lochloch nga chaia matana puluch sio ngana. ²⁸ ✧Ngie pisou mur te euirau mana nga kileng unne nenge mele nge mete koluna maia.”

Non Tuna At Mule Ngana
(Mak 13:24-27; Luk 21:25-28)

²⁹ ✧Iok, Iesus hele pule ke teke, “Nga etue nenge ure meena ngana nemur te lohohot ke het, ure meena ngana hel pul lape lohohot nenge:

“‘Chaia matana au ala mana
pe teio tua ero.

Itoch mur lape te losio hot nga tapa sana,
pe ure kerkereng ngana mur nga tapa sana
lape te rur rara pule.’

³⁰ ✧“Pe ute lape lohohot nga tapa sana nenge henonoua Non Tuna nge lape lohohot. Pe mata lochloch ngana nga ich nei lape tenau heke Non Tuna langa ulu nga tapa sana pe te tang. Iange I at luluch nga nena kerkerenga pe hemalmalinga palaungana. ³¹ ✧Pe lape ngalum paena alngana ke palaungana toto pe Non Tuna kulosia nena angkelo mur ke tela nga kileng lochloch ngana nga ich, ke te mene nena hana mur nenge i sipona hesilei hote iri lo.”

Hengetoro Nga Ae Popi Tana
(Mak 13:28-31; Luk 21:29-33)

³² “Iok, lemek ke e teke a mene hengetoro lakoi nga ae popi tana. Ae nem, nga etue nenge ta esia nge ina hou hot mumule nga perperna mur, ta

✧ **24:28:** Luk 17:37 ✧ **24:29:** Isa 13:10; 34:4; Ezk 32:7; Jol 2:10, 31; 2Pi 3:10; Hem 6:12-13 ✧ **24:30:** Dan 7:13; Zec 12:10; Hem 1:7
✧ **24:31:** 1Ko 15:52; 1Te 4:16

eteia ke chaia ana etue heroi lo. ³³ Pe imo pule apoi ke pomalam. Ke a esia ure nemur nenge te lohotot nei, pe a eteia ke etue nem at rochroi toto lo. ³⁴ ✧ Pe e hele ke manmanna toto lange imo. Hehei pe hana nemur nga etue nei lape te mete ero kura pe ure nemur te lohot lochloch lo. ³⁵ ✧ Tapa pe ich nei lape te het pe lek helenga hetala ngana ero toto.”

*Mele Eteia Etue Nem Lohot Ngana Ero
(Mak 13:32-37; Luk 17:26-30, 34-36)*

³⁶ ✧ “Mele pele eteia ero toto, nga etue nem lohot ngana pe nga etue koana tei toto nenge ure nem lape lohotia. Hekulkulonga mur nga lut nga tapa te eteia ero pe Non Tuna eteia ero pule. Temene I toro mana eteia. ³⁷ ✧ Pe etue nenge Non Tuna at muleia, pomalaka nga ure nemur nenge te lohot nga etue nenge Noa. ³⁸ Lange nga etue nemur nenge ech taua kileng ero kura, hehei pe hana te ngaungau pe te inin pe te helei helel kela het nga etue nenge Noa iuch teu nga nena imot. ³⁹ ✧ Pe iri tetu pulut mana pe te eteia ure nenge lape lohot ero. Ol pe te rura mana pe ech kon haka pe taua iri lochloch ke te het. Ke poinga nem lape lohot mule nga etue nenge Non Tuna at mule ia. ⁴⁰ Hana nai lape te tutu nga ume, pe lape te ua toto ia elle pe elle mana tu ol. ⁴¹ Pe hehei nai te ululo pas, pe lape te ua toto ia elle pe elle mana tu ol.

⁴² ✧ “Ke pomalam a tatalo elele imo ke neknek nike. Lange a eteia etue nenge amo Non Soke lape at ia ero. ⁴³ ✧ Pe letemo tuanin ia nei ke nek; Teke

✧ **24:34:** Mat 16:28 ✧ **24:35:** Mat 5:18 ✧ **24:36:** Ume 1:7; 1Te 5:1-2 ✧ **24:37:** Gen 6:5-8 ✧ **24:39:** Gen 7:21-23 ✧ **24:42:** Mat 25:13 ✧ **24:43:** Luk 12:39-40; Hem 16:15

pele tokoninga e eteia etue nenge non kemenga kina e lape at nga miliko, manmanna toto ke i lape mamani ero pe mese ke nauala ke poi ele non kemenga nem nge at ke palchach teua nena pele. ⁴⁴ Pe imo apoi ke pomalam pule. Anau ala mana iange a eteia Non Tuna at mule ngana ero.”

*Non Nenge Urana Pe Non Nenge Poreke
(Luk 12:41-48)*

⁴⁵ “Itei nge imo hana nenge a umume, nge ramana song ke urana pe poia ume ke nek? I laka nenge ana non soke letena here nge nauele pele, pe tunge nena hekuleileinga mur aria ngaunga nga ngaunga ana etue pengpeng. ⁴⁶ Nenge teke mele nem ana soke at pe hottaua i nge popoia ana ume ke nek ke pomam, mele nem iech toto. ⁴⁷ ✧E hele ke manmanna toto lange imo, non soke nem lape talue mele nem ke nauele nena urelu mur lochloch. ⁴⁸ Pe nenge teke mele nem i non nge poreke, lape letena tuanin nge i sipona ke teke, ‘Ah! Non soke panem at mule ke ueiuei ero paiam.’ ⁴⁹ Pe talun ke nos lapue pekngana mur pe popoi ngaunga matana pe in lululuch nge hana porekreke ngana mur. ⁵⁰ Pe non soke nem lape at mule nga etue nenge non neu kulele i ia ero. ⁵¹ At pe lape chatulu hite pe sau hote i kela tululuch nge hana nenge aria hengetau nachnai hali, nga kileng nenge te tangtang pe ngingiria chatrekreke ia.”

25

Hehei Malolong Nge Iri Analoch

1 ✨“Pe nga etue nem NeHalang nena nualanga pe nekinga nga tapa, pomalaka nge hehei malolong mur nge iri analoch. None nge lei heueu ngana teke atat, pe hehei malolong nemur te mene reria lemenga mur pe tela ke tei ele i ke te mene i at. ² Pe hehei lime nge iri, leteria matana ke nek nga utar nenge lape te poia, pe lime te poi ke pomanga hauaua mur. ³ Ke iri lime nenge te poi ke manga hauaua neu, te mene reria lemenga mur pe te mene rir ana lochngasio ke halang ero. ⁴ Pe lime nenge leteria matana ke nek, te mene reria rir ana lochngasio ke halang. Iok, tela ⁵ pe non halangina nem at ke ueiuei ero. Ol pe iri lochloch ke mataria nongnongo pe te mamani sio.

⁶ “Pe nga miliko tuna, mele halngana hot ke teke, ‘Non halangina nei koloi! A hot at nge i ol!’ ⁷ Ol pe hehei malolong nemur te rura haka pe te kik taua reria lemenga mur ke te tongo mule iri.

⁸ “Pe hehei lime nenge te poi ke manga hauhaua neu, te hele lange pekngaria nemur ke te teke, ‘Lemem lemenga mur i te chanuch sisio lo. A tung lemem rir ana lochngasio hel.’

⁹ “Pe iri te hele, ‘Ero, iange mo mene ke purpure ita lochloch ero. Pomalam ala ke a long rara lemo nge mele hel.’

¹⁰ “Iok, hehei nemur tela sapele kela te tango rara. Tei ke te lala kura pe non halangina neu puris. Pe hehei nenge tetu ke te kulele i neu, tela luluch nge i sapele. Pe te piu ele sapele iri pe te ngau luluch nge i nga ngaunga matana nenga leinga heueu ngana.

✨ 25:1: Luk 12:35; Hem 19:7

11 ✧ “Pe nga hoena malolong nemur pekngaria mur teat mule. Ol pe te hele ke te teke, ‘Non halangina nem, imem koloi moat lo. O lohe piunga nge imem ol!’

12 ✧ “Pe non neu hele, ‘E hele ke manmanna toto lange imo, e eteia imo ero toto i.’

13 ✧ “Ke pomalam mana a tatalo ele imo pe atu ke a nauala mana, iange a eteia etue nenge Non Soke at mule ia ero.”

Nananga Nge Hana Mol
(Luk 19:11-27)

14 “NeHalang nena naualanga pe nekinga pomai pule. Pomanga none nge iua nena hana mur, pe hele lange iri ke tenau ele nena ure mur, pe i lohaka ke langa kileng tau ngana e. 15 ✧Pe non palau neu eteia nena hana mur te ume ngaria, pomalam heronge umtutuna nge iri. Pe tunge ke umtutuna ana kole iri lime lange e pe umtutuna ana kole nai tunge lange e pule pe umtutuna ana kole elle lange mol ngaria. Ke het pe lohaka pe la sapele.

16 “Pe non nenge mene ke umtutuna ana kole iri lime neu, mene umtutuna neu pe poi ume ia nenge mene umtutuna hel pule. Pe umtutuna nenge ume hote lohot ke ana kole iri lime mule. 17 Pe non nenge mene ke umtutuna ana kole iri nai poi ke mau pule. Pe la mene ke umtutuna ana kole nai mule. 18 Pe non nenge mene umtutuna ana kole elle neu, mene pe la ke alohite nga ich.

✧ 25:11: Luk 13:25-27 ✧ 25:12: Mat 7:23 ✧ 25:13: Mat 24:42

✧ 25:15: Rom 12:6

19 “Iok, kileng mala lo pe non palau neu at mule sapele. Pe iua hana nemur pe onteia iri nga umtutuna nemur. 20 Pe non nenge mene ke kole iri lime takis teua nena la, luluch nga kole iri lime nenge i sipona ume hote pule pe hele, ‘Non soke, iong o tung ke umtutuna ana kole iri lime at nge iau. Pe e ume ia umtutuna nem pe e mene ke ana kole iri lime mule.’

21 ☆ “Ol pe non palau neu hele, ‘Urana toto. Lek non iong nge urana. O poia ume unne sune nem ke urana mana. Pe lape e talue iong ke o nauele ume hel pule. O iat ke o iech luluch nge iau.’

22 “Iok, non nenge mene ke umtutuna ana kole iri nai, i teu la pe hele, ‘Non soke, iong o tung ke umtutuna ana kole iri nai at nge iau. Pe e ume hot mule ke ana kole iri nai ke ngana koi.’

23 “Pe non palau neu hele, ‘Urana toto. Lek non iong nge urana. O poia ume unne sune nem ke urana mana. Pe lape e talue iong ke o nauele ume hel pule. O iat ke o iech luluch nge iau.’

24 “Ke het pe non nenge mene umtutuna ana kole elle neu i teu la ol. La pe hele, ‘Non soke, e eteia ke iong non nge letem inin hali. Iange o lulu heke mene hana kelkel ngana hel aria ume nge tetue. Pe o takirau heke mene hana hel aria ngaunga tutuna mur nge te sochia iri lo. 25 Nem poia iau ke e matau lek nge iong. Pomalam e mene lem umtutuna pe ealo hite nga ich. Ke lem umtutuna mur koi.’

26 “Pe non palau neu hele, ‘Iong non poreke ngana nenge lem melei tana hulu. O eteia iau nge e poi ke machmam lo. 27 Pe toinge o mene lek

☆ 25:21: Mat 24:45-47; Luk 16:10

umtutuna pe o laia nge hana hel ke te poi aria ume ia mukam. Pe e at mule pe e mene mule nge iri. Pe lape e mene ke ele haka pol nga nenge o tunge lange iri nem.'

²⁸ “Ol pe non palau neu hele lange nena hana mur hel pule ke teke, ‘A mene umtutuna nem nge i pe a tunge lange non nenge nena umtutuna ana kole iri analoch. ²⁹ ✧ Iri nenge reria ure halang lape te heluluch tau mule ke halang toto ol. Pe iri nenge reria ure halang ero lape NeHalang mene mule ure nemur nge iri. ³⁰ ✧ Pe a sau hote non poreke ngana nem ke lange hot nga kileng au ngana. Nga kileng nenge te tangtang pe ngingiria chatrekreke ia.’ ”

Ich Nei Hetala Toto Ngana

³¹ ✧ “Nga etue nenge Non Tuna at, lape at luluch nga nena hemalmalinga palaungana pe hekulku-longa mur teat luluch nge I. Pe lape kila haka nga nena arenga palaungana nenge te hemalmalia nga lut nga tapa. ³² ✧ Pe hulua nga kileng lochloch ngana nga ich, lape tela ke te eukirau nga matana. Pe lape hesilei hotote nena hana mur elle pe elle nga hulua leteria. Ke pomanga non nenge nauelele huros mur nge hesilei hohote sipsip mur nga meme mur leteria. ³³ Pe talue sipsip mur nga ilina hele nenga pen tamalmal pe meme mur nga ilina hele nenga pen hoihoi.

³⁴ “Ol pe Non Soke nem lape hele lange iri nenga pen tamalmal ke teke, ‘Imo nemur a i at. Temek na petanga tu nge imo lochloch, pe lape ateu langa

✧ **25:29:** Mat 13:12; Mak 4:25; Luk 8:18 ✧ **25:30:** Mat 8:12; Luk 13:28 ✧ **25:31:** Mat 16:27; 19:28 ✧ **25:32:** Ezk 34:17; Hem 20:11-13

naualanga pe nekinga nenge NeHalang. I ala hote ich nei ero kura pe tatalo ele tele kileng nem ke teke lemo ia. ³⁵ ✧ Iange nga etue nenge e uri, a hengaua iau. E mete ak ech pe a heinia iau. E la nga kileng tau ngana pe a nek teua iau langa lemo pele. ³⁶ Lek hengeron chachulu pe a hemele iau ke nek. Singik haleles pe a nauele iau ke nek. E ma teu nga tuele au ngana, pe anau totote iau.’

³⁷ “Pe iri nenge te pengpeng toto te tuacholia ke te teke, ‘Non Soke, imem mo kolkol iong nge o uri pe mo tung am ngaunga. Pe o mete am ech pe mo tung am ech. ³⁸ Pe nga etue tei mo esia iong ke pomanga none nge at nga kileng tau ngana pe mo nek teua iong langa lememe pele? Pe lem hengeron chachulu pe mo hemele iong ke nek? ³⁹ Pe nga etue tei pule mo esia iong nge singim haleles pe mo poia iong ke nek pe otu teu nga tuele au ngana pe mo nau tote iong?’

⁴⁰ ✧ “Pe Non Palaungana neu lape tuacholia ke teke, ‘E hele ke manmanna toto lange imo, utar nenge a poia lange tik e nge ene sio manmana, a poia at nge Iau pule.’

⁴¹ ✧ “Pe lape hele lange iri nemur nga pen hoihoi ke teke, ‘Imo nemur a ua toto nga matak. NeHalang letena inin tau tote imo. Ke lape ala nga oan ngingina ngana nenge non poreke ngana pe nena hana mur te tutu ia. Pe oan nem ngau lala pe mete erochro! ⁴² Iange e mete ak pe a naue iau nga ngaunga unne ero. ⁴³ Pe ei ke ela nga kileng tau ngana pe a mene teua iau langa lemo pele ero. Lek hengeron chachulu pe a tung lek ero. Singik

✧ **25:35:** Isa 58:7 ✧ **25:40:** Pro 19:17; Mat 10:42; Mak 9:41

✧ **25:41:** Mat 7:23

haleles ke e ma pe a at ke a naue iau ero. Pe e mateu nga tuele au ngana pe a at ke a naue iau ero pule.’

⁴⁴ “Pe hana nemur te tuachol ia ke pomai, ‘Non Soke imem mo kolkol iong nge o ururi pe o metmete am ech pe oii nga kue tau ngana pe lem hengeron chach ululu pe haleles menmene iong pe oma teueu nga tuele au ngana i. Toinge mo esia iong, mo halaua iong la.’

⁴⁵ “Pe Non Palaungana nem lape hele ke teke, ‘E hele ke manmanna toto lange imo, nenge teke a poia ute lange tik e nge ene sio mana ero, a poia at nge iau ero pule.’

⁴⁶ ✧ “Ke iri lochloch ngana nemur lape te sio langa oan ngingina ngana. Pe iri nemur nenge te pengpeng nga NeHalang matana, lape te mene maulinga ke koko.”

26

Tetal Helenga Ke Teteke Tehune Iesus

(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Ioa 11:45-53)

¹ Iesus hele ia ure lochloch ngana nemur ke het pe hele lange nena hana mur ke teke, ² ✧ “Imo a eteia lo? Etue nai ma ol, pe ngaunga matana palaungana nenga Inगतoto nem lape lohot. Pe lape te tung heke Non Tuna langa hana porekreke ngana mur peria, ke te hero heke I nga manga toto.”

³ Ol pe hana nenge te popoi tunginga aria soksoke ngana mur, pe Iuta mur aria papalauna mur, te eukirau nga ne Kaiapas na pele. Ne Kaiapas i

✧ **25:46:** Dan 12:2; Ioa 5:29 ✧ **26:2:** Exo 12:1-27; Mat 20:18

tunginga ana hana mur aria ae huna nenge soke toto. ⁴ Pe tetal helenga ke te teke te lau kome Iesus pe te hune I ke mete. ⁵ Pe te hele, “Ta poia nga etue palaungana nei ero, iange lape hehei pe hana te esia pe palinga hel palaungana lohaka.”

⁶ Pe Iesus tu nge Petani nga ne Simon nena pele. Nge nike, non nem singina poreke toto ia haleles e. ⁷ ✧ Iesus are ke ngaungau nga hatanga, pe heie mene ure nenge inangana ehech pe uruna ele aka toto, pe la ke pasiling heke nga Iesus palpalna. (Ure nem mateu nga kina nge te umeia nga um e nge ene alampasta.)

⁸ Pe Iesus nena hana mur te esia pe leteria inin toto pe te hele, “Ure nei uruna haka toto i, pe pomere nenge hei pa nei at ke hesil sio mene nga lamai mai? ⁹ Toinge ure nei ta laia ke mele hel te olia pe ana umtutuna ta laia nge pakarkar una mur.”

¹⁰ Pe Iesus eteia leteria tuanin ngana mur ke het lo. Ol pe hele lange iri ke teke, “Pomere toto nenge a ulo heke mene letemo inin ngana lange hei nei? Poinga nenge hei nei poia nei, poia nga urana ngana. ¹¹ ✧ Iau lape etu luluch nge imo ke mala ero. Pe atong nemur nenge reria ure halang ero lape tetu luluch nge imo ke kokoes. ¹² Hei nem ling heke ure inangana ehech ngana nem nga singik, iange ak metenga heroi lo. ¹³ E hele ke manmanna toto lange imo, lape te haliu hote Helenga Urana Toto Ngana nga kileng lochloch ngana nga ich nei, pe lape te hele hote poinga nenge hei nei poia

pule, ke hulua lochloch ngana te hele ia pe leteria metene i.”

Iutas Ngata Lange Hana Papalauna
(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Ioa 11:45-53)

¹⁴ Iok, Iesus nena hana mur iri analoch pe nai. Pe elle nge iri ene Iutas Iskariot. Ana non, lange tunginga ana hana mur aria soksoke ngana mur, ¹⁵ ✧ pe onteia iri ke pomai, “Nenge teke e tung heke Iesus langa perimo, pe uruk? Lape a tunge lek utar?” Ol pe hana nemur tesis ala ke umtutuna iri ana non kina elle pe analoch (30) pe te tunge lange i. ¹⁶ Ol pe talun sapele ke tango rara kue nenge lape tung heke Iesus langa hana nemur peria.

Iesus Ngau Luluch Nge Nena Hana Mur
(Mak 14:12-21; Luk 22:7-13, 21-23; Ioa 13:21-30)

¹⁷ ✧ Iok, ngaunga matana nenga Beret Menini Ngana lohohot, pe Iesus nena hana mur tela nge I pe te onteia I ke pomai, “Lemem ke o teke mo tatalo ele ngaunga nenga Inगतoto ana ure mur langai?”

¹⁸ Pe Iesus hele, “A iteu ke ala nga kileng palaungana neu pe a esia none pe a hele lange i ke a teke, ‘Heteronga hele ke teke: Ak etue at rochroi lo, pe e teke Iau pe lek hana mur mo ngaua ngaunga matana nenga Inगतoto nga lem pele.’ ” ¹⁹ Ke Iesus na hana mur tela pe te poi mana ke pomanga hele ngana pe te tatalo ele sapele ure mur nga lamau.

²⁰ Iok laol, nga miliko Iesus iri ul nena hana analoch pe nai neu teare ke te ngaungau nga hatanga. ²¹ Te ngaungau pe Iesus ra haka pe hele, “E hele ke manmanna toto lange imo, amo e

nge imo lape tung heke iau langa hana porekreke ngana mur peria.”

²² Ol pe Iesus nena hana mur leteria poreke toto, pe elle pe elle te onteitei ia Iesus ke te teke, “Non Soke, lape o heleleia kai iau mai?”

²³ ✧ Pe Iesus hele, “Mele nenge heteu luluche penna nge Iau nga kaliu nga ta ngaungau ngara, i lape tung heke Iau lange hana porekreke ngana mur. ²⁴ Non Tuna lape mete ke pomanga NeHalang Nena Alalaha hele talue nge nike lo. Pe non nenge poi poreke Non Tuna nem lape tungana poreke toto. Urana toto ngana, toinge non nem tana hoe i ero nike.”

²⁵ Pe non nenge lape tung heke Iesus lange hana porekreke ngana mur, ngana laka Iutas. Pe Iutas hele, “Hetoronga, lape ngana kai iau mai?”

Pe Iesus hele, “Oe, ngana laka iong.”

²⁶ Iok, te ngaungau ol pe Iesus mene beret nem pe hele urana toto lange NeHalang pe reke pe tunge lange nena hana mur pe hele, “A mene ke a ngaua. Mirak koi nei.”

²⁷ Ke het pe mene heke uain nga eulinga pe hele urana toto lange NeHalang. Pe tunge lange nena hana mur pe hele, “Imo lochloch a mene nei ke a inia. ²⁸ ✧ Eik koi, nenge lape pasiling hot ke hekerkereng ia Tomunga hel ana Helenga nem. Iange eik i sipona lomo sue hulua lochloch reria poinga poreke ngana mur. ²⁹ Pe e hele lange imo, lape e inia uain nei ero ol kela het nga etue nenge ita ul ta in mule uain heueu ngana nga Temek nena naualanga pe nekinga.”

✧ **26:23:** Psa 41:9 ✧ **26:28:** Exo 24:8; Jer 31:31-34; Zec 9:11; 1Ko 10:16

30 ✧Iok, te peua aria peunga e ke het pe te lohaka nga kileng neu pe tei ke tela sapele nga hengene nge Oliua.

*Iesus Hele Hote Petrus Channanga Ngana Mur
(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Ioa 13:36-38)*

31 ✧Tela te lohote pe Iesus hele lange nena hana mur ke teke, “Heueu nga miliko lape letemo manmanna ngana losio pe a ua ak. Iange NeHalang nena helenga nenge tehas sue ke ulolo, hele ke teke,

“Lape e hun sue Non nenge nauelele sipsip mur pe nena sipsip mur lape te ua parai.”

32 ✧E mete pe nga etue nenge e maul haka mule, lape Iau muka nge imo ke ela nge Kalelea.”

33 Pe Petrus lohaka pe hele, “Nenge teke iri lochloch ngana te ua, iau lape e ua am ero toto.”

34 ✧Pe Iesus hele, “E hele ke manmanna toto lange iong. Heueu nga miliko, pareo tang ke hemol ero kura pe o channanga hemol ke o teke o eteia Iau ero.”

35 Pe Petrus hele ke kerkereng toto ke teke, “Iau lape e pallaka ke pomam ero toto! Nenge teke e mete luluch nge iong, helenga nenge e eteia iong ero lape e heleia ero toto!” Pe Iesus nena hana nemur lochloch te hele ke pomau pule.

*Iesus Hetalaulau Nga Ume Nge Ketsemani
(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)*

36 Iok laol, Iesus la luluch nge nena hana mur ke tela nga kileng nenge te hetue ke ene Ketsemani. Ol pe hele lange nena hana mur ke pomai, “A

✧ 26:30: Luk 22:39; Ioa 18:1 ✧ 26:31: Zec 13:7; Ioa 16:32

✧ 26:32: Mat 28:7, 16 ✧ 26:34: Mat 26:69-75

are lakoloi pe ela lamau ke e hetalaulau mukam.”

³⁷ Pe Iesus mene ke Petrus pe ne Sepeti tutuna mur nai ke tela luluch nge i. Pe talun ke amnei poreke tote letena meena ngana sapele. ³⁸ ✧ Ol pe Iesus rahaka pe hele lange iri ke teke, “Letek meena ngana nei, palaugana sakilil pe eingak teke pulo toto ia. Atu lakoi pe ta mese ala mana.”

³⁹ Iok, Iesus ila pol pe losio pe ma ke nau sio langa ich pe hetalaulau ke teke, “Nenge teke lememe, opoi ele ure meena ngana nenge teke lohotos nge Iau nei. Pe o nanasia lemek ngak ero. O nanas mene iong sipom lememe ngam.”

⁴⁰ Iok, Iesus ila mule nge nena hana mol neu. La pe nau pe te mamani lo. Ol pe hele lange Petrus, “Pomere nenge a mese pe a nauala luluch nge iau ero? ⁴¹ Anau ala pe a hetalaulau lange NeHalang, ma lape poinga poreke ngana lohotos nge imo pe a losio. Imo lememe toto ke a poia poinga urana ngana nemur pe ero iange singimo makuk leilei mana nge a poia.”

⁴² Iesus hile iri pe la mule ke hetalaulau, “Temek, nenge teke kue e ero ol lape e takis mene ure meena ngana nei. Pomalam lape lememe ngam lohotos ke manmana.”

⁴³ Iok, Iesus la mule nge nena hana mol neu pe te mamani mule lo iange mataria meena toto. ⁴⁴ Hile sue iri pe la mule ke hetalaulau ke pomanga tele ngana.

⁴⁵ Ke het pe la mule nge iri pe hele, “A mamani kolo manmana lemo kura ma?! A nau, etue koana nei i at lo, nenge lape te tung heke Non Tuna langa hana porekreke ngana mur peria. ⁴⁶ ✧ A lohaka pe

tala. Non nenge tung heke Iau langa hana nemur peria, ngana koloi.”

Te Laua Iesus

(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Ioa 18:3-12)

⁴⁷ Iesus helele kura pe Iutas i hot sapele. Iutas i none nga Iesus nena hana analoch pe nai nem. Pe i laka nenge lape tung heke Iesus langa hana porekreke ngana mur peria. Pe hana nenge te popoi tunginga aria soksoke ngana mur pe hana papalauna mur te kulos ia hulua ke tela luluch nge Iutas. Pe te loloch ia reria tukmaul pe mese mur.

⁴⁸ Pe Iutas hele la tala nge hulua nemur lo ke teke, “A nau pe e lau haka nge none, ana non lalom. Alau sapele i.” ⁴⁹ Iok, Iutas la sapele nge Iesus pe hele, “Miliko hetoronga.” Pe lau haka sapele nge I.

⁵⁰ Pe Iesus hele, “Neingak, o poia lem ume ol.” Ol pe hana nemur tei hot ke te heliliu hite Iesus pe te lau sapele I. ⁵¹ ✧Ol pe Iesus nena none kik taua na mese pe teke likia tunginga ana hana mur aria soke nena none. Pe ero, mese neu mene hot mene non neu talngana. ⁵² ✧Ol pe Iesus hele, “O tal teu mule lem mese langa munna. Mele nenge pal pe menmene mese lape te hune i nga mese. ⁵³ Imo a eteia ero kura kai? Nenge lemek, e hele lange Temek pe heueu nei kulos sue angkelo mur nge iri halang toto ke te at ke te halaua Iau. ⁵⁴ Pe nem lape ero iange ure nenge lohote nei, lohote ke pete tote NeHalang nena helenga mur nenge tehas sue ke ulolo.”

⁵⁵ ✧Ol pe Iesus hele lange hulua nemur ke teke, “Iau mai, Iau non poreke toto ngana e nge e hunun

✧ **26:51:** Ioa 18:26 ✧ **26:52:** Gen 9:6; Hem 13:10 ✧ **26:55:** Luk 19:47; 21:37

kai, nenge ai ia hulua ke aat taua Iau mai? Kokoeses e are ke e hetottoro nga NeHalang nena pele letena. Pe pomere a laua iau ero? ⁵⁶ Pe ure nenge lohot heueu nei, lohot ke pete tote hetatalonga mur tehas ngaria.” Ol pe Iesus nena hana mur te lohaka pe te ua ana sapele.

Iesus Mes Nga Hana Papalauna Mataria

(Mak 14:53-65; Luk 22:54-55, 63-71; Ioa 18:13-14, 19-24)

⁵⁷ Iri nenge te laua Iesus te mene I lange ne Kaiapas. Nga etue neu hotonga ana hetoronga mur pe hana papalauna mur, tela ke te eukirau nga ne Kaiapas na pele lo. Ne Kaiapas i non soke nenge nauele tunginga ana hana mur. ⁵⁸ Pe Petrus i ke nanas ke la toto nga ne Kaiapas na pele ana kilengkoana nge hot pe i ke kangkanga manmana. Ol pe i teu kela kila luluch nge palinga hel ana hana mur ke teke nau nga te poi ngaria ia Iesus.

⁵⁹ Pe hana papalauna nenge te hemurung neu te teke te hune Iesus ke mete. Pomalam te tango rarara Iesus ana metenga huhuna mur nga helenga pallaklaka ngana hel ke te hune i. ⁶⁰ Hulua halang te lohot ia reria helenga pallaklaka ngana mur pe te hottaua ero.

Pe nga hoena ol hana nai tei hot ⁶¹ ☆ pe te hele, “Non nem hele ke pomai, ‘Iau nakuk toto nge e toto sue NeHalang na pele palaungana, pe e hemes heke mule nga etue iri mol mana.’ ”

⁶² Ol pe ne Kaiapas mes haka pe hele lange Iesus, “O longo langa hana nemur te hele ngarngaria? Lape o tuachol ia ke mere?”

☆ **26:61:** Ioa 2:19-21

63 ✧Pe Iesus mes ke reng mana.

Ol pe ne Kaiapas hele mule ke teke, “NeHalang tu ke maulul pe iong o hele ke manmanna nga matana. E teke e onteia iong. Iong nge iong Kristus kaloi? Pe iong nge NeHalang tuna ma? O hele hote nem at nge imem ke mo longo.”

64 ✧Pe Iesus tuacholia, “Oe, ngana laka iong sipom o hele hote nem lo. Pe e hele lange imo lochloch ngana nem: NeHalang i non Solaki ngana ia. Pe nge he kura lape a esia Non Tuna nge are nga NeHalang ilina ele nenga pen tamalmal. Pe pule lape anau heke I nge sio at nga ulu nga lut nga tapa.”

65 ✧Ol pe ne Kaiapas tachach sue nena hengeron pe hele, “Non nei hele poreke tote NeHalang ene! A tango rere helenga utar ol? A longe helenga poreke ngana nem ke het lo! 66 ✧Pe letemo ma ke mere?”

Pe hana nemur te tuacholia, “Urana nge ta hune I ke mete.”

67 ✧Ol pe te ulut lolele matana pe te amruche peria pe te palia. Pe hel, te tepelehe i pe te songlele ia i pe te hele, 68 “Kristus, iong hetatalonga ma? O hele at nge imem. Itei toto nenge palia iong?”

Petrus Channanga Ke Eteia Iesus Ero

(Mak 14:66-72; Luk 22:56-62; Ioa 18:15-18, 25-27)

69 Pe Petrus pau kou arare nge hot kura nga pele neu ana kileng koana. Pe heie nge umume nge ne

✧ 26:63: Isa 53:7; Mat 27:12 ✧ 26:64: Psa 110:1; Dan 7:13; Mat 24:30 ✧ 26:65: Mat 9:3; Ioa 10:33 ✧ 26:66: Lev 24:16; Ioa 19:7 ✧ 26:67: Isa 50:6; 53:5

Kaiapas i lange i pe hele, “Iong nem, Iesus nenge Kalelea nena non iong pule.”

⁷⁰ Pe Petrus channanga nga iri lochloch ngana mataria ke teke, “Iau e eteia ure nenge o helele ia nem ero iam.”

⁷¹ Ol pe i hot sapele ke langa kileng koana nem ana kue teu ngana. Pe heie pule esia pe hele lange iri nemur nga lamau, “Iesus nenge Nasaret nem, nena none koi nei pule.”

⁷² Pe Petrus hele ke kerkereng toto ke teke, “Iau e eteia non nem ero toto iam!”

⁷³ Mala pol lo pe iri nemur nenge te mesmas nga lamau tela nge Petrus pe te hele, “Manmanna toto ke iong pekngam mur laka iri. Iange o hele ngam pomange Kalelea mur.”

⁷⁴ Pe Petrus hele, “E hele ke manmanna toto lange imo. Iau e eteia non nem ero toto. Nenge teke e channanga, NeHalang lape tuacholia ke poreke toto at nge iau.”

Petrus hele ke mau ke het pe pareo tang sapele.

⁷⁵ ☆ Ol pe letena metene sapele Iesus nena helenga nenge heleia. “Lape pareo tang ero kura pe o channanga hemol ke o teke o eteia iau ero.” Ol pe Petrus ua hot ke lange hot pe tang ke palaungana toto.

27

Iutas Rua (Ume 1:18-19)

¹ Pe nga uach uruna toto hana nenge te popoi tuninga aria soksoke ngana mur pe hana pa-palauna mur tetal helenga ke te teke te hune Iesus.

² Pomalam te kale I pe te mene I ke lange ne Pilatus. Ne Pilatus i non nenge mene ne Kaesa munna ke nauele Iuta mur.

³ Pe Iutas, i non nenge tung heke Iesus langa hana nemur peria. Ana non esia Iesus nge hana nemur te teke te hunune pe letena la mule nga poinga poreke ngana nenge poia ke ulolo. Pomalam lohaka pe mene umtutuna nenge iri ana non kina elle pe analoch nem pe la mule ia nge hana papalauna nemur. ⁴ Pe hele, “Iau, e poia poinga poreke toto ngana nenge e tung heke mene non nei lange imo. Pe non nei poia ute ke poreke ero toto.”

Pe hana nemur te hele, “Iong sipom lem ure ia. Nge imem, mo teke ute pele ero.”

⁵ ✧Ol pe Iutas sau teua umtutuna neu langa NeHalang na pele palaungana letena pe ua sapele kela rua.

⁶ Pe hana nenge te popoi tunginga aria papalauna mur te mene heke umtutuna neu pe te hele, “Umtutuna nei ta tal teu luluche langa NeHalang na pele ana umtutuna mur ero, iange te ol none eina ia ke ulolo.” ⁷ Pomalam te hele hel ia nge iri pe te teke te ol hote ich e nga umtutuna nem. Ich nem non nenge ume hotot tuninga mur nga ich nena ich ia. Pe kileng unne nem te poia ke hana lomonmona ngana mur koluria ana kileng. ⁸ Pomalam te hetue ich nem ke None Eina. Pe nga etue nei te hetetue ke pomau kura. ⁹⁻¹⁰ ✧Pe hetatalonga Ieremaia nena helenga lohote ke manmanna sapele nenge hele ke teke,

✧ **27:5:** Mat 26:14-15; Ume 1:18-19 ✧ **27:9-10:** Zec 11:12-13

“Te mene ke umtutuna iri ana non kina elle pe analoch (30) pe te ol hote Pota nena ich nem ke pomanga Non Soke hele ngana ia at nge iau. Pe umtutuna nem, Israel mur hel te talue ke te teke non nem uruna.”

Te Mene Iesus Lange Ne Pilatus

¹¹ Iok laol, te mene Iesus ke lange ne Pilatus. Ne Pilatus i non nenge mene ne Kaesa munna ke nauele Iuta mur. Pe ne Pilatus onteia Iesus ke teke, “Tuta mur aria soke ma iong mam?”

Pe Iesus hele, “Oe, iong sipom o hele hote lo.”

¹² ✧Hana papalauna nemur te tua hite helenga lange Iesus. Pe Iesus tuacholia helenga e ero toto. ¹³ Ol pe ne Pilatus onteia Iesus, “Iong mam o longo lala nga hana nemur reria helenga pule?” ¹⁴ Pe Iesus tuacholia helenga unne e ero toto. Nem poia ne Pilatus ke letena tuanin rara toto.

¹⁵ Kokoeses nga ngaunga matana palaungana nenga Inगतoto ana etue, ne Pilatus nananas ia poinga nenge lohe hotote none nga tuele au ngana, nga hulua lemeria ngana. ¹⁶ Nga etue neu none nge pingana songong nga poinga poreke ngana tunga tuele au ngana. Ene laka Parapas. ¹⁷ Ke ne Pilatus onteia hulua nenge te eukirau neu ke pomai, “Lememo taua non tei nge hana nai nei, ke e tung mule i lange imo? Ngana kai ne Parapas mai? Eh, Ngana kai Iesus nenge te hetue I ke Kristus mai?” ¹⁸ ✧Ne Pilatus hele ke mau iange eteia ke hana papalauna nemur saria keke Iesus kou nenge te mene lange i neu.

19 Nga etue nenge ne Pilatus are nga arenga palaungana nenge te hepengpeng ure meena ngana mur ia, nehei hekule helenga nei lange i ke teke, “O poia ute ke lohot nge non nem ero toto. Non nem I non urana ngana nge pengpeng toto. E hele ke mai iange e ma opek poreke toto ia I. Ke heueu nei singik meena mana.”

20 Pe ero. Hana papalauna nemur teteu nga hulua nemur leteria ke te long hote ne Parapas pe te teke te hune Iesus ke mete.

21 Ol pe ne Pilatus ontei mule iri ke teke, “Lememo taua non tei nge hana nai nei ke e tung mule lange imo?”

Pe hana nemur te tuacholia, “Lememem taua ne Parapas!”

22 Pe ne Pilatus ontei mule, “Pe Iesus nenge te hetue I ke Kristus, lape e poia I ke mere mai ol?”

Pe iri lochloch ngana te tuachol ia ke te teke, “O heon heke I nga manga toto!”

23 Pe ne Pilatus hele, “Ia, i mai poia utar ke poreke?”

Pe iri lochloch ngana te haliu hot ke te teke, “O heon heke I nga manga toto!”

24 ✨Ne Pilatus esia lo ke teke ute pele nge urana lape lohot ero. Pe pule nau urume lo ke chauchainga palaungana lape lohaka nge hulua nemur. Pomalam, mene ech pe lomo sue penna nga hulua mataria pe hele, “Iau lek ute pele ero langa non nei ana metenga. Imo sipomo a mene I ke a heon heke I nga manga toto.”

✨ 27:24: Deu 21:6-9

25 ✧Pe hulua lochloch ngana nemur te hele, “O tunge I at. Pe mete ngana nem ana helenga, hakaka nge imem pe tutumem mur ol!”

26 Pomalam ne Pilatus tung mule Parapas ke lange iri, pe tunge Iesus lange palinga hel ana hana mur ke te pal hulu hite pe te heon heke nga manga toto.

Palinga Hel Ana Hana Mur Tepoi Hesalanginga Ia Iesus

(Mak 15:16-20; Ioa 19:2-3)

27 Ol pe ne Pilatus nena palinga hel ana hana mur te mene teua Iesus langa na pele pe iri lochoch te eukirau pe te heliliu hite Iesus. 28 ✧Ke het pe te haka hote nena hengeron pe te heron heke hengeron remenmen ngana e lange I. 29 Pe te mene rur e nge matantana pe te helule, pe tetal heke langa palpalna. Pe pule te tunge kula e lange I ke rahite nga penna tamalmal ke nakuna manga naungaala ana non soke e. Pe te tualou palaria nge I pe te songlele hule I pe alngaria ke pomai, “Masin! Iuta mur aria non soke!” 30 ✧Pe te ulut lolele I pe te mene kula nem pe te hechongia nga palpalna. 31 Te songlele hulu hite I ke het pe te haka hot mule hengeron neu nge I, pe te heron teu mule i sipona nena lange I. Ke het pe te mene I kela te heon heke I nga manga toto.

Te Heon Heke Iesus Nga Manga Toto

(Mak 15:21-32; Luk 23:26-43; Ioa 19:17-27)

32 Iok, teii ke te lala kura pe te apenia Simon nenge nena nge Sirini. Pe te ech hote i ke halaua Iesus ke takis ia manga toto neu pule. 33 Pe tei

kela te lohote nga kileng nenge ene Kolkota (Luna pomai, “Kittol Munna.”) ³⁴ ✧ Pe nga lamau te tunge uain nenge te poi luluche nga ute e nge ehech. Pe in hot mene ke het pe lemene ero nge in mule ol. ³⁵ ✧ Te hero hite I nga manga toto ke het pe te saua oio paena ke te teke tenau, itei toto nenge lape mene na hengeron. ³⁶ Pe teare ke tenau ele Iesus nge heon. ³⁷ Pe te hero heke asinga langa manga toto neu pule nenge hele ke teke, “IESUS NENGE IUTA MUR ARIA NAUNGA ALA ANA NON KOI NEI.” Iange helenga nem hele urume huna nga nenge te laua Iesus. ³⁸ ✧ Pe hana kemenge kina nai, te heon heke iri pule. Elle heon nga Iesus hilina hele nenga pen tamalmal pe e nga pen hoihoi. ³⁹ ✧ Ke iri nemur nenge tei tototo lamau, te esia pe te rurur palpalria pe te helele ke te teke, ⁴⁰ ✧ “Iong utar pa nenge o teke o toto sue NeHalang na pele, pe o hemes heke mule nga etue iri mol mana? Nenge teke iong NeHalang tuna, O halaua Iong sipom ke osio nga manga toto nem!”

⁴¹ Pe hana nenge te popoi tuninga aria soksoke ngana mur pe hana papalauna mur pe hotonga ana hetoronga mur, te song lele hule Iesus ke pomalam pule. ⁴² Pe te hele, “Non nei Israel mur aria naungaala ana non. Pe I halaua hulua halang lo. Pe pomere nenge halaua i sipona ke sio nga manga toto nei ero mai?! Nenge teke halaua i sipona lape letera manmanna nge I. ⁴³ ✧ Non nei hele ke teke I NeHalang tuna. Pe pule hele ke teke letena manmanna nge NeHalang. Nenge teke

✧ **27:34:** Psa 69:21 ✧ **27:35:** Psa 22:18 ✧ **27:38:** Isa 53:12 ✧ **27:39:** Psa 22:7; 109:25 ✧ **27:40:** Mat 26:61; Ioa 2:19 ✧ **27:43:** Psa 22:8

NeHalang mutena taua I, ta nauele nge halaua I.”
 44 Pe hana porekreke ngana nai nenge te heon luluche iri nge Iesus neu, tesau hote helenga hel pule lange Iesus.

Jesus Mete

(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49; Ioa 19:28-30)

45 Pe nga chaia matana eurunga pengpeng, kileng lochloch ngana au. Pe tu mana ke pomau ke la ulei. 46 ✧Iok, chaia pallele ke lala lo, (nga 3 kilok) pe Iesus hepehoihoihoi ke soke toto ke teke, “Eloi, Eloi, Lama Sapachtani?” Pe helenga nem luna pomai, “Ak Soke, Ak Soke, pomere nenge o hile hot mene iau ke pomai?”

47 Pe iri nenge te mes rochroi, te longe pe te hele, “Non nei iuiua Elaisa i!” 48 ✧Pomalam elle nge iri song sapele ke mene ute nge manga lumlum pe kale hite nga io e mokona. Ke het pe panun teua nga uain nenge ehech pe tul heke lange Iesus ke inia.

49 Pe pekngana mur te hele, “O mes mukam pe ta nauala. Lape Elaisa at ke halaua i ma ero!”

50 Iesus alngana hot ke soke toto mule pe opene iuch hot kela, pe mete sapele.

51 ✧Nga etue unne neu pengpeng huunga ala palaungana nenge heon sio nga NeHalang na pele letena, chach nga tunangana ke sachana nai. Pe talun ke chach nga lut ke ramana sio. Pe ich rurur pe um te chach hululu. 52 Pe hana nemur nenge te mete lo, aria polo mur te pangpanga mana ol. Pe iri halang nenge te pengpeng toto nga NeHalang matana pe te mete lo, koluria mur te maul haka

✧ 27:46: Psa 22:1 ✧ 27:48: Psa 69:21 ✧ 27:51: Exo 26:31-33; Hip 10:19-20

mule nga metenga. ⁵³ Pe tei hot mule nga reia polo mur. Pe nga etue nenge Iesus lohaka mule nga metenga, hulua lochloch ngana te esia hana nemur nge teteu langa kileng nenge Ierusalem.

⁵⁴ Pe palinga hel ana hana mur iri ul aria soke, te mes ke tenau ele Iesus. Ol pe te amneia mangila pe te esia ure lochloch ngana neu nge lohoh pe te matau toto. Pe te hele, “Manmanna toto ke Non nei, NeHalang Tuna koi.”

⁵⁵ ✧Pe hehei halang tela pule pe te mes nga tau mana, pe tenau la manmana nga ure nemur nge te lohohot. Iri, te koko nge Iesus nge Kalelea nike ke te halaulaua I nga kue. ⁵⁶ Pe hei mol nge iri eria koi: Maria Mantalena pe Maria nenge Ieims iri nai Iosep taria pe Sepeti nehei.

*Tealo Hite Iesus Koluna
(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Ioa 19:38-42)*

⁵⁷ Iok nga ulei, Iesus nena none nge nena ure halang at ke puris. Ana non nena nge Arimatea pe ene laka Iosep. ⁵⁸ ✧Iosep at pe lange ne Pilatus pe onteia ne Pilatus nga Iesus koluna. Pomalam ne Pilatus hele ke te tunge Iesus koluna lange Iosep. ⁵⁹ Iok, Iosep mene Iesus koluna pe ruch hit sapele nga ruchinga hit heueu ngana e, ⁶⁰ ✧pe tal teua langa isipona nena um polona nenge rech teua ke heueu ngana mana kura. Ke het pe hesasaul ia um palaungana e ke ma ele polo neu matana pe i ke laol. ⁶¹ Pe Maria Mantalena iri nai Maria e pule teare ke tenau alala nga polo neu ol.

Palinga Hel Ana Hana Mur Tenau Ele Iesus Ana Polo

⁶² Iok, Israel mur aria etue nenge te heta-laulauia lape lohot ke pomange rou. Pe hana nenge te popoi tunginga aria papalauna mur pe Paresio mur, tela ke te esia ne Pilatus. ⁶³ ✧Tela pe te hele, “Non soke, letemem metene non nenge channanga hali nem nena helenga e nge tamal hote. Nga etue nenge tu ke maulul kura helele ke teke, ‘Etue mol het pe lape e maul haka mule.’” ⁶⁴ Pomalam o hele ke kerkereng ke tenau ele polo nem ke nek toto ke ana etue mol. Iange lape nena hana mur teat ke te keme hote koluna. Pe lape te channanga ia hehei pe hana ke te teke non nem, maul haka mule nga metenga lo. Pe chau ngana ero ngana nem, lape tang ngana meena toto nga nenge Isipona poia nga tele ngana.”

⁶⁵ Ol pe ne Pilatus hele lange iri ke mai, “Heueu a mene palinga hel ana hana mur ke te mes pe tenau ele polo nem ke nek toto.” ⁶⁶ Iok laol, hana nemur tela pe te hepile heke ute nga um nenge ma hele polo neu, pe te hemes sue palinga hel ana hana mur ke te mes pe tenau ala sapele.

28

*Iesus Maul Haka Mule Nga Metenga
(Mak 16:1-10; Luk 24:1-12; Ioa 20:1-10)*

¹ Iok, Sapat ana etue het lo pe miliko sio sapele. Pe nga uachuach Maria Mantalena pe Maria e pule te teke tela ke tenau toto nga polo nenge Iesus koluna ma ia.

✧ **27:63:** Mat 12:40; 16:21; Mak 9:31; 10:33-34; Luk 9:22; 18:31-33; Ioa 2:19-21

² Ol pe mangila palaungana rur pe Non Soke na angkelo e sio at nga tapa, pe i langa polo nenge Iesus koluna ma ia. I la pe hesasa hul kelkelia um nenge te poi ele nga polo hanna pe kila haka ia. ³ Ana non lohote ke pomanga kileng chalem ngana pe na hengeron hussu pe sina ala toto. ⁴ Pe palinga hel ana hana nemur te esia angkelo neu pe te matau pe te loiloi toto. Pe ngaria lohote pe te unalou sio mene iri nga ich pe tema ke manga hana hel nge te mete.

⁵ Pe angkelo neu hele lange hehei nai neu ke teke, “Imo nai a matau ero. E eteia lo nge a teke anau toto Iesus nenge te heone nga manga toto. ⁶ ☆ Pe ana non, i ero nga lamai lo. Imo a iat ke anau nga munna nenge maia. Ngana kou maul haka mule ke lalo ke pomanga hele ngana. ⁷ Ala mule ke ueiuei mana pe a hele ia lange nena hana mur: ‘Iesus maul haka mule nga metenga lo. Pe ngana kou i muka ke lala nge Kalelea lo. Ala pe a esia I nga lamau.’ Ke e at ngak nei, e at ia laka helenga nem.”

⁸ Hehei nai neu ueiuei mana pe te ua nga kileng unne neu. Pe te matau pe te iech pe te song kela te hele nge Iesus nena hana mur. ⁹ Ol pe Iesus herura hot mene iri pe hele, “Uach toto nge imo nai.” Ol pe iri nai tela nge Iesus ke te rahit nga apena pe te heto heke I. ¹⁰ ☆ Ke het pe Iesus hele lange iri, “A matau ero. Ala pe a hele nge titik mur ke tela nge Kalelea, kela te esia Iau nga lamau.”

Palinga Hel Ana Hana Mur Reria Helenga

¹¹ Iok, hehei ne mur te song ke te lala pe palinga hel ana hana mur hel, teteu lala nga kileng palaungana neu. Pe te hele ia ure lochloch ngana nenge lohot neu lange tunginga ana hana mur aria papalauna mur. ¹² Ol pe iri nemur tela ke te hele luluch nge Israel mur aria soksoke ngana mur ke leteria tuanin hote utar nenge lape te poia. Pomalam te palpalam hite palinga hel ana hana mur haria nga umtutuna palaungana pe ¹³ te hele lange iri ke pomai, “Heueu a hele ke mai koi. A teke, ‘Non nem, nena hana mur teat nga miliko ke te takis hot kome koluna. Pe imem paikoi mo mamani.’ ¹⁴ Nenge teke ne Pilatus talngana pairia helenga nei, imem lape mo hemaluche letena ke poia ute pele lange imo ero.” ¹⁵ Ke palinga hel ana hana nemur te mene umtutuna neu pe te poia ure lochloch ngana ke pomanga hana nemur te hele ngaria. Pe helenga nenge te teke te kemeia Iesus koluna, ana nananga song ke halang nge iri Iuta mur. Pe nga etue nei te nenene nananga nem kura.

Iesus Tunge Na Ume Lange Nena Hana Mur

(Mak 16:14-18; Luk 24:36-49; Ioa 20:19-23; Ume 1:6-8)

¹⁶ ✧ Iok laol, Iesus nena hana iri analoch pe elle nem, tei ke tela nge Kalelea nga hengene nenge hele ia lange iri ke telaia. ¹⁷ Te la pe te esia Iesus pe te heto heke I, pe hel nge iri leteria manmanna ero. ¹⁸ ✧ Ol pe Iesus i lange iri pe hele, “NeHalang hekerkereng tote iau ke enau ele tapa pe ich lochloch. ¹⁹ ✧ Ke pomalam e hele lange imo, ai ke ala nge

✧ **28:16:** Mat 26:32 ✧ **28:18:** Ioa 13:3; Epe 1:20-22 ✧ **28:19:** Mak 16:15-16; Ume 1:8

hehei pe hana nga kileng lochloch ngana nga ich. Ala pe a poia iri ke lek hana mur ia iri. A poia ume nem pe a henune iri nga Temene ene pe Tuna pe Opepengpeng. ²⁰ Pe a hetottore iri ke te longo taua ure lochloch ngana nenge e hetoro sue lange imo nem lo. Pe kokoeses, Iau lape etu luluch nge imo kela het nga etue nei hetala toto ngana.”

**Tomunga Hel Heueu Ngana
Genesis and the New Testament in the Lote Language
of Papua New Guinea
Buk Stat na Nupela Testamen long tokples Lote long
Niugini**

copyright © 2009, 2019 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Lote

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2022-11-09

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 22 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023

89f57add-4ab2-5e6d-af7e-7ec7955d8f95